

Narkotikamarknader

En studie av smuggling, gatuförsäljning, internethandel och köpare

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

Författare: Katharina Tollin, Li Hammar och Anna Jonsson.

urn:nbn:se:bra-1001

© Brottsförebyggande rådet 2021

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Narkotikamarknader

En studie av smuggling, gatuförsäljning,
internethandel och köpare

Rapport 2021:10

Förord

Brå har fått i uppdrag av regeringen att genomföra en studie av narkotikamarknader i Sverige. Den kartläggning som presenteras i denna rapport ska kunna användas av beslutsfattare och myndigheter för att få en bred bild av narkotikabrottslighetens organisationsformer – från smuggling till distribution, gatuförsäljning, internethandel och köpare på olika marknader.

Rapporten har författats av utredarna Li Hammar, Anna Jonsson och Katharina Tollin. Utredarna Max Lundin och Fredrik Marklund har också bidragit till studien med analyser och bearbetningar av kvantitativa datamaterial. Assistenten Leila Sultan har transkriberat intervjuerna. Vetenskaplig granskning har utförts av professor Tove Petterson (Stockholms universitet) och docent Kim Moeller (Malmö universitet).

En förutsättning för studiens genomförande har varit att Brå fått tillgång till material från andra myndigheter och hjälp med att rekrytera intervjupersoner från avhopparverksamheter, anstalter och ungdomshem. Vi vill därför tacka underrättelseenheten på Polismyndighetens Nationella operativa avdelning (Noa), Tullverkets underrättelseenhet, Statens institutionsstyrelse (SIS), Kriminalvården och de avhopparverksamheter som bistått med framtagandet av relevant material för studien. Ett särskilt tack riktas till de personer som intervjuats om sin egen brottslighet och därmed lämnat ett viktigt bidrag till en fördjupad förståelse av narkotikamarknaderna.

Stockholm i augusti 2021

Kristina Svartz
Generaldirektör

Daniel Vesterhav
Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	7
Metod och material	7
Tre övergripande förändringar på narkotikamarknaden	7
Fler än tidigare kontrollerar hela distributionskedjan.....	8
Svenska organisatörer i utlandet underlättar smuglingen...	8
Internetförsäljningen utgör en mindre del av marknaden	9
Olika försäljningsformer finns på olika platser i landet.....	10
Mobilförsäljning står för merparten av försäljningen	10
Kontroll över lokala marknader	11
Platsernas strategiska betydelse	12
Andra villkor för internetsäljare	13
Olika kundgrupper?	14
Brås bedömning.....	15
Digital kommunikation	15
Smuggling.....	17
Kriminellt kontrollerade marknader	17
Långsiktig kunskapsförsörjning.....	18
Inledning.....	20
Syfte och frågeställningar	21
Avgränsningar och definitioner	21
Kunskapsläget.....	23
Metod och material.....	24
Registerdata och kvantitativa underrättelsesdata	24
Förundersökningar och underrättelsematerial	26
Intervjuer.....	27
Datamaterialets förutsättningar	29
Disposition	30
Smuggling	32
Mängden narkotika i Sverige	32

Sjunkande priser över tid.....	32
Användningen av narkotika	33
Större beslag under 2000-talet.....	34
Underrättelsekartläggningar	37
Framställning i Sverige	38
Olika vägar till Sverige.....	39
Storskalig och småskalig införsel.....	40
Smugglare.....	41
Identifierade nätverk och aktörer	42
Kontakterna i utlandet	46
Marknadskopplingarna	50
Hur organiseras smuglingen?.....	53
Transporten till Sverige	53
Arbetskraft	56
Betalning	57
Smugglingsaktörernas betydelse i kriminella miljöer	60
Status och samarbeten	60
Våld och informella regler	61
Finansieringen av kriminella miljöer.....	63
Smugglingslogistikens utveckling	64
Områdesmarknader.....	66
Platser med öppen gatuförsäljning.....	66
Platser i socialt utsatta områden	69
Olika försäljningsformer i bostadsområden	72
Områdesförsäljning i praktiken	74
Säljarna	75
Marknadsföring.....	78
Kontakter	79
Vilka droger säljs?	82
Logistik och leveranser	83
Betalning	85

Kriminella miljöer i socialt utsatta områden	86
Kontroll av platser.....	86
Distributionskedjor.....	90
Stora vinster – och skulder	97
Platsens betydelse framöver	98
Försäljning på internet.....	100
Olika försäljningsformer	100
Internetmarknadens storlek.....	102
Internetförsäljning i praktiken	105
Kontakter	106
Marknadsföring.....	107
Vilka droger säljs?	109
Leveransalternativ	115
Betaling	116
Internet och kriminella miljöer	117
En annan typ av narkotikasäljare	117
Kompletteringsinköp på Darknet	121
Fortsatt digitalisering att vänta?.....	122
Köparna	125
Fler använder narkotika.....	125
Vad karaktäriserar köparna?.....	127
Jämförelsens förutsättningar.....	128
Darknetköpare och narkotikamisstänkta	130
Darknetköpare koncentrerade i studentområden.....	130
Flest män som köper narkotika	132
Darknetköparna är något äldre	135
Inrikesfödda överrepresenterade bland Darknetköpare ...	135
Högre inkomster och sysselsättning bland Darknetköpare	137
Narkotikaköpare har lägre utbildning än befolkningen i stort.....	139
Darknetköparna har färre brottsmisstankar	141

Färre misstankar om grova brott bland Darknetköpare ..	142
Två marknader – samma kundgrupp?.....	144
Slutsatser och bedömning.....	147
Narkotikahandelns strukturella villkor har förändrats	147
Insatser mot digital kommunikation.....	151
Möjligheten att använda digital avläsning	151
Mer digital spaning på gatan	152
Fler licenser	153
Ökade möjligheter till kontroller av postförsändelser.....	154
Insatser mot smuggling	154
Bättre förutsättningar vid kontroller.....	155
Ökad samverkan mellan polisen och tullen	155
Ökad närvaro i hubbarna och producentländerna.....	156
Prioritering av insatser mot finansiella brott.....	158
Insatser mot kriminellt kontrollerade marknader	159
Polisiär närvaro och lokala analyser	159
Möjligheter att lämna narkotikamarknaderna.....	160
Långsiktig kunskapsförsörjning.....	161
Kartläggningar av öppen gatuförsäljning och handeln på internet	161
Ökad kunskap om köpare och brukare	162
Behöver lagstiftningen anpassas med hänsyn till förändringarna på narkotikamarknaden?	163
Referenser	164
Internetkällor.....	172
Bilageförteckning.....	173
Bilaga 1. Jämförelse av levnadsförhållanden för män under 25 år, med svensk respektive utländsk bakgrund.....	174

Sammanfattning

I denna rapport redovisas en studie av narkotikamarknader i Sverige som Brottsförebyggande rådet (Brå) har genomfört på uppdrag av regeringen. Brås undersökning ger en bred nulägesbild av narkotikabrottslighetens aktörer och organisationsformer – från smuggling till distribution, gatuförsäljning, internetförsäljning och köpare på olika marknader.

Metod och material

Rapporten baseras på en genomgång av underrättelsesdokument, förundersökningar om narkotikabrott och narkotikasmugglingsbrott samt på intervjuer med personer med egna erfarenheter av narkotikabrottslighet, experter och tjänstemän på Polismyndigheten, Tullverket och Socialtjänsten samt med hanterare.¹ Brå har också bearbetat och analyserat kvantitativa uppgifter från polisens underrättelsekartläggningar av Darknetköpare, försäljning på Darknet² och öppen gatuförsäljning i problemområden.

Tre övergripande förändringar på narkotikamarknaden

Rapporten visar att handeln med narkotika har förändrats sedan Brå senast studerade den illegala marknaden (Brå 2005:12, Brå 2007:4, Brå 2007:7). Tre övergripande förändringar har identifierats. Den första gäller införseln av narkotika.

Brås studie visar att kontakterna mellan svenska narkotikaaktörer och aktörer i utlandet har underlättats under senare år genom nya organisationsmönster. Smugglingen har effektiviserats med hjälp av utlokaliserade svenska organisationer i centrala transitländer. Distributionskedjorna har kortats och möjligheten att importera narkotika är öppen för en bredare krets av kriminella än tidigare. Större partier än tidigare förs sannolikt in, främst med hjälp av legala företag i godstrafiken.

Den andra viktiga förändringen gäller kriminella nätverks strävan efter att styra narkotikamarknaden på vissa geografiska platser. Tidigare ansågs sådana revir tillhöra ovanligheterna. Idag har de både en praktisk och

¹ Hanterare är poliser som arbetar på Polismyndighetens och Tullverkets underrättelseenheter. Deras uppgift är att inhämta information från kriminella källor.

² Darknet är en plats på internet, som nås via specifika webbläsare och krypterade säkerhetslösningar. För en mer utförlig redogörelse, se kapitlet *Försäljning över internet*.

symbolisk betydelse. Konkurrensen om platser leder både till högre konfliktnivåer mellan nätverken samt till att nätverk i storstäderna expanderar och utlokaliserar verksamheter till andra platser i Sverige.

Till sist har även tillgängligheten för köparna förändrats. Nya försäljningsplatser har etablerats på internet, samtidigt som sociala medier och krypterade appar har förenklat kundrekryteringen och marknadsföringen för gatusäljarna. Vissa leveransmetoder har blivit vanligare under senare år – såsom utkörning av narkotika och överlåtelser via posten. Dessa leveranssätt och försäljningsformer möjliggör för fler, utan egna kontakter, att köpa narkotika utan att upptäckas av rättsväsendet.

Nedan sammanfattas resultaten från de empiriska analyserna som ligger till grund för Brås bedömning om dessa övergripande förändringar.

Fler än tidigare kontrollerar hela distributionskedjan

Studien visar att fler smugglingsaktörer än tidigare kontrollerar hela distributionskedjan. I Brås genomgång av underrättelse- och förundersökningsmaterial om narkotikasmuggling, har omkring 87 aktörer identifierats. Aktörernas kapacitet att smuggla narkotika varierar utifrån flera kriterier - bland annat organisationsgrad, tillgång till våldskapital, kontaktnätets bredd och hur många led i distributionskedjan de kontrollerar.

Smugglingsaktörerna ingår antingen i *fragmenterade* eller *sammanhållna* distributionskedjor. I de fragmenterade kedjorna ingår flera olika aktörer som är specialiserade på olika moment – antingen smuggling, distribution eller försäljning till kunder. I en sammanhållen kedja är det ett och samma kriminella nätverk som smugglar in och kontrollerar distributionen och försäljningen på olika orter i Sverige. De intervjuade gärningspersonerna, poliserna och tulltjänstemännen uppger att sådana sammanhållna kedjor blivit vanligare än tidigare. Svenska förortsbaserade nätverk och internationella nätverk med utlokaliserade medarbetare i Sverige är två exempel på aktörer som strävar efter att kontrollera hela distributionskedjan.

Svenska organisatörer i utlandet underlättar smuglingen

Ett skäl till att fler kriminella nätverk än tidigare kan kontrollera flera led av distributionskedjan är att de transnationella organisationsstrukturerna har utvecklats. Under senare år har ett större antal svenska kriminella etablerat sig som organisatörer i europeiska transitländer (främst Spanien och

Nederländerna) och i länder där narkotika produceras. I transitländerna finns så kallade ”hubbar” – internationella handelsplatser där stora partier narkotika kommer in, förvaras och säljs vidare. Enligt intervjuade narkotikadistributörer, tulltjänstemän och poliser köper de svenska organisatörerna upp partier med cannabis, kokain, amfetamin och narkotikaklassade läkemedel på uppdrag av kriminella nätverk i Sverige och koordinerar transporten till Sverige. Användning av legala företag i godstrafiken (lastbilar och containers) återkommer i det studerade materialet.

Smugglingsaktörernas kapacitet att föra in narkotika till Sverige är central för deras status i de svenska kriminella miljöerna. De nätverk som har egna utlokaliserade organisatörer på plats i utlandet anses ha högre status och bättre affärsmöjligheter i Sverige. Kontakterna och samarbetena mellan ledande individer i de kriminella miljöerna är omfattande. Krypterade kommunikationslösningar spelar en central roll för uppgörelserna. Möjligheten att genomföra betalningen av narkotikapartierna utanför det konventionella finansiella systemet (till exempel genom att utnyttja växlingskontor, informella betalningsförmedlare och transaktioner i kryptovaluta) är en annan viktig förutsättning.

Internetförsäljningen utgör en mindre del av marknaden

I rapporten redovisas olika mått som kan användas för att skatta den totala tillgången på narkotika i Sverige - narkotikaprisutvecklingen, rättsväsendets beslag av narkotika, underrättelsekartläggningar, anmälningar om narkotikaframställningsbrott och undersökningar av hur många som använder narkotika i Sverige. Tillsammans ger de en fingervisning om narkotikamarknadens storlek och utvecklingen över tid. Flera indikatorer pekar mot att tillgången på narkotika ökat i Sverige under de senaste tio åren.

Internetförsäljningen har etablerats i Sverige under det senaste decenniet. Med internetförsäljningen avses beställningar av narkotika som sker på nätet och levereras med post. En viktig förutsättning för internetförsäljningen är att postanställda inte har rätt att kontakta brottsbekämpande myndigheter om narkotikaförsändelser upptäcks i inrikesposten.

Försäljningen på internet utgör en relativt liten del av den totala narkotikamarknaden (mellan 3 och 14 %). Internetförsäljningen är emellertid en växande marknad. Omsättningen på den dominerande svenskspråkiga försäljningsplatsen på Darknet har ökat med 675 procent –

från 4 miljoner i månaden i september 2014 till 31 miljoner i månaden i juli 2020. Antalet säljare har inte ökat i samma utsträckning. Den genomsnittliga årliga omsättningen per säljare har därför ökat från omkring 600 000 kronor (2014) till 1,9 miljoner kronor (2020).

Olika försäljningsformer finns på olika platser i landet

Brå fick i uppdrag att särskilt studera öppen gatuförsäljning och internetförsäljning. Med öppen gatuförsäljning avses försäljning på platser där nya köpare kan söka upp säljare eftersom det är välkänt att det sker narkotikaförsäljning där. Utifrån en bedömning av kunskapsintresset och tillgängliga datakällor har studien avgränsats till a) öppen gatuförsäljning i socialt utsatta områden³ samt b) internetförsäljning med fokus på Darknet.

En geografisk analys visar att öppen gatuförsäljning i så kallade problemområden och köp på Darknet förekommer på skilda platser i landet. I södra Sverige, och i synnerhet i Skåne, finns betydligt fler identifierade platser med öppen gatuförsäljning än i andra län. Både till antal och per capita. Antalet Darknetköpare är överrepresenterade i förhållande till befolkningmängden i norra Sverige. Rapporten visar också att många Darknetköpare bor i studentbostadsområden på universitetsorter, både i norra och i södra Sverige.

De geografiska mönstren speglar sannolikt relationen mellan tillgång och efterfrågan. I södra Sverige är tillgången på narkotika större och narkotikapriserna är generellt lägre. Många av de identifierade öppna narkotikaförsäljningsplatserna återfinns intill centrala gränsövergångar för smugglingstrafiken, i områden med flera konkurrerande kriminella nätverk och i närheten av en större kundkrets i storstadsregionerna. I norra Sverige är priserna på narkotika högre, de geografiska avstånden större och tillgången på narkotika mer begränsad. Det kan vara ett skäl till att det i norra Sverige är förhållandevis fler som köper narkotika på internet.

Mobilförsäljning står för merparten av försäljningen

I rapporten redovisas uppgifter om hur öppen gatuförsäljning, liksom annan narkotikaförsäljning, i socialt utsatta områden går till i praktiken. En övergripande slutsats är att öppen gatuförsäljning sannolikt står för en

³ Kategorisering av socialt utsatta områden görs av Polismyndigheten och utgår från en sammanvägd bedömning av ett områdes socioekonomiska status och kriminellas påverkan på lokalsamhället (Noa 2017, 2019). Vad som karakteriserar dessa områden beskrivs mer utförligt i kapitlet *Områdesmarknader*.

mindre del av den totala narkotikaförsäljningen som utgår från socialt utsatta områden. Enligt intervjuade narkotikasäljare och distributörer inleds istället de flesta narkotikaöverlåtelserna genom kontakter i telefon och i krypterade appar – inte på gatan. I rapporten omnämns denna försäljningsform som mobilförsäljning. Mobilförsäljningen riktar sig till kunder både i det aktuella bostadsområdet och på andra platser. Leveranserna sker genom att säljarna möter upp köpare eller genom utkörning till kunder utanför området.

En annan slutsats är att valet av försäljningsform (öppen gatuförsäljning eller mobilförsäljning) beror på hur etablerade säljarna är. Unga och oetablerade säljare kan börja med öppen gatuförsäljning för att ”bygga upp sin lur” (det vill säga samla kontaktuppgifter till kunder i mobilen). Ambitionen är att rekrytera kunder för att sedan kunna övergå till mobilförsäljning. Sociala medier är en annan viktig mötesplats för säljare och nya kunder. I Brås intervjuer med narkotikasäljare framkommer att många arbetat hårt med att rekrytera kunder på flera arenor parallellt. Andra beskriver att kundkretsen expanderar organiskt – det vill säga att en kund leder vidare till nästa.

Både öppen gatuförsäljning och mobilförsäljning innebär långa stressiga dagar och mycket arbete, enligt intervjupersoner med egna erfarenheter av narkotikabrottslighet. Etablerade säljare kan dock välja att ”stänga av luren” vid en viss tid på kvällen och att enbart sälja till kunder med god betalningsförmåga. De mest etablerade säljarna kan hyra ut eller sälja sin telefon. En mobil med många och bra kontaktuppgifter kan vara värd mellan 50 000 och 500 000 kronor. Av den anledningen förekommer stölder av och konflikter om telefoner.

Kontroll över lokala marknader

Rapporten visar att narkotikaförsäljning som är baserad i socialt utsatta områden ofta ”styrts” av kriminella nätverk som gör anspråk på att ”äga” platsen. Kontrollen över området etableras genom olika typer av brottslighet. Många av nätverken som identifierats i Brås genomgång av förundersökningar och underrättelsematerial kan beskrivas som multikriminella. Utöver narkotikabrott och narkotikasmugglingsbrott förekom, i en tredjedel av de granskade ärendena, även misstankar om vapenbrott, våldsbrott, mord/mordförsök, utpressning, stölder, rån, penningtvätt, övergrepp i rättssak och smuggling av andra varor.

I intervjuerna framkommer att en förutsättning för att sälja narkotika i socialt utsatta områden är att säljarna köper in och säljer den narkotika som tillhandahålls eller sanktioneras av det dominerande kriminella nätverket i det aktuella området. Det handlar om narkotika som nätverket själva smugglat till Sverige eller köpt in från distributörer som är baserade i Sverige. Om narkotika förvärvats på annat sätt utgår ofta ersättning till nätverkets ledande individer. I gengäld erbjuds ofta visst beskydd och hjälp med medling i konflikter.

Systemet påminner om franchiseförsäljning, där enskilda entreprenörer betalar en viss summa och måste följa regler för att få starta en butik och sälja varumärkets sortiment. Olika typer av narkotika regleras olika hårt. Kokain och cannabis är tydligt reglerat enligt flera intervjupersoner. Narkotikaklassade läkemedel och ecstasy kan däremot ofta säljas utan ersättningskrav.

Platsernas strategiska betydelse

Rapporten visar att nätverkens förmåga att kontrollera platser i socialt utsatta områden är en viktig förutsättning för alla delar av narkotikahandlingen – smugglingen, distributionen, förvaringen och försäljningen. Personer som ingår i nätverk med stort skrämsekapital⁴ kan hantera narkotika relativt öppet och förvara narkotikan tillgängligt, utan risk för rån eller att allmänheten larmar polisen. Kontrollen över narkotikaförsäljningen resulterar i att det finns relativt säkra avsättningsytor för import och inköp av stora partier narkotika. Den synliga försäljningen bidrar i sin tur till att markera nätverkets närvaro i området. Den uppfattas både som ett skyltfönster mot kunderna och som en manifestation mot konkurrerande grupperingar och samhället.

Vissa platser anses ha mer stabila dominansförhållanden, medan andra har återkommande stridigheter om makt och revir. Flera intervjupersoner, både gärningspersoner och poliser, gör bedömningen att kontrollen över områden skiftar snabbare idag än tidigare. Rapporten visar att det finns olika uppfattningar om huruvida de senaste årens skjutningar orsakats av strävan efter att kontrollera narkotikaförsäljningen. Flera av de gärningspersoner som intervjuats framhåller att konflikterna egentligen inte handlar om

⁴ Skrämsekapital handlar om hur rädd allmänheten är för specifika individer eller kriminella nätverk (Brå 2016:12).

narkotika och pengar. Det finns, enligt dem, egentligen kunder och utrymme åt alla. Istället framhålls en generell strävan efter makt och att utrymmet för att lösa tvister genom medling anses ha minskat. De intervjuade narkotikasäljarna och distributörerna säger att våld numera används i ett tidigare skede av konflikterna, till följd av att fler ostrukturerade förortsbaserade nätverk börjat ägna sig åt narkotikasmuggling och försäljning. Vissa aktörer har dessutom begränsad kapacitet att hantera narkotika utanför det egna området. För dem blir viktigt att "äga" området för att kunna göra affärer. Platsernas betydelse som varumärken för de kriminella nätverken kan också underblåsa konflikterna.

Konkurrensen om platser kan även resultera i att annan brottslighet i området ökar (rån, stölder och utpressning) samt att nätverk i storstäderna utlokaliserar verksamheter till andra platser i Sverige. Städer i norra Sverige omnämns som nya attraktiva marknader för nätverk som är baserade i storstäderna. Samarbeten och kontakter är därför lika viktigt som våld och konflikter för att expandera narkotikaverksamheten.

Andra villkor för internetsäljare

Brås studie visar att villkoren på internet skiljer sig från de som gäller i socialt utsatta områden. Internetmarknaden bygger på etablerade och icke-personbundna betalnings- och recensionssystem istället för hot om våld och indrivning. Säljarna är anonyma för köparna och konkurrerar om kunderna utifrån service, kvalitet och pris. Administratörerna på Darknet tar en viss procent av transaktionerna, kan förbjuda försäljningen av vissa preparat och tillåter inte reklam för andra webbsidor. Inom dessa ramar kan säljarna välja själva hur och till vem de säljer narkotika.

Studien visar att internetsäljare inte sällan är etablerade på flera digitala arenor samtidigt (Darknet, öppen webbsida, diskussionsforum, sociala medier och krypterade appar). I likhet med säljare som är baserade i socialt utsatta områden arbetar de hårt med service, kundkontakter och säkerhetsåtgärder. Intervjuade internetsäljare berättar att de strävat efter att bedriva försäljningen som ett företag. De flesta av säljarna som förekommer i det granskade förundersökningarna och domarna har inga direkta kopplingar till kriminella miljöer. Ett skäl till det kan vara att en väsentlig del av narkotikan som säljs på svenska webbsidor troligtvis har köpts in från internationella Darknetsajter – och inte från svenska distributörer och kriminella nätverk.

Internetsäljarna arbetar ofta ensamma med verksamheten, eller med hjälp av några få närstående. Sannolikt är betydligt fler av internetsäljarna kvinnor – jämfört med säljarna på gatumarknaden. Det finns dock indikationer om att internetmarknaden genomgår en ökad professionalisering. De småskaliga försäljarna har fått konkurrens av mer välorganiserade grupper.

Darknetmarknadsplatserna fungerar också som en grossistmarknad för etablerade distributörer och gatusäljare. Brås studie visar att priserna på nästan alla narkotikatyper är lägre på Darknet. Flera av de intervjuade narkotikasäljarna berättar att de gjort inköp på Darknet som kompletterar det egna sortimentet. De flesta inköpen på Darknet gäller dock mindre volymer som beställs av konsumenterna.

Olika kundgrupper?

Utbudet av narkotika och vilka narkotikatyper som säljs mest varierar på de olika marknaderna. Cannabis är den narkotikaklass som omsätter mest på narkotikamarknaden i stort. Data från Darknet visar emellertid att narkotikaklassade läkemedel var de mest sålda preparaten samt att ecstasy stod för en större andel av försäljningen än kokain och heroin tillsammans. Med anledning av dessa skillnader har vi undersökt om internetmarknaden har en annan kundkrets än gatumarknaden. En population av 10 477 identifierade Darknetköpare (från åren 2014–2018) har jämförts med samtliga 41 177 personer som misstänkts för ringa narkotikabrott (eget bruk eller innehav) under år 2018.

Analysen visar att de flesta Darknetköpare och narkotikamisstänkta är män (85 respektive 84 %) och tre fjärdedelar är mellan 20 och 39 år. Betydligt fler Darknetköparna har svensk bakgrund (87 %) – jämfört med de narkotikamisstänkta (59 %).⁵ Nästan alla identifierade Darknetköparna (96 %) hade svenskt medborgarskap, medan var femte narkotikamisstänkt saknade svenskt medborgarskap.

De narkotikamisstänkta har sammantaget sämre socioekonomiska förutsättningar än de identifierade Darknetköparna. Båda grupperna har dock sämre villkor än befolkningen i stort. Bland de identifierade

⁵ Med svensk bakgrund avses en person som är inrikesfödd, med minst en inrikesfödd förälder. Med utländsk bakgrund avses en person som är utrikesfödd eller en person som är inrikesfödd med två utrikesfödda föräldrar.

Darknetköparna är det fler än bland de narkotikamisstänkta som har en årsinkomst över riksmedianen. Av Darknetköparna (i åldersintervallet 25–64 år) hade omkring 68 procent förvärvsarbetat under 2018, jämfört med 59 procent av de narkotikamisstänkta. Darknetköparna har överlag även högre utbildningsnivå än de narkotikamisstänkta. Omkring 25 procent av dem har påbörjat en högskoleutbildning – jämfört med 9 procent av de narkotikamisstänkta. Av de narkotikamisstänkta har 38 procent enbart grundskoleutbildning. En betydligt större andel av de narkotikamisstänkta har även misstänkts för andra brott.

Ett sätt tolka resultaten är att olika marknader delvis har olika kundgrupper. Internet skulle kunna attrahera en annan kundkrets som är intresserad av andra typer av narkotika och de tekniska säkerhetslösningarna. Ett annat sätt att tolka resultaten utgår från att de narkotikamisstänkta och Darknetköparna egentligen ingår i samma breda kundgrupp. Skillnaderna mellan de två populationerna visar snarare vilka narkotikaköpare som oftare upptäcks och utreds av rättsväsendet – personer med lägre utbildningsnivå, inkomst, sysselsättningsgrad, med utländsk bakgrund och som ägnar sig åt annan kriminalitet. Darknetköparna har enbart observerats i samband med en underrättelsekartläggning och alltså inte (som de narkotikamisstänkta) upptäckts i samband med en brottsutredning. En möjlig slutsats är att de identifierade Darknetköparna ligger närmare ett mer representativt tvärsnitt av dem som köper narkotika i Sverige idag, än de som upptäcks och lagförs av rättsväsendet.

Brås bedömning

Brå har även i uppdrag att ”redovisa hur rättsväsendets och samhällets åtgärder skulle kunna stärkas för att minska tillgången på narkotika”. I rapporten presenteras åtgärdsförslag som gäller digital kommunikation, smuggling, kriminellt kontrollerade områden och långsiktig kunskapsförsörjning. Nedan återges några förslag i korthet. I kapitlet *Slutsatser och bedömning* finns längre resonemang och ytterligare förslag.

Digital kommunikation

Digitala kommunikationslösningar är centrala för alla former av narkotikahantering. Många säljare säljer narkotika på flera arenor samtidigt och krypterade appar är vanliga verktyg. Brå förordar därför

utbildningsåtgärder för lokalpolisområdena om hur bevisning kan eftersökas på olika digitala plattformar.

De telefoner och datorer som beslagtas av tullen och polisen är ofta lösenordsskyddade. För att kunna ta del av informationen på dessa enheter krävs en upplåsning och de är kostsamma. Därför får varje lokalpolisområde ett bestämt antal licenser tilldelade sig. Licenserna ger lokalpolisområdena rätt att beställa ett visst antal upplåsningar av lösenordsskyddade enheter varje år. I flera av de granskade förundersökningar har telefoner och datorer inte undersökts, sannolikt till följd av brist på resurser. Misstankarna kan därför stanna vid innehav, eftersom en kontakt med köpare kan vara en förutsättning för att styrka att syftet är att överlåta narkotikan. **Fler licenser** till lokalpolisområdena för att kunna låsa upp lagringsenheter, bör därför kunna vara ett viktigt bidrag i utredningsarbetet.

Lagen om hemlig dataavläsning (prop. 2019/20:64, SFS 2020:62) ger Tullverket och Polismyndigheten möjlighet att i realtid ta del av krypterade data och trafik till datorer eller mobiler inom ramen för en förundersökning eller underrättelseverksamhet som avser ett brott där straffskalan är lägst 2 års fängelse. Det innebär att myndigheterna, under vissa förutsättningar, kan dokumentera kommunikation i de krypterade appar som används frekvent i smugglingsledet samt på internet- och gatumarknaden. Lagen är tidsbegränsad och ska utvärderas senast 2025.

Lagen om hemlig dataavläsning kan enbart användas mot personer vars identiteter är fastställda. Den är inte tillämplig i underrättelsekartläggningar och ärenden där myndigheterna har skäl att misstänka grova brott, men där det enda namn som finns att tillgå är ett aliasnamn. Nuvarande regelverk möjliggör inte heller avläsning med syfte att göra underrättelsekartläggningar i krypterade nätverk, såsom Encrochat, Anom eller Sky ECC. Regeringen har beslutat om ett kommittédirektiv för en utredning där bland annat förutsättningarna för lagring av och uthämtning av data från techföretagen som tillhanda håller krypterade chattverktyg (till exempel Whatsapp och Messenger)⁶ ska analyseras (Justitiedepartementet 2021a). Brå anser att den kommande utredningen och utvärderingen är viktiga, samt att de ovan nämnda utmaningarna bör beaktas inom ramen detta arbete.

⁶ I direktivet används beteckningen "nummerberoende interpersonella kommunikationstjänster".

Smuggling

En förutsättning för den illegala handeln med narkotika är att den kan föras in över gränsen till Sverige. Det är därför centralt att Tullverket får bättre förutsättningar att arbeta mot den transnationella brottsligheten genom ett förstärkt gränsskydd och samverkan med polisen. En förutsättning för att Tullverket och polisen ska ha insyn i de delar av distributionskedjan som föregår smugglingen till Sverige är att de får tillgång till information om svenska och utländska gärningspersoners agerande i andra länder. Att inrätta **fler sambandsmän i centrala transit- och produktionsländer** kan vara ett sätt att förbättra kunskapsläget.

Brås studie visar att det inte är ovanligt att samma personer som arrangerar import och smuggling också kontrollerar försäljningen i socialt utsatta områden. Utredningar och underrättelsearbetet är dock uppdelat på två olika myndigheter vars arbete inriktas mot olika delar av distributionskedjan. Ett **kontinuerligt utbyte och ökad informationsdelning**, framförallt mellan Tullverket och Polismyndighetens nationella operativa avdelning (Noa), bör öka möjligheterna att med gemensamma krafter ingripa mot tongivande kriminella nätverk. Brå anser därför att nya strukturer för kontinuerlig samverkan och informationsutbyte av underrättelser på narkotikaområdet bör övervägas.

Denna rapport visar också att vissa växlingskontor och informella betalningsförmedlare utnyttjas i narkotikahandeln och i affärer mellan kriminella. Det kan därför vara motiverat att underlätta för Finansinspektionen att genomföra **oanmälda kontroller på dessa kontor**. Idag krävs en starkare grad av misstanke för att Finansinspektionen ska kunna genomföra föranmälda inspektioner och det saknas möjligheter att göra oanmälda kontroller. Brå anser därför att ytterligare befogenheter för Finansinspektionen kan övervägas.

Kriminellt kontrollerade marknader

Rapporten visar att en central del av narkotikahandeln utgår från bostadsområden som präglas av ekonomisk segregation, sociala problem och otrygghet. En väsentlig del av narkotikadistributionen koncentreras i dessa områden, men själva försäljningen är betydligt mer omfattande. Dessa omständigheter innebär att det kan krävas bredare insatser för att komma åt narkotikahandlingen i utsatta bostadsområden. Brå understryker vikten av att en **ökad polisiär närvaro vägleds av tydliga strategier**. På lokal nivå

varierar problemens omfattning och uttryck. Denna rapport har till exempel visat att skillnaderna mellan södra och norra Sverige är stora. För att kunna utforma träffsäkra åtgärder är det därför centralt att ta fram lokala analyser och kartläggningar (Brå 2018), vilket inte sällan kräver specialistkompetens. **Informationsdelning från underrättelseenheter och andra polisregioner och lokalpolisområden** kan vara av särskilt stor betydelse när ett område domineras av grupperingar som är baserade i eller har starka kopplingar till kriminella nätverk i andra delar av landet.

Det är också angeläget att personer som är involverade i narkotikabrottslighet får möjlighet att lämna kriminaliteten. Studien visar att bristen på alternativ och det ständigt pågående kretsloppet av skulder och betalningar anses ha starka inlåsnings effekter. För närvarande bereds frågan om det ska finnas ett nationellt ansvar ifråga om avhopparverksamheter, och hur det i så fall ska vara utformat (Brå 2019:10). Brå vill särskilt understryka vikten av att **kommunernas sociala insatsgrupper** tillförs tillräckliga resurser för att möjliggöra avhopp bland unga, utifrån kunskapsbaserade arbetsformer (Socialstyrelsen 2020).

Långsiktig kunskapsförsörjning

Brå anser att det är viktigt att Polismyndigheten avsätter **tillräckliga resurser för att genomföra kartläggningar** av internetförsäljning och öppen gatuförsäljning som kan följas upp över tid och visa på skillnader i landet. Brå anser också att det kan vara relevant att undersöka möjligheten att även ställa **frågor om hur narkotikan förvärvats i de befintliga självskattningsundersökningarna eller i specialstudier** inom ramen för Folkhälsomyndighetens uppdrag om att se över befintliga och nya datakällor (Socialdepartementet 2021). Kunskap om hur stor andel som köper narkotika från en säljare, respektive förvärvar droger på annat sätt, liksom om kontakten inletts på sociala medier, Darknet eller gatan kan vara ett viktigt bidrag till myndigheternas analyser och prioriteringar.

Det är viktigt att rättsväsendets arbete mot narkotikamarknaderna är kunskapsbaserat. För närvarande pågår flera utredningar där myndigheternas verktyg och lagstiftningen på området ses över. Resultaten från dessa olika utredningar bör kunna utgöra **ett samlat underlag** – tillsammans med denna rapports beskrivningar av hur marknaderna har förändrats - **för en övergripande bedömning av huruvida lagstiftningen är ändamålsenligt utformad** samt om ytterligare analyser behövs. Det är viktigt

att samhällets resurser används på ett effektivt och träffsäkert sätt mot alla delar av distributionskedjan – från smuggling till distribution, försäljning och köp.

Inledning

Ett övergripande mål för den svenska narkotikapolitiken är ”ett samhälle fritt från narkotika” (skr. 2015/16:86, prop. 2020/21:132). Det ska uppnås genom begränsningar av ”både tillgång och efterfrågan på narkotika i syfte att främja hälsan”. En huvudsaklig strategi är ”att kontrollera och bekämpa all illegal produktion, handel, försäljning och användning av narkotika” (skr. 2015/16:86, prop. 2020/21:132). Arbetet ska vara kunskapsbaserat.

För mer än tretton år sedan presenterade Brottsförebyggande rådet (Brå) flera studier av den illegala handeln med narkotika i Sverige. I tre rapporter synliggjordes smuggling och organisationsmönster (Brå 2005:11), aktörer och distributionsled (Brå 2007:7) samt ekonomihantering (Brå 2007:4). Mycket talar dock för att förutsättningarna för handeln med narkotika förändrats under det senaste decenniet. Tillgången på narkotika i Sverige beräknas ha ökat under hela 2000-talet (Polismyndigheten 2019a, Tullverket 2020a, CAN 2021a). Det finns även anledning att tro att droger köps och säljs på andra sätt än tidigare, och att det föranlett nya organisationsmönster och höjda konfliktnivåer i kriminella miljöer (Brå 2019:3).

Brå har därför fått i uppdrag av regeringen att uppdatera kunskapen på området genom en studie av narkotikamarknader i Sverige (Justitiedepartementet 2019a). I uppdraget ingår att ”belysa svenska narkotikamarknaders organisation och aktörer samt hur distribution och försäljning äger rum”. De marknader som ska undersökas är: ”den öppna gatuförsäljningen och handeln via internet” och, om möjligt, även andra försäljningsformer. Studien ska även ”belysa kopplingar mellan narkotikamarknaderna och annan brottslighet i kriminella miljöer” och innefatta en bedömning av ”hur rättsväsendets och samhällets motåtgärder skulle kunna stärkas för att minska tillgången till narkotika” (Justitiedepartementet 2019a).

Syfte och frågeställningar

Studiens övergripande syfte är att beskriva och analysera organiseringen av öppen gatuförsäljning och handeln över internet – från införsel till försäljning till köpare. I studien behandlas följande frågeställningar:

1. Hur organiseras smuglingen av narkotika till Sverige?
2. Hur organiseras öppen gatuförsäljning respektive narkotikahandel via internet?
3. Hur förhåller sig dessa narkotikamarknader till varandra och till annan brottslighet i kriminella miljöer?
4. Vilka typer av aktörer är involverade i smuggling, gatuförsäljning, internetförsäljning och köp av narkotika?
5. Hur skulle rättsväsendets och samhällets motåtgärder kunna stärkas för att minska tillgången till narkotika?

Avgränsningar och definitioner

Med **narkotika** avses de narkotikaklassade substanser och läkemedel som omfattas av narkotikastrafflagen (SFS 1968:64). Försäljning och hantering av dopningsklassade preparat, nya psykoaktiva substanser (så kallade NPS-droger)⁷ och övriga (illegala, men inte narkotikaklassade) läkemedel omfattas därmed inte av studien.

I uppdraget till Brå omnämns de övergripande sätten att sälja illegal narkotika till konsumenter som **narkotikamarknader** (jfr Aspers 2013, Brunsson 2015). Med anledning av hur uppdraget har formulerats har vi valt att primärt analysera och beskriva narkotikahandlingen utifrån ekonomiska drivkrafter med stöd av tidigare forskning om illegala marknader (Skarbek 2014, Sandberg 2012, Caulkins och MacCoun 2003).

Brås studie ska, som tidigare nämnts, belysa öppen gatuförsäljning och handel över internet – men även omfatta andra försäljningsformer ”i den mån det är möjligt”.⁸ Inriktningen på öppen gatuförsäljning motiveras, av

⁷ NPS-droger är syntetiska preparat som liknar välkända substanser (till exempel amfetamin), men där tillverkaren ändrat den kemiska sammansättningen så att den inte motsvarar de aktuella klassificeringarna av narkotika. Ruseffekterna och biverkningarna liknar de klassiska narkotikapreparatens. NPS-drogerna säljs framförallt på internet och berörs i korthet i kapitlet *Försäljning på internet*.

⁸ Vad som avses mer specifikt med öppen gatuförsäljning respektive handel över internet specificeras i kapitlet *Områdesmarknader* respektive *Försäljning på internet*.

regeringen, med hänvisning till dess konsekvenser – otrygghet och förstärkt stigmatisering av vissa bostadsområden. Med anledning av denna bredare problembild har analysen av öppen gatuförsäljning i första hand inriktas mot försäljning i socialt utsatta områden.⁹ Vi har även avgränsat undersökningen till öppen gatuförsäljning och handel över internet i dess bredare kontext. Det innebär att vi redogör för hur öppen gatuförsäljning hänger ihop med annan narkotikaförsäljning (främst via mobiler) i socialt utsatta områden. I rapporten talar vi om **områdesmarknader** för att beskriva det bredare fenomenet. Försäljning på **sociala medier** inkluderas både i internetförsäljning och områdesmarknader eftersom det är ett sätt att rekrytera nya kunder och marknadsföra produkterna på båda marknaderna. Studien behandlar i första hand de kriminella strukturerna kopplade till dessa marknader och berör därför endast undantagsvis vidareförsäljning av narkotika utanför dessa strukturer. Icke-vinstdrivande narkotikahantering eller försäljning inom köparnas egna sociala nätverk omfattas alltså inte av studien.

I uppdraget till Brå anges att studien ska ”belysa kopplingar mellan narkotikamarknaderna och annan brottslighet i kriminella miljöer” (Justitiedepartementet 2019a). I denna rapport, liksom i andra Bråstudier, används begreppet **kriminella miljöer** för att beskriva sociala sammanhang och platser där ett flertal personer återkommande begår brott tillsammans för att tjäna pengar (jfr Brå 2019:3, Brå 2020:4). När vi talar om specifika konstellationer av personer i dessa miljöer används begreppet **kriminella nätverk**.

Uppdraget till Brå omfattar inte **smuggling** av narkotika till Sverige. Under projektets gång har det dock visat sig att inhemsk distribution och införsel ofta överlappar varandra och att de olika momenten inte alltid kan skiljas åt. Därför har vi valt att även inkludera översiktliga analyser och beskrivningar av smuggling i rapporten.

Studien berör inte narkotikamarknadernas **konsekvenser för folkhälsan**. Däremot används tillgängliga data om narkotikaanvändning som underlag för bedömningar av narkotikabrottslighetens omfattning och utveckling. När vi talar om personer som använder narkotika talar vi genomgående om

⁹ Kategorisering av socialt utsatta områden görs av Polismyndigheten och utgår från en sammanvägd bedömning av ett områdes socioekonomiska status och kriminellas påverkan på lokalsamhället (Noa 2017, 2019). Vad som karakteriserar dessa områden beskrivs mer utförligt i kapitlet *Områdesmarknader*.

brukare, om det inte finns anledning att göra skillnad på personer med ett problematiskt bruk eller beroende (missbruk) och personer som använder narkotika mer sällan.

Kvinnor och män tenderar att ha olika förutsättningar, inte minst i kriminella miljöer och missbrukssammanhang (skr. 2015/16:86). I denna rapport undersöks därför **könsfördelningen** bland identifierade köpare, säljare och smuglare. I och med att de flesta aktörer är män framhålls kvinnors roller och maskulinitetens betydelse där det är relevant.

Kunskapsläget

Narkotikamarknadens organisering är ett brett och tvärvetenskapligt forskningsfält. Marknadernas sätt att fungera undersöks med utgångspunkt i allt från sociala normer, organisations- och kommunikationsmönster till ekonomiska drivkrafter och mekanismer (Moeller 2020). En övergripande iakttagelse är emellertid att de flesta empiriska undersökningar är fallstudier av enskilda försäljningsformer (antingen gatu- eller internetförsäljning), marknadsmekanismer och organisationsmönster som gäller försäljning av specifika narkotikatyper på vissa platser. Många av dessa studier är relevanta som referenspunkter för denna studie – till exempel kvantitativa kartläggningar av öppen gatuförsäljning i Stockholm (Magnusson 2020), kvalitativa studier av tillit och förtroendeskapande på kryptomarknader (Dunell 2018, Aldridge m.fl. 2017), studier om kontaktmönster och marknadsföring i vissa sociala medier (Moyle m.fl. 2019, Demant & Bakken 2019), analyser av nya leveransmetoder (Friis Sorgaard 2019) och analyser av relationen mellan krediter, skulder, monopol och våld på gatumarknaden (Moeller & Sandberg 2015, Moeller & Sandberg 2017, Eck 1995). Betydligt färre aktuella empiriska studier tar – i likhet med denna rapport – ett bredare grepp om flera olika försäljningsformer och led av distributionskedjan på en nationell nivå.

På europeisk och internationell nivå görs dock kontinuerliga uppföljningar av utvecklingen i olika länder av European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addictions (EMCDDA), Serious and Organized Crime Assessment (Socta) och United Nation Office on Drugs and Crime (UNODC). Dessa sammanställningar är primärt inriktade på att beskriva trender och tendenser avseende användningen av och tillgången på narkotika, men innehåller även vissa beskrivningar av handel och försäljning av narkotika. Den svenska redovisningen till dessa sammanställningar baseras på rapportering från

Polismyndigheten och Tullverket, och på Folkhälsomyndighetens och Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysnings (CAN) lägesbedömningar av den svenska narkotikasituationen och data om prisutvecklingen och narkotikaanvändningen i Sverige. Dessa sammanställningar och rapporter har utgjort ett viktigt underlag även för denna studie.

Metod och material

Den undersökning som presenteras i denna rapport är främst baserad på:

- bearbetningar av registerdata och andra kvantitativa data
- material från rättsväsendet
- intervjuer med gärningspersoner, tjänstemän inom rättsväsendet och andra experter på området.

Nedan beskrivs hur datainsamling och bearbetningar genomförts.

Registerdata och kvantitativa underrättelsesdata

I rapporten används fem typer av kvantitativa data för att beskriva och analysera smuggling, öppen gatuförsäljning och internetförsäljningen. Två typer av material gäller data om geografiska platser. Dessa har bearbetats i ett kartprogram, så att vi kunnat undersöka mönster avseende var öppen gatuförsäljning äger rum respektive var köpare på Darknet bor.¹⁰ Samtliga uppgifter från Darknet som används i denna rapport härrör från en specifik marknadsplats som länge dominerat den svenskspråkiga narkotikaförsäljningen på Darknet, Flugsvamp.

Det första datamaterialet består av uppgifter från Polismyndighetens nationella operativa avdelning (Noa) om antalet identifierade platser med öppen gatuförsäljning i Sveriges kommuner. Det andra datamaterialet består av en population av totalt 10 477 köpare på Darknet som Noa identifierat inom ramen för en underrättelsekartläggning. Vi har fått tillgång till dessa individers personnummer. Populationen består av personer som beställt

¹⁰ Darknet är en plats på internet, som nås via specifika webbläsare och krypterade säkerhetslösning. För en mer utförlig redogörelse, se kapitlet *Försäljning över internet*.

narkotika på Flugsvamp under perioden 2014–2020.¹¹ Utifrån personernas folkbokföringsuppgifter kan dessa även ges en geografisk position.

Populationen med identifierade Darknetköpare har även varit utgångspunkt för analyser av vad som kännetecknar personer som köper narkotika på internet. För att få veta mer om deras levnadsförhållanden har vi beställt data från Statistiska centralbyrån (SCB) om bland annat utbildning, inkomst, sysselsättning och svensk och utländsk bakgrund.¹² Vi har också beställt personernas misstanke- och lagföringshistorik från Brås enhet för rättsstatistik. Som referenspunkt för diskussionen används motsvarande uppgifter om samtliga 41 177 personer som misstänktes för eget bruk eller innehav (det vill säga ringa narkotikabrott) i Sverige 2018. Dessa personer har identifierats genom uttag från Brås misstankeregister.

För att kunna beskriva vad som karaktäriserar personer som säljer narkotika, har vi även beställt och bearbetat uppgifter (från Brås register) om de 4 416 personer som under 2018 misstänkts för överlåtelser. Även här beskrivs personernas levnadsförhållanden översiktligt med stöd av data från SCB och Brås misstanke- och lagföringsregister. I uttaget av uppgifter om personer som misstänks för narkotikabrott har vi även identifierat personer som tidigare misstänkts för narkotikasmugglingsbrott. Dessa uppgifter har använts för att beskriva vad som karaktäriserar personer som misstänks för smuggling av narkotika.

Till sist har vi även analyserat kvantitativa data om försäljning på Darknet under åren 2014–2020, som sammanställts av Noas underrättelseenhet. För perioden 2015 – 2018 finns detaljerade uppgifter om drygt 240 000 köp. Av sekretesskäl kan vi inte redogöra för hur polisens datainsamling gått till. Brå har fått information om Noas metoder och bedömer materialet som tillförlitligt. Datamaterialet från Darknet ligger till grund för en analys av internetmarknadens omfattning och karaktäristika. Som referenspunkter för diskussionen använder vi uppgifter från de återkommande skattningar av priser och omsättning på narkotikamarknaden som görs av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN). Vidare redovisas också Tullverkets beslagsstatistik och kriminalstatistikens uppgifter om anmälda

¹¹ Identifikationen av dessa personer har gjorts genom spårningen av bitcointransaktioner. Se kapitlet Köparna för ytterligare beskrivning av urvalet.

¹² Med utländsk bakgrund avses en person som är utrikesfödd eller en person som är inrikesfödd med två utrikesfödda föräldrar. Med svensk bakgrund avses en person som är inrikesfödd, med minst en inrikesfödd förälder.

narkotikasmugglingsbrott och narkotikabrott för att synliggöra utvecklingen över tid.

Förundersökningar och underrättelsematerial

För att kunna beskriva vanligt förekommande tillvägagångssätt samt aktörerna på narkotikamarknaden har vi gått igenom 115 förundersökningar om grova narkotikabrott och narkotikasmugglingsbrott som slutredovisats på Polismyndigheten och Tullverket. Datainsamlingen inleddes med att 300 förundersökningar från polisen, selekterades fram utifrån följande kriterier: a) flest misstänkta personer, b) flest brottsmisstankar, c) slutredovisats år 2019 och d) fördelade på de sju polisregionerna. Syftet var att välja ut förundersökningar med så mycket aktuell information som möjligt om narkotikaöverlåtelser och framställning i landets alla regioner.¹³ Av dessa 300 förundersökningar valdes de 95 förundersökningar som bedömdes innehålla mest relevant information ut för analys och kodning.

Förundersökningar med mycket bevisning prioriterades i urvalet – liksom ärenden om internetförsäljning (totalt 12). Även ärenden med kvinnor som misstänkta personer och förundersökningar om narkotikaframställning sällades fram eftersom dessa utredningar är mindre vanliga¹⁴. De ärenden som selekterats fram tenderar att gälla mer organiserade former av narkotikahandling. Avgränsningen ligger i linje med uppdraget till Brå om att visa hur narkotikabrottsligheten förhåller sig till kriminella miljöer.

Utöver de 95 ärendena har vi kompletterat med ytterligare 20 förundersökningar från Tullverket för att få en bättre bild av smuggling, distributionskedjor och internationella nätverk. Urvalet av dessa förundersökningar gjordes av tjänstemän på Tullverkets fyra tullkriminalenheter. Därutöver har vi även granskat 25 domar, varav några var kopplade till de aktuella förundersökningarna, för att få en bättre bild av internetförsäljningen.

¹³ Ambitionen var att ta del av förundersökningar som gäller grova eller synnerligen grova narkotikabrott. För grova och synnerligen narkotikabrott ska "brottet [...] utgjort ett led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt" och " utgjort ett led i en verksamhet som utövas i organiserad form i syfte att i stor omfattning bedriva handel med narkotika" (SFS 1968:64, 2016:488 3§ första och andra stycket). I anmälningsstatistiken saknas dock brottskoder som separerar utredda brott efter denna gradindelning (Brå 2017:5). Det går således inte att göra ett systematiskt uttag av ärenden med brottsmisstankar om grovt eller synnerligen grovt brott och därför användes istället urvalsprinciperna om flest misstankar och misstänkta personer.

¹⁴ Flertalet av de tolv förundersökningar som gäller misstankar om internetförsäljning avser Darknet.

Vi har också samlat in och bearbetat material från de regionala och nationella underrättelseenheterna vid Polismyndigheten och Tullverket. Totalt har 80 underrättelsedokument från Polismyndigheten och 69 från Tullverket granskats. Underrättelsematerialet gäller perioden 2015 – 2020 och har valts ut av tjänstemän på underrättelseenheter med god insyn i narkotikabrottslighet. Det rör sig om promemorior, rapporter samt lägesbilder om centrala aktörer och narkotikasituationen i olika delar av landet. Till skillnad från förundersökningarna där tillvägagångssätt och gärningar står i fokus innehåller underrättelsematerialet främst information om aktörer, annan brottslighet och nätverkens relation till varandra.

Förundersökningar och underrättelsematerial har kodats i statistikprogram för att på ett systematiskt sätt kunna beskriva kontakter, överlåtelse- och transportmetoder, marknadsföring, betalningssätt, riskhantering, annan brottslighet, kommunikationsmetoder, organisationsmönster, kvinnors roller, hierarkier samt aktörernas kopplingar till olika typer av kriminella miljöer. Kodscheman utarbetades dels med stöd i tidigare forskning, dels utifrån initiala testkodningar av förundersökningar. I rapporten beskrivs vissa mönster utifrån resultaten av kodningen. Vi visar till exempel att många smugglingsärenden gäller införsel från Nederländerna och Spanien. Det betyder inte nödvändigtvis att de är de vanligaste importländerna. Fördelningen kan återspegla att myndigheterna oftare upptäcker smuggling från dessa länder. Men i vissa fall (som i detta exempel) kan det finnas skäl att tro att ett visst fenomen faktiskt är mer vanligt förekommande än ett annat. Uppgifter från andra datakällor, som intervjuer, tidigare forskning och kvantitativa datasammanställningar, har genomgående använts för att värdera resultaten från kodningen.

Intervjuer

Uppgifterna från ärendeakter, underrättelsematerial och flertalet kvantitativa datakällor omfattar den narkotikahandel som kommit till de brottsbekämpande myndigheternas kännedom. Med anledning av detta har vi kompletterat datainsamlingen genom att genomföra intervjuer med personer som själva varit verksamma i narkotikabranschen. Intervjupersonerna har tillfrågats om att medverka i studien genom kontakter inom Kriminalvården, avhopparverksamheter eller Statens institutionsstyrelses (SIS) ungdomshem.

Totalt intervjuades 16 gärningspersoner – 13 män och tre kvinnor. De flesta har varit involverade i narkotikahandel i storstadsregionerna, men några av intervjupersonerna har erfarenheter från mindre orter och mellanstora städer. Flera har varit verksamma som narkotikaförsäljare. Några har dock haft andra uppgifter kopplade till distribution, indrivning, förvaring, inköp och investeringar.¹⁵ Vissa av intervjupersonerna har erfarenheter av flera olika funktioner samtidigt eller under olika perioder av sin ”karriär”. Flera har i något skede befunnit sig i ledande positioner. Även om det absoluta flertalet vid något tillfälle lagförts för narkotikabrott ger de flesta en bredare bild och redogör även för omständigheter som inte kartlagts av myndigheterna. Intervjuerna ger därför en fördjupad förståelse av narkotikabrottslighetens organisering och drivkrafter.

Intervjuerna har varit semistrukturerade och en intervjuguide med teman har väglett samtalen.¹⁶ Till följd av restriktioner i samband med pandemin under 2020, har 13 av 16 intervjuer genomförts över telefon. Intervjuerna var mellan en till två timmar långa. De spelades antingen in med diktafon och transkriberades eller dokumenterades genom anteckningar. De flesta av intervjupersonerna har varit anonyma för oss, vilket innebär att vi inte känner till deras namn. Vår kunskap om personerna är begränsad till att vi vet att de lagförts för grova narkotikabrott eller att de har hoppat av från en kriminell miljö som ägnat sig åt narkotikakriminalitet. Anonymiteten har varit en förutsättning för att de ska kunna tala fritt.

Utöver gärningspersonsintervjuerna har vi intervjuat 35 tjänstepersoner vid Polismyndigheten och Tullverket, för att få en bättre inblick i de ärenden och det underrättelsematerial som granskats. Några av dem valdes ut för att de arbetat med ärenden där det ingått material från det hackade chattverktyget Encrochat¹⁷. Utöver dessa tjänstepersoner har vi även intervjuat 13 hanterare från olika polis- och tullregioner.¹⁸ Även de blev intervjuade anonymt, vilket

¹⁵ Olika funktioner och verksamheter förklaras vartefter de beskrivs i rapporten.

¹⁶ Dessa teman berördes: en vanlig dag i narkotikabranschen, ett vanligt upplägg inom försäljning/smuggling/distribution från start till mål, maktstrukturer, informella regler, inträdet och utträdet ur kriminalitet, vem tjänar mest, kvinnors roller samt narkotikahandeln i framtiden.

¹⁷ Encrochat är en krypterad kommunikationstjänst som främst använts av ledande individer i kriminella miljöer. Under våren 2020 hackade fransk polis tjänsten, vilket gjorde att polisen kunde följa kommunikationen i realtid. En del av det underlag som rör svenska aktörer har vidarebefordrats till svenska myndigheter. Flera förundersökningar har inletts som ett resultat av detta underlag.

¹⁸ Hanterare är poliser som arbetar på Polismyndighetens och Tullverkets underrättelseenheter. Deras uppgift är att inhämta information från kriminella källor.

var en förutsättning för att få ta del av deras kunskap och erfarenheter. För att få veta mer om öppen gatuförsäljning och internetförsäljning genomförde vi intervjuer med socialtjänstens fältassistenter, med underrättelseanalytiker och med företrädare för techföretagen Facebook och Snapchat. Vi genomförde också egna observationer på Darknet och på sociala medier under projekttidens gång för att få en egen uppfattning om hur marknadsföring och narkotikaförsäljningen på dessa plattformar fungerar. Vi har också genomfört en egen datainsamling för att kunna redogöra för antal annonser, säljare och aktuella prisuppgifter.

Utsagorna i intervjuer med gärningspersoner och tjänstemän med större insyn i den kriminella världen (såsom hanterare) har granskats och analyserats med stor försiktighet. Enbart uppgifter som bekräftas av flera intervjupersoner redovisas i rapporten. Underlagen från intervjuerna har främst legat till grund för våra beskrivningar av kriminella organisationsstrukturer och bidragit till ytterligare förståelse av de fenomen som beskrivs i förundersökningar och underrättelsematerial (jfr Vesterhav 2015). De citat som redovisas i rapporten har bearbetats språkligt och innehållsligt för att inte kunna härledas till intervjupersonerna.

Datamaterialets förutsättningar

Eftersom narkotikabrottsligheten, i likhet med annan kriminalitet, sker i det fördolda saknas ofta möjligheten att luta sig mot verifierbara uppgifter (jfr Brå 2007:7). Såväl kvantitativa data som ärendeakter präglas i olika stor utsträckning av rättsväsendets selektionsprocess. Den brottslighet som mer sällan upptäcks omfattas i lägre utsträckning av förundersökningar, underrättelsematerial, polisens kartläggning av var öppen narkotikahandel förekommer, populationen av misstänkta för narkotikabrott och kriminalstatistiken. Det innebär att beskrivningarna av brottslighetens omfattning, tillvägagångssätt, geografiska placering och organisering i viss mån ger en sammantagen bild av kunskapsläget inom olika delar av rättsväsendet. I dessa underlag kan det finnas ett systematiskt bortfall av vissa uppgifter. Sammantaget har vi identifierat två områden där det finns kunskapsluckor: penningtvätt och ekonomiska transaktioner samt centrala aktörer som inte är direkt involverade i narkotikahandlingen. Uppgifter om handel med ovanliga narkotikatyper tenderar också att förekomma i lägre utsträckning i materialet.

Samtidigt bör det understrykas att rapporten också bygger på källor som *inte* filtrerats fram genom rättsväsendets insatser. Intervjuer med personer med egna erfarenheter av narkotikabrottslighet ger en annan och mer djuplodande inblick i hur marknaderna fungerar och är därför ett viktigt komplement till den övriga datainsamlingen. Utsagorna från intervjuerna har även varit centrala för att värdera uppgifterna från rättsväsendet. De kvantitativa underrättelseuppgifterna om narkotikaförsäljningen på Darknet bygger också på en annan typ av kunskapsinhämtning än övriga material från rättsväsendet. Uppgifterna har kartlagts systematiskt, utan kopplingar till särskilda förundersökningar.

Det innebär att vår resultatredovisning delvis är grundad på rättsväsendets selektion, men att den också kompletterats och värderats med stöd av mer oberoende kartläggningar och intervjuer med personer som har god insyn i brottsligheten. Analysens räckvidd i förhållande till respektive datamaterial diskuteras fortlöpande i alla delar av rapporten.

Resultat och tolkningar har diskuterats i referensgrupper med experter och tjänstemän vid Polismyndigheten, Tullverket, Åklagarmyndigheten, Folkhälsomyndigheten, Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN) och Socialstyrelsen. Samtalen har varit en viktig del i kvalitetssäkringsprocessen.

Disposition

Rapporten består av fyra tematiska kapitel som följer distributionskedjan. I det första kapitlet, *Smuggling*, redogör vi för hur narkotikan kommer till Sverige. Vi lyfter fram de vanligaste typerna av aktörer, modus samt de hierarkier och samarbetsformer som används. I kapitlet därpå, *Områdesmarknader*, beskrivs hur öppen gatuförsäljning respektive mobilförsäljning går till och organiseras i socialt utsatta områden. Den kriminella kontrollen av platser står i fokus för analysen.

I kapitlet *Försäljning på internet* redovisas hur narkotika säljs på Darknet, öppna webbsidor och i drogforum. Uppgifter om internetmarknadens storlek och vilka kopplingar som finns till kriminella miljöer presenteras och diskuteras. Därefter tar vi oss an det sista ledet i narkotikahanteringen – *Köparna*. I kapitlet jämförs de identifierade Darknetköparnas levnadsförhållanden med samtliga som misstänkts för ringa narkotikabrott (eget bruk och innehav) 2018. I rapportens *Slutsatser och bedömning* pekar

vi ut angelägna utvecklingsområden och åtgärder, med stöd av våra övergripande slutsatser.

Smuggling

I detta kapitel redovisas uppgifter om hur narkotika förs in i Sverige. Kapitlet inleds med en övergripande bild av narkotikamarknadens storlek i Sverige. Därefter följer en kortfattad beskrivning av de olika smugglingsvägarna till Sverige och vilka typer av kriminella nätverk som är involverade. I avsnittet därefter förtydligas hur transport och betalning går till samt vilken arbetskraft som används. Avslutningsvis tittar vi närmare på smugglingsaktörernas betydelse i kriminella miljöer och vilka smugglingsmönster som kan förväntas vara framträdande framgent.

Kapitlet bygger främst på bearbetningar av underrättelsesdata från Tullverket och Polismyndigheten, genomgångar av förundersökningar samt på intervjuer med gärningspersoner, tulltjänstemän och hanterare.

Mängden narkotika i Sverige

Av förklarliga skäl är det svårt att uppskatta hur omfattande den illegala narkotikamarknaden och införseln av narkotika är. De skattningar som gjorts under senare år är baserade på *prisutvecklingen* och myndigheternas *beslag* av narkotika. Bedömningar har också gjorts baserat på *underrättelsekartläggningar, uppgifter om narkotikaframställning och undersökningar om hur många som använder narkotika* i Sverige. Inget av dessa mått kan verifieras, men tillsammans ger de en fingervisning om narkotikasmugglingens storlek och utvecklingen över tid.

Sjunkande priser över tid

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) presenterar återkommande skattningar av narkotikamarknadens omsättning i Sverige. Dessa uppskattningar baseras på polisrapportörers uppgifter om grossist- och försäljningspriser för olika typer av narkotika i landet. Förhållandet mellan narkotikatyp och pris vägs mot mängden beslagtagna narkotika. CAN beräknar mängden narkotika utifrån en uppskattning om att mellan 10 och 20 procent av den narkotika som smugglas till Sverige beslagtas av myndigheterna.¹⁹ I den senaste skattningen beräknades att mellan 9,2 och 23,4 ton narkotika smugglades till Sverige och att narkotikamarknaden

¹⁹ Sverige är ett transitland för narkotikasmuggling till Norge och Finland. Ett ytterligare avdrag görs därför utifrån en uppskattning om att mellan 10 och 20 procent av beslagen är ämnade för dessa marknader.

omsatte mellan 3,7 och 9,2 miljarder kronor årligen, under perioden 2016–2020 (CAN 2021a). Skattningen avser sju typer av narkotika. Cannabis (hasch och marijuana) står för en stor del av omsättningen (omkring 41 %), liksom amfetamin (18 %), kokain (17 %) och narkotikaklassade läkemedel (15 %). Heroin (5 %) och ecstasy (4 %) står för mindre andelar i CAN:s skattningar.

Gatupriserna för samtliga narkotikasorter (med undantag för LSD) är generellt lägre än när CAN började mäta priserna 1988.²⁰ Det kan tala för att tillgången ökat i högre takt än efterfrågan. Störst prisminskning har skett för heroin och amfetamin. Gatupriserna är genomgående högre i norra Sverige än i södra Sverige. Tillgången på narkotika anses vara högre i Skåne och Stockholm (CAN 2021a). CAN har sedan 2010 mätt grossistpriser (som alltså gäller försäljning mellan distributörer) på kilonivå och för tabletter i tusental. Till skillnad från gatupriserna ligger grossistpriserna på en jämn nivå över tid (CAN 2021a).

Användningen av narkotika

Ett annat sätt att få en övergripande bild av hur stor narkotikamarknaden är att undersöka hur stor andel av befolkningen som använder narkotika. CAN:s och Folkhälsomyndighetens undersökningar från senare år visar sammantaget att fler än tidigare uppger att de använt narkotika (se kapitlet *Köparna* för en mer utförlig redogörelse för dessa studier). I en enkätstudie med personer mellan 17 och 84 år uppgav knappt 9 procent av de tillfrågade att de använt någon typ av narkotika under de senaste 12 månaderna, inklusive icke föreskriven användning av narkotikaklassade läkemedel (CAN 2018). Betydligt färre använder narkotikaklassade preparat och icke förskrivna läkemedel mer frekvent. Knappt tre procent av de tillfrågade uppgav att de använt narkotika under den senaste månaden. I undersökningen var narkotikaklassade läkemedel den vanligaste typen av narkotika, följt av cannabis och kokain. Det finns fler användare i yngre åldersgrupper (CAN 2018).

²⁰ Prisjämförelserna över tid möjliggörs av en justering utifrån konsumentprisindex (CAN 2021a). Olika narkotikatyper har mätts under olika tidsperioder. För hasch, amfetamin, marijuana, kokain och heroin finns tidsserier sedan 1988. Priserna på ecstasy och LSD har mätts sedan 2000 och de narkotikaklassade läkemedlen tramadol och alprazolam mättes för första gången 2020.

Större beslag under 2000-talet

Ett ytterligare sätt att bedöma marknadens omfattning är att utgå från kriminal- och beslagsstatistik. Narkotikasmuggling är emellertid ett så kallat spanings- och ingripandebrott. Det innebär att kriminalstatistikens uppgifter om antalet anmälda brott, som redovisas i diagram 2 nedan, i första hand är ett resultat av myndigheternas insatser och hur många brott som uppdragats genom kontroller, underrättelse- och spaningsinsatser (Brå 2017:5).

Detsamma gäller Tullverkets beslagsstatistik. Med detta sagt tycks såväl kriminalstatistiken som tullens beslagsstatistik ändå peka mot att införseln av narkotika kan ha ökat inledningsvis under 2000-talet. Under senare år uppvisas minskande tendenser.

Tullens statistik visar att *mängden* beslagtagna narkotika ökat under de senaste tio åren. Tullverket beslagtogs 4 323 kilo cannabis, kokain och amfetamin år 2020, vilket var nästan tio gånger så mycket som 2010 (437 kilo). Mängderna varierar dock kraftigt mellan olika år – framförallt för cannabis – och 2020 är, liksom 2017, ett extremår under perioden²¹. Diagram 1 visar att mängden beslagtagna cannabis långsamt ökat i förhållande till ett glidande medelvärde.²²

Under samma period (2010–2020) låg *antalet* beslag av kokain, amfetamin och cannabis på en relativt jämn nivå, men med en viss ökning från 1 776 till 2 305 beslag. När det gäller preparaten morfin, tramadol, LSD, MDMA, kodein och oxikodon har både antalet beslag och de beslagtagna mängderna tydligt ökat.²³ Fyra gånger så många tabletter beslagtogs 2020 som under 2010 och antalet beslag har mer än fördubblats (Tullverket 2021).²⁴

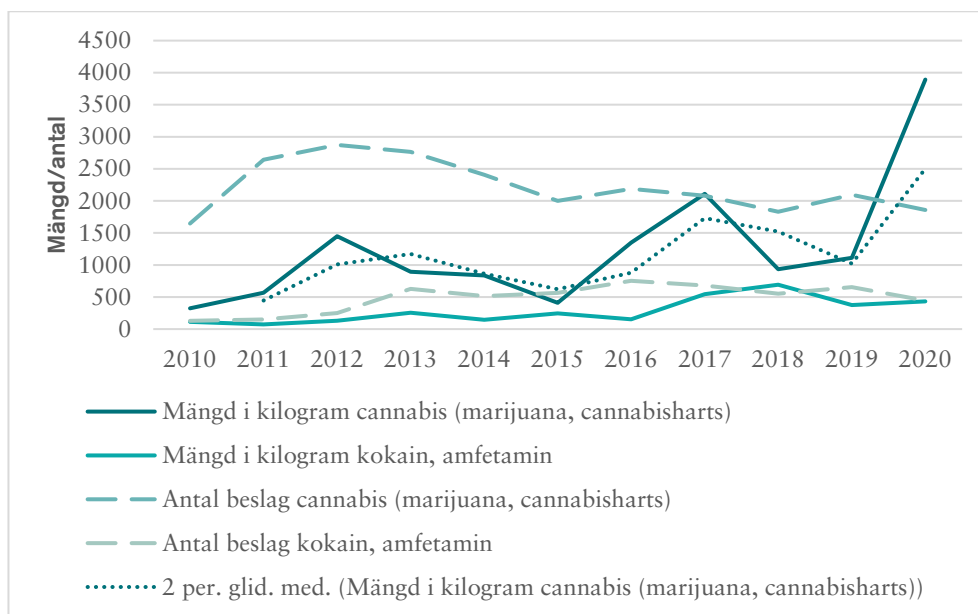
²¹ Under 2017 inleddes Tullverkets satsning på kontroller av tung trafik. Två enskilda beslag stod för en väsentlig del av mängden beslagtagna narkotika. Under 2020 gjordes också fler kontroller av den tunga trafiken än tidigare, till följd av pandemin. Flera rekordbeslag av cannabis och kokain gjordes i hamnarna.

²² Ett glidande medelvärde är ett mått som används för att visa på trender i en tidsserie, genom att enstaka extremvärden tillskrivs minskad betydelse.

²³ Morfin, tramadol, kodein och oxikodon är narkotikaklassade läkemedel. LSD är hallucinogent preparat och MDMA är ett ecstasypreparat.

²⁴ Mängden tabletter ökade från 104 926 tabletter (2010) till 439 614 tabletter (2020). Antalet beslag steg från 352 beslag (2010) till 959 beslag (2020) (Tullverket 2020).

Diagram 1: Antalet beslag och mängderna cannabis (marijuana, cannabisharts), kokain och amfetamin i kilogram under åren 2010–2020.

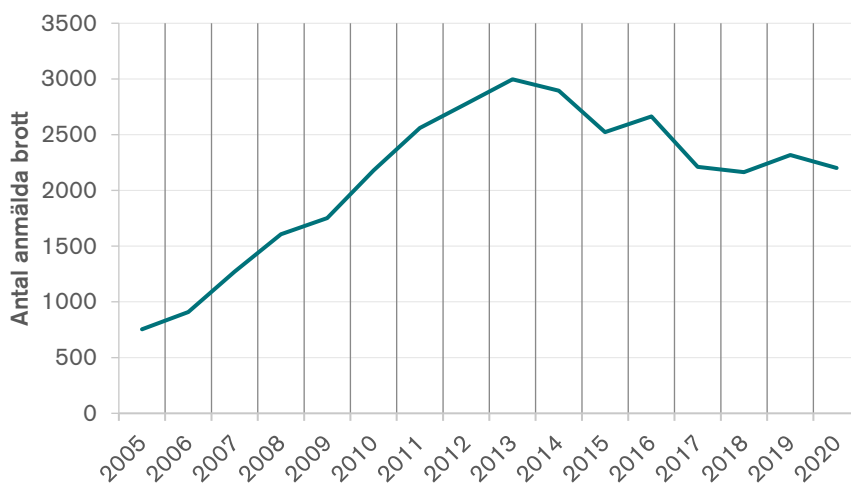

Källa: Tullverkets beslagsstatistik.

Tullverkets beslag resulterar i anmälningar om narkotikasmugglingsbrott (SFS 2000:1225).²⁵ I början av 2000-talet och fram till 2013 ökade antalet anmälda narkotikasmugglingsbrott, från strax under 1 000 brott till omkring 3 000 brott. Åren därefter har antalet minskat något, till omkring 2 500 anmälda brott per år. Anmälningarna gäller framförallt smuggling av ringa grad och av normalgraden. Endast omkring 10 procent av alla anmälningar, under de senaste tio åren, gäller grov narkotikasmuggling. Drygt en procent av anmälningarna är rubricerade som synnerligen grov narkotikasmuggling (sedan 2016 då brottskoden infördes).

²⁵ En person gör sig skyldig till smuggling av narkotika om hen försökt föra in eller ut varor som omfattas av narkotikastrafflagen (SFS 1968:64). Brottet narkotikasmuggling är uppdelat på fyra svårighetsgrader: ringa brott, brott av normalgraden, grovt brott och synnerligen grovt brott.

Diagram 2: Antalet anmälda brott mot lag om straff för smuggling (SFS 2000:1225), olovlig införsel och utförsel av narkotika (6, 7§) under åren 2005–2020²⁶

Källa: Brås kriminalstatistik.

Förändringar i antalet beslag och anmälda brott reflekterar inte nödvändigtvis förändringar i antalet faktiska smugglingsbrott. När fler och större beslag görs, kan det bero på att myndigheterna förändrat sitt arbetssätt. Tullverkets årsredovisningar visar att antalet redovisade arbetstimmar i narkotikasmugglingsutredningar ökade mellan 2016 och 2020.²⁷ Samtidigt ökade även antalet fysiska kontroller.²⁸ Under samma period har dock antalet narkotikasmugglingsutredningar minskat.²⁹ Med andra ord tycks antalet arbetstimmar per utredning, generellt sett, ha ökat de senaste fem åren. Det skulle sammantaget kunna indikera att tullen arbetat

²⁶ Brottskoderna för narkotikasmuggling avser en summering av: 4041 (t.o.m. 2010), 4046, 4047, 4054. År 2009 görs en förändring i brottskoderna för narkotikabrott som innebär att den tidigare enskilda brottskoden för narkotikasmuggling delas upp i två nya brottskoder utifrån allvarlighetsgrad: ej grov och grov. År 2016 infördes ytterligare en brottskod: synnerligen grov narkotikasmuggling. Nära 90 procent av de anmälda brotten har, enligt denna brottsindelingsgrund, klassificerats som ej grov narkotikasmuggling.

²⁷ Från 219 772 timmar 2016 till 269 441 timmar 2020 (Tullverket 2019, Tullverket 2021).

²⁸ Från 65 543 kontroller 2016 till 81 363 kontroller 2020 (kontroll av: resande, transportmedel, post, kurir- och fraktgods). Kontrollerna syftar till att verifiera riktigheten av en deklaration eller anmälan och att bestämmelserna för in- och utförsel av varor efterlevs (Tullverket 2019, Tullverket 2021).

²⁹ Från 1 708 stycken 2016 till 1 459 stycken 2020 (Tullverket 2019, Tullverket 2021).

med färre, men mer resurskrävande utredningar under senare år (Tullverket 2019, Tullverket 2021).

De större beslagen under vissa år kan vara ett uttryck för en ökad träffsäkerhet och ett bättre kunskapsläge. Under 2020 identifierade Tullverket 49 kriminella nätverk som ansågs ägna sig åt narkotikasmuggling, jämfört med 34 sådana nätverk 2016 (Tullverket 2020, Tullverket 2019). Tullverket har sannolikt bäst förutsättningar att upptäcka större mängder narkotika i lastbils- och containerflödet (Tullverket 2019). Därför har kontroller av tung trafik prioriterats, vilket resulterat i en ökad träffprocent för lastbilar och containrar (Tullverket 2019).³⁰

Underrättelsekartläggningar

Ett skäl till att det är svårt att bedöma omfattningen utifrån beslag är att merparten av den insmuglade narkotikan inte upptäcks av myndigheterna. Flera av de intervjuade tulltjänstemännen, poliserna och hanterarna har uppfattningen att de aktörer som ägnar sig åt storskalig smuggling sällan upptäcks. En tjänsteman exemplifierar resonemanget med hur kriminella kommunicerat om ett beslag i en krypterad chatt:

Han skrev: "Vi har varit i Sverige två gånger den här månaden och det har inte varit något problem. Det är första gången på fem år som vi blir stoppade". Och de här [hundratal] kilona som han blir av med garvar han mest åt: "jaja, sånt händer".

Under 2021 har Noa tagit fram egna beräkningar av omsättningen på narkotikamarknaden, utifrån en kartläggning av data från det hackade chattverktyget Encrochat. Underlaget utgörs av chattmeddelanden från 84 identifierade aktörer och deras uppgifter hur mycket narkotika de smugglar in i Sverige och hur ofta det sker. Utifrån dessa data gör Noa bedömningen att tidigare uppskattningar av narkotikainförseln varit i underkant. En mer rättvisande skattning är, enligt Noa, att en mycket liten andel av narkotikan beslagtas och att 100 till 150 ton narkotika smugglas till Sverige varje år (Noa 2021). Det är svårt att bedöma hur rimliga dessa skattningar är. Bland annat eftersom de identifierade aktörerna består av de kriminella som använt chattverktyget Encrochat under en viss period, och inte av samtliga individer som är verksamma i narkotikabrottslighet.

³⁰ Till följd av Covid-19-pandemin under år 2020 ökade kontrollerna i lastbilstrafiken ytterligare där trafiken fortfarande var i gång (Tullverkets årsredovisning 2021).

Framställning i Sverige

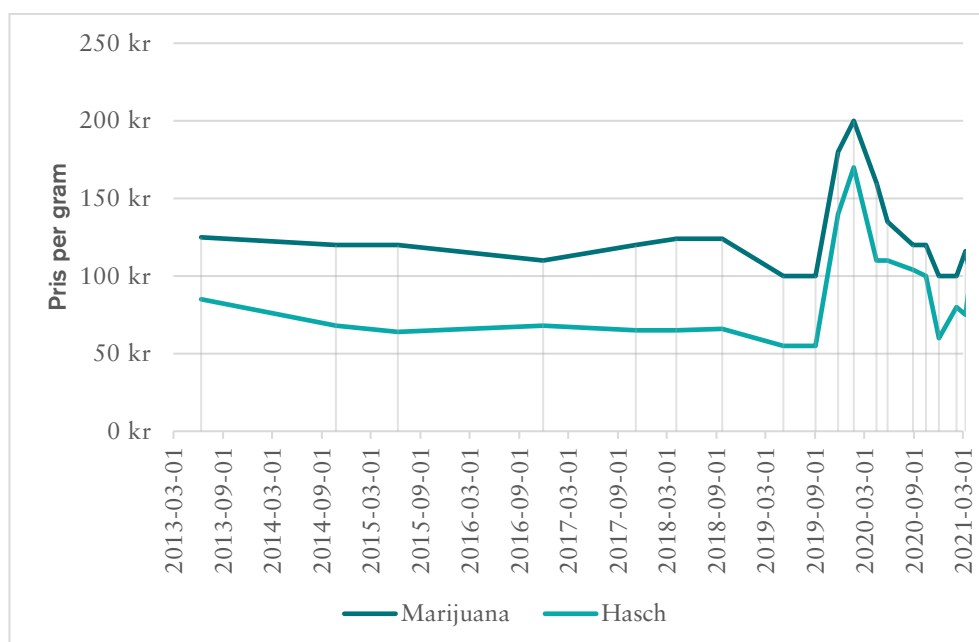
Den totala tillgången på narkotika i Sverige omfattar också den som framställts här. Det finns få mått på omfattningen i tillgängliga data. Brås anmälningsstatistik visar att anmälningarna gällande framställning av narkotika ökade i stort sett linjärt mellan åren 2005 och 2014, från omkring 200 till närmare 900 anmälda brott per år. Mellan åren 2015 och 2019 har utvecklingen haft en successiv nedåtgående trend (från 792 anmälda brott 2015 till 458 anmälda brott 2019), för att sedan öka till 765 anmälda brott 2020. Anmälningsstatistiken ger dock, som tidigare nämnts, främst en bild av myndigheternas insatser.

I en övergripande analys av drogsituationen i Sverige bedömer Polismyndigheten och Tullverket att odlingen av marijuana ”ökade påtagligt” under början av 2010-talet (Polisen och Tullverket 2016). Tullens beslag av amfetaminolja (som används för att utvinna amfetamin i Sverige) har ökat kraftigt under åren 2017–2019. Av de förundersökningar som granskats i vår studie fanns misstankar om odling av marijuana, svamp eller tillverkning av amfetamin i tolv ärenden. Hälften av dem gällde storskalig odling av cannabis. I några av ärendena såldes den egentillverkade narkotikan vidare på internet. I andra ärenden distribuerades den vidare till kriminella nätverk eller genom egen småskalig försäljning. En iakttagelse i kodningen av dessa ärenden var att storskalig odling och tillverkning av narkotika är krävande. Beroende på narkotikatyp varierar behovet av stora investeringar, specialistkompetens, långsiktig planering och kontinuerliga arbetsinsatser. Det innebär sannolikt vissa begränsningar avseende vilka aktörer som har kapacitet att framställa narkotika och hur omfattande produktionen kan vara.

Flertalet av de identifierade marijuanaodlingarna är, enligt myndigheterna, småskaliga och sker inomhus. Även om odlingen, enligt myndigheterna, kan försörja vissa lokala marknader under kortare perioder anses de stå för en bråkdel av tillgången på marijuana i stort (Polisen och Tullverket 2016). Det finns emellertid indikationer på att odlingen kan ha ökat i samband med att ett globalt underskott på cannabis uppstod under 2020. Den minskade tillgången berodde främst på polisinsatser i Spanien och Marocko, men även på pandemirestriktionerna (CAN 2021a). I CAN:s prisjämförelse för 2020 framkommer att prisökningen för marijuana varit lägre än för hasch (10 % jämfört med 25 %). Detta skulle kunna indikera att den inhemska produktionen spelar en viss roll för tillgången på marijuana i Sverige.

Egna observationer visar att en del av den marijuana som säljs på internet uppges (i annonserna) vara odlad i Sverige. Noas underrättelseenhets kartläggning av prisutvecklingen visar att den generella prisökningen på cannabis under 2020 även fick genomslag på Darknetmarknadsplatsen Flugsvamp. Att även priserna på Darknet hastigt dubblerades kan tyda på att marknaden är adaptiv. Under perioden iaktogs dock fler annonser för industrihampa och svensktillverkat hasch – vilket tyder på att vissa säljare hade brist på produkterna. Prisökningarna kan därför tala för att merparten av den marijuana som säljs på internet härrör från smuglingen.

Diagram 3: Lägsta priser för hasch och marijuana under åren 2013–2020 på Flugsvamp.

Källa: Noas underrättelseenhet.

Sammantaget talar flera indikatorer för att tillgången på narkotika ökat i Sverige under 2000-talet. Även om det är svårt att följa utvecklingen med stöd av kriminalstatistiken och beslagsstatistiken pekar både undersökningarna om narkotikaanvändning och prisutvecklingen mot att både utbudet och efterfrågan växt.

Olika vägar till Sverige

Såväl Tullverket som Polismyndigheten bedömer att de har god kunskap om varifrån olika typer av narkotika kommer innan de når Sverige. Den

vanligaste narkotikatypen, hasch, produceras framförallt i Marocko och Albanien, och transporteras via ”hubbar” i Spanien och Nederländerna (Socta 2017). En hubb är en internationell handelsplats där stora partier narkotika kommer in, förvaras och säljs vidare. Där finns stora centrallager och logistiksystem för transporter till andra europeiska länder.

Kokain fraktas vanligtvis från producentländerna i Sydamerika till hubbarna i Spanien, Nederländerna och Belgien. Därifrån smugglas narkotikan vidare till Sverige och andra europeiska länder. I Nederländerna och Belgien produceras amfetamin och ecstasy. Amfetamin tillverkas också i Polen. Huvudproducenterna av metamfetamin finns i Tjeckien, Slovakien och Polen (Socta 2017). Under det senaste decenniet har viss produktion av amfetamin även skett i Sverige. Tillverkningen sker med hjälp av importerad amfetaminolja, ofta i mindre ”kökslabbar”. Även större ”fabriker” förekommer (Polisen och Tullverket 2016).

Marijuana, och cannabisolja, kommer i första hand från Spanien, västra Balkan och Marocko (EMCDDA 2019).³¹ Det finns också, som tidigare nämnts, en inhemsk produktion i Sverige. Införseln av heroin tar framförallt en väg – från producenterna i Afghanistan via den så kallade Balkanrutten och genom hubbar i Nederländerna (Socta 2017). Även narkotikaklassade läkemedel, som tramadol,³² smugglas från Balkanländerna där tablettorna tillverkas illegalt. Läkemedel kan även härstamma från legal förskrivning i Sverige (så kallat läkemedelsläckage där patienter säljer sina mediciner vidare) eller från pirattillverkning i Asien. Enligt intervjuade tulltjänstemän smugglas en del substanser till Sverige som ett löst pulver som sedan blandas, pressas och paketeras som tablettor och kapslar på plats i landet.

Storskalig och småskalig införsel

Narkotikan kommer in över den svenska gränsen i stora eller små mängder. Storskalig införsel kan ske genom regelbundna transporter av stora volymer narkotika – till exempel hundratals kilo cannabis eller kokain vid ett och samma tillfälle. För att kunna investera i och organisera storskalig införsel krävs hög ekonomisk och organisatorisk kapacitet. Tillvägagångssättet är

³¹ Europeiska centrumet för kontroll av narkotika och narkotikamissbruk (EMCDDA) ger EU och medlemsländerna en faktabaserad översikt av narkotikaproblemen i EU.

³² Tramadol är ett narkotikaklassat smärtstillande läkemedel, en form av syntetisk opioid.

förenat med stora risker, i och med att ett parti motsvarar en investering på flera miljoner kronor.

Småskalig införsel kan innebära att mindre partier förs in med hög frekvens, så kallad myrtrafik (Tullverket 2020). Det sker med hjälp av kurirer med narkotika i väskor, kroppar och bilar, eller via brev och paket med narkotika som postas till Sverige. Partierna kan bestå av hundra gram upp till fem kilo narkotika per smugglingstillfälle. De ekonomiska riskerna med detta tillvägagångssätt är mindre, eftersom enstaka beslag inte påverkar affärerna i stort. En strid ström av brev eller kurirer ökar å andra sidan risken för upptäckt. Det innebär att begreppet småskalig införsel kan vara något missvisande eftersom det i vissa fall sammantaget resulterar i stora mängder.

Smugglare

Ett sätt att få en övergripande bild av vilka som smugglar narkotika till Sverige är att undersöka vad som karaktäriserar personer som är brottsmisstänkta i ärenden som gäller narkotikasmuggling. I Brås uttag av uppgifter om 48 480 personer som misstänktes för narkotikabrott 2018 fanns 777 personer som även misstänktes för narkotikasmugglingsbrott. Av dem hade 120 personer en registrerad misstanke om grova eller synnerligen grova narkotikasmugglingsbrott. Vi har tittat närmare på vad som kännetecknar personerna i denna grupp. Urvalet syftade till att selektera fram personer som misstänkts för yrkesmässig smuggling i organiserad form. Det är dock viktigt att ha i åtanke att brottsrubriceringen främst tar sikte på gärningen och inte den misstänktes roll i organisationen. Det innebär att såväl kurirer som beställare kan återfinnas i populationen.

Av de 120 misstänkta personerna var de flesta män (97 personer). Tre fjärdedelar av dem var över 30 år gamla, omkring 60 procent hade utländsk bakgrund och hälften var hemmahörande i Skåne eller Stockholms län. De smugglingsmisstänkta har lägre registrerade disponibla inkomster än befolkningen i stort – hälften tjänade mindre än 100 000 kronor 2018. Omkring hälften har haft ett förvärvsarbete under året eller haft inkomst från uppdrag eller eget företagande. Mindre än tio procent hade någon form av högskoleutbildning. Männerna var generellt mer brottsbelastade än de misstänkta kvinnorna. Majoriteten av männen hade över sex tidigare registrerade misstankar och 40 procent hade mer än 20 brottsmisstankar. Många av misstankarna gällde grova brott. Av de 777 personerna hade 20

procent tidigare varit misstänkta för vapenbrott, 10 procent för rån och 11 procent för grov misshandel.

Identifierade nätverk och aktörer

Dessa uppgifter ger en bild av att det är en tidigare brottsbelastad grupp som upptäcks av rättsväsendet. Sammanställningen ger dock ingen kunskap om själva smugglingsnätverken och dessas organisering. Vi har därför systematiskt gått igenom underrättelsematerial och förundersökningar för att ringa in vad som karaktäriserar personer och kriminella nätverk som misstänks för narkotikasmuggling. I materialet finns beskrivningar av drygt 87 smugglingsaktörer. De flesta anses vara inriktade på införsel till område Syd, Väst eller Stockholm. Vissa av ärendena är överlappande och gäller samma aktörer, vilket innebär att det finns mer information om vissa smugglingskonstellationer än andra. En övergripande slutsats är att de identifierade aktörerna varierar utifrån följande aspekter:

- **Härkomst och transnationell förankring:** bas i Sverige eller utlandet, egna utlokaliserade medarbetare eller etablerade samarbeten med andra nätverk i andra länder.
- **Mängder och narkotikatyper:** hur mycket och vilka typer av narkotika de kan föra in i Sverige.
- **Antal led i kedjan:** om de har kontroll över flera led i en distributionskedja, eller är specialiserade på ett led.
- **Organisationsgrad:** antingen centralstyrda organisationer eller informella relationer mellan ett mindre antal individer.
- **Kontakt nät:** slutna nätverk eller aktörer med många externa kontakter.
- **Våldskapital:** nätverk som sällan förekommer i våldsamma konflikter eller aktörer vars kontroll av distributionskedjan bygger på hot och våld.

För att inte röja känslig information beskrivs likheter och skillnader mellan olika *typer* av smugglingsaktörer. De exempel som används nedan är typer av aktörer som förekommit upprepade gånger i materialet och som även nämnts i intervjuer med myndighetspersoner och gärningspersoner.

Sammanhållna nätverk med stor kapacitet

De aktörer som identifierats av rättsväsendet ingår i vad vi valt att kalla för *sammanhållna* respektive *fragmenterade distributionskedjor*. Distinktionen tar fasta på hur många led av distributionskedjan som ett enskilt nätverk

kontrollerar. Tidigare studier har visat att det varit ovanligt med narkotikanätverk som kan utöva kontroll över flera delar av kedjan (Natarajan, Zanella och Yu 2015, Wainwright 2016). De flesta aktörer har istället ansetts specialisera sig på en specifik del av handeln. Brås tidigare studier visade att det fanns många återförsäljningsled i Sverige – från importörer till nationella, regionala och lokala grossister (Brå 2007:7). En övergripande slutsats av det material som vi granskat är att flera centrala smugglingsaktörer idag kontrollerar hela distributionskedjor i Sverige. I både den småskaliga och den storskaliga införseln förekommer att ett och samma nätverk styr såväl insmuggling som distribution och försäljning på olika orter i Sverige.

Den vanligaste typen av aktör med en sammanhållen kedja är **svenska förortsbaserade nätverk**. Dessa aktörer ägnar sig ofta åt tre led i narkotikahandlingen: smuggling, distribution och försäljning på de platser där grupperingen är baserad. Själva nätverket är ofta formerat kring några ledande individer med sociala band till varandra. De kan vara kompisgäng, ha familje- och släktband eller dela en etnisk bakgrund (jfr Brå 2019:3, Brå 2016:12). Individerna i de förortsbaserade nätverken kan också vara verksamma i eller ha nära band till andra kriminella grupperingar. Kopplingar till *mc-gäng* förekommer återkommande. De korsvisa relationerna kan både bidra till att förstärka nätverkets våldskapital och personernas individuella varumärken (jfr Brå 2016:12). Nätverkets smuggling försörjer de egna säljarna och bostadsområdet med narkotika. Flera intervjupersoner uppger att det är vanligt att en eller två individer har ett särskilt ansvar för nätverkets införsel. De förortsbaserade nätverken ägnar sig, enligt dem, i huvudsak åt storskalig införsel av cannabis och kokain. Flera av de identifierade nätverken är involverade i våldsamma konflikter.

En annan typ av aktör, som återkommer i materialet, är **västafrikanska nätverk** som länge fört in och sålt heroin och kokain i Sverige (Brå 2005:11). Nätverket använder sig av småskalig myrtrafik. Det innebär att ett stort antal kurirer tar in små mängder ofta. Den sammantagna mängden är betydande. Nätverken anses, av poliser, dominera heroinmarknaden i Göteborg och Stockholm. Till skillnad från de förortsbaserade nätverken har de sin huvudsakliga bas utanför Sverige. Nätverken kan beskrivas som centralstyrda och slutna. De anses ha få kontakter med andra nätverk i Sverige. Utlokaliserade landsmän fungerar som säljare och distributörer. Även kurirer rekryteras och skickas till Europa för att transportera

narkotikan. Härkomst spelar således en avgörande roll för nätverkens organisering. Flera intervjupersoner ger en bild av att de västafrikanska nätverken har ett våldskapital, men att de sällan är i konflikter med andra nätverk i Sverige. Däremot tycks våld och hot (med religiösa förtecken) vara centralt i styret av den egna organisationen.

Det finns **andra sammanhållna internationella nätverk** som smugglar småskaligt, utan att ha den hierarkiska organisation som de västafrikanska nätverken uppvisar. Uppgifter om *karibiska nätverk* som smugglar kokain till Sverige med hjälp av utrikesposten och kurirer återkommer i materialet. Även dessa nätverk har utlokaliserat egna mottagare och säljare i Sverige. I materialet saknas det information om de karibiska nätverkens våldskapital och eventuella konflikter med andra kriminella aktörer.

Tabell 1: Exempel på identifierade centrala aktörer som smugglar narkotika till Sverige, fördelade utifrån kategorierna småskalig respektive storskalig införsel, sammanhållna respektive fragmenterade kedjor. Inom parentes anges narkotikatyper, mängder och transportsätt.

Organisationsform	Småskalig införsel	Storskalig införsel
Sammanhållna kedjor	Västafrikanska nätverk (heroin + kokain <10 kg/kurir) Karibiska smuggelnätverk (kokain <600 g, post/kurirer) Enskilda svenska distributörer (kiloposter av varierade narkotika, post och bil) Svenska internetsäljare (läkemedel, post)	Svenska förortsbaserade nätverk (cannabis + kokain + amfetamin >100 kg, lastbil)
Fragmenterade kedjor	Importörer med bakgrund i producentländer (kokain < 600 g, post). Balkannätverk (tramadoltabletter, >15 000 tabletter, cannabis, lastbil). Östeuropeiska nätverk (<5 kg amfetamin, lastbil)	Svenska importörer (mix eller specialisering på en narkotikatyp, lastbil) Sydamerikanska nätverk i samverkan med svenska distributionsnätverk (kokain >100 kg, container) Östeuropeiska smugglingsnätverk (amfetamin och metamfetamin, lastbil)

Fragmenterade kedjor med aktörer med stor kapacitet

De aktörer som enbart inriktar sig på en del av kedjan ingår i det som vi benämner *fragmenterade kedjor*. Det innebär att narkotikan säljs vidare till andra kriminella konstellationer i Sverige, än de som aktören själv tillhör. Dessa smugglingsaktörer har alltså sällan egna kopplingar till slutkonsumentmarknaden.

I de fragmenterade kedjorna förekommer flera typer av aktörer. En typ av aktör som ofta omnämns av intervjupersonerna är mindre konstellationer av väletablerade svenska kriminella. Dessa **svenska importörer** har ofta en längre ”karriär” bakom sig och kan ha tillhört flera olika kriminella grupperingar. Som importörer agerar de fristående från de tidigare nätverkskopplingarna och samarbetar i mindre grupper (jfr Brå 2016:12). Importörerna anses ha ett våldskapital och ett brett kontaktnät. De ägnar sig åt storskalig införsel av en specifik narkotikatyp (till exempel amfetamin eller kokain) eller importerar många olika substanser.

En annan typ av aktör i fragmenterade kedjor är **importörer med bakgrund i producentländer**. De skiljer sig från de svenska importörerna genom att inte ha en lika tydlig förankring i svenska kriminella miljöer. De har däremot goda kontakter i producentländerna. Med hjälp av dessa kontakter kan distributörerna bygga upp en småskalig införsel av narkotika som säljs vidare på den kriminella marknaden i Sverige.

Det finns flera exempel på internationella nätverk som är specialiserade på smugglingsledet. De för in narkotika i Sverige och säljer den vidare till tillfälliga eller fasta samarbetspartners. I materialet återkommer **östeuropeiska smugglingsnätverk** i Polen och Tjeckien som tillverkar eller köper upp partier med amfetamin eller metamfetamin som förs in för vidareförsäljning i Sverige. Ett annat exempel är **Balkanbaserade nätverk** som smugglar in stora mängder narkotikaklassade läkemedel och cannabis från Serbien eller Albanien. Även **sydamerikanska nätverk** som smugglar kokain till Sverige med hjälp av containertrafiken återkommer i materialet.

Figur 1: Översiktsbild som visar delaktighet i olika delar av distributionskedjan med exempel på aktörer i sammanhållna respektive fragmenterade kedjor

	Smuggling	Distribution	Försäljning
Svenska förortsbaserade nätverk	→		
Svenska importörer	→		
Sydamerikanska nätverk i samverkan med svenska distributionsnätverk	→		
Västafrikanska nätverk	→		
Karibiska nätverk	→		
Balkannätverk	→		
Svenska internsäljare	→		

Övriga aktörer

Flera av de identifierade aktörerna i materialet smugglar in mindre mängder narkotika. I underlaget återkommer både personer med en egen försäljningsverksamhet (på internet eller i gatuhandel) och distributörer som har ett fåtal säljare under sig. Men även om dessa aktörer tar in mindre mängder oregelbundet kan de, inte minst på lokal nivå, ha stor betydelse för narkotikautbudet runt om i Sverige. Även aktörer som för in ovanligare former av narkotika bör nämnas i detta sammanhang. Substanser som opium, kristalliserat metaamfetamin och kat förs in av nätverk eller importörer som är specialiserade på just dessa narkotikatyper.

I så väl intervjuer som underrättelsematerial och förundersökningar finns information om att centrala aktörer är kopplade till mc-gäng. Utifrån det tillgängliga underlaget är det emellertid svårt att beskriva deras roll i distributionskedjan på ett mer systematiskt sätt än vad som gjorts ovan.

Kontakterna i utlandet

I Brås tidigare studie av smuggling konstaterades att aktörernas kapacitet att ta in större mängder narkotika till Sverige i första hand är beroende av deras

kontaktnät utomlands (Brå 2005:11). Det framkommer även i det material som vi granskat. Genomgången av underrättelseärenden och förundersökningar visar att aktörernas smugglingsmöjligheter antingen bygger på kontakter i hubbar eller på förankring i producentländer. Mer än hälften av ärendena gällde smuggling som utgick från hubbarna i Spanien och Nederländerna. En tredjedel av underrättelseärendena avsåg smuggling som baserades på kontakter i länder där narkotika produceras – främst i Centralamerika, Sydamerika och Balkanländerna, men även i Östeuropa, Nordafrika och Asien.³³ I intervjuer med gärningspersoner och hanterare ges en liknande bild av fördelningen. Flertalet anser att en avsevärd del av den narkotika som säljs på den svenska marknaden kommer från hubbarna. Nedan beskrivs hur olika typer av smugglingsaktörers kontaktnät i hubbar och producentländerna fungerar.

Organisatörer i europeiska hubbar

Att narkotikan smugglas till Sverige via transitländer är inte ett nytt fenomen (jfr Brå 2005:11). Intervjuade myndighets- och gärningspersoner anser dock att det relativt stora antalet svenskar, som bosatt sig i hubbarna och fungerar som *organisatörer*, är en tämligen ny företeelse. De utflyttade svenskarna är, enligt intervjupersonerna, välkända kriminella med ett kontaktnät som spänner över flera olika svenska kriminella miljöer. Personer med kopplingar till mc-gäng återkommer. Organisatörerna kan antingen acceptera uppdrag från olika beställare i Sverige eller vara nära kopplade till specifika nätverk och företräda deras intresse på plats. En spridd uppfattning är att de nätverk som har kapacitet att utlokalisera organisatörer har gott renommé i den kriminella världen. Men flera intervjupersoner ger även exempel på att aktörer som inte anses pålitliga av andra också kunnat etablera ”egna” organisatörer i Spanien och Nederländerna. De utflyttade svenskarna ägnar sig främst åt att:

- köpa upp narkotika – till exempel på narkotikaauktioner eller från odlare
- hålla lager
- planera smugglingslogistiken utifrån beställarens önskemål
- erbjuda kredit, ”försäkringar” och penningtvättsupplägg

³³ I övriga ärenden angavs ett annat transitland (till exempel Danmark) eller så saknades uppgifter om narkotikans ursprung.

Det är framförallt svenska förortsbaserade nätverk och svenska importörer som beställer narkotika av de svenska organisatörerna. Organisatörernas etablering har, tillsammans med de krypterade kommunikationslösningarna, underlättat för aktörer som tidigare haft svårare att knyta internationella kontakter. En polisutredare berättar i en intervju hur enkelt handelsrelationer kan inledas om man har tillgång till rätt kanaler och referenser:

Encrochat är nyckeln på det sättet. Det är såhär: "Har du hans Encro?", "Nej, men jag ska fixa", "Han heter såhär, kontakta honom", "Vem är du?", "Jag är [namns] vän", "Jaha, han sitter va?", "Ja, för [brott]", "Okej, men ta det med mig nu". Och sen så tar man över nåns kontakt.

Kontakterna mellan de utflyttade svenskarna och aktörerna i Sverige kan beskrivas som ett samarbete mellan affärspartners. Det skiljer dem från de västafrikanska nätverken, vars hierarkiska organisationsstrukturer finns kartlagda i flera typer av underlag (förundersökningar, domar och underrättelsematerial). Även dessa nätverk använder sig av utlokaliserade landsmän som fungerar som organisatörer i hubbarna. Men till skillnad från de utlokaliserade svenskarna ingår de västafrikanska organisatörerna i en organisation som styrs uppifrån. Kontakterna mellan de västafrikanska medarbetarna i Sverige och organisatörerna i hubbarna är hårt reglerade. Organisatörerna förfogar över nätverkens egna lager av heroin och kokain (ofta i Nederländerna), och beställningar till dem görs i flera led. En lokal distributörs order måste passera regionala- och nationella distributörer innan den når en organisatör i hubben.

Utöver de utflyttade svenskarna och de internationella nätverkens egna organisatörer finns det också andra organisatörer på plats i hubbarna. I tabellen nedan kallar vi dem utländska organisatörer. I det granskade underrättelsematerialet och i vissa förundersökningar finns det uppgifter om att vissa svenska småskaliga distributörer importerar narkotika med hjälp av dem.

Tabell 2. Olika typer av smugglingsaktörers relation till aktörer i utlandet.

Aktörer	Svenska organisatörer i europeiska hubbar	Utländska organisatörer i europeiska hubbar	Kontakter i producentländer	Internationella internet-marknader
Svenska förortsbaserade nätverk	x			
Svenska importörer	x		x	
Internationella nätverk och importörer med bakgrund i produktionsländer ³⁴			x	
Internationella nätverk med utlokaliserade medarbetare i Sverige ³⁵		x	x	
Enskilda internetsäljare		x	x	x

Kontakter i producentländer

Underlaget för att beskriva kontakterna mellan svenska kriminella och aktörer i producentländerna är mer begränsat. Färre intervjupersoner hade egna erfarenheter eller insyn i import från dessa länder. Underlaget ger dock en bild av att kontakterna initieras både av aktörer i producentländerna och av svenska aktörer. Företrädare för internationella nätverk skapar distributionskanaler till Sverige antingen genom a) att resa till Sverige för att etablera samverkan med svenska nätverk och distributörer, eller b) genom att egna landsmän utlokaliseras för att arbeta på den svenska marknaden. Personer med kopplingar till mc-gäng och svenska förortsnätverk omnämns återkommande som samarbetspartners till de internationella nätverken i materialet.

De svenska aktörer som tar egna initiativ till samverkan med internationella nätverk i produktionsländerna har ofta egna rötter i landet. När sådana samarbeten etableras kan det resultera i att en eller flera svenskar flyttar till

³⁴ Till exempel sydamerikanska nätverk.

³⁵ Till exempel västafrikanska, balkanbaserade och karibiska nätverk.

produktionslandet för att underlätta logistiken. Dock inte i samma omfattning som till de europeiska hubbarna. En polis ger sin bild:

Sen bor det ju som sagt svenskar nere i [sydamerikanskt land] också, som gör såna här saker. De försöker starta en ny tripp – en helt egen kanal hela vägen. För att tjäna mer pengar. Helst av allt så vill man ju åka ner och skörda det själv, för att inte behöva betala pengar på vägen – man tappar ju pengar hela vägen.

Kontakter i producentländerna är sannolikt mer ekonomiskt gynnsamma än svenska kontakter i en hubb. Möjligheten att få ett lägre inköpspris samt en högre renhetsgrad på partierna gör att vinningen i smugglings- och distributionsledet blir större.

Internationella Darknetmarknader

En mindre del av narkotikasmugglingen bygger *inte* på kontakter. Den är i stället ett resultat av beställningar från internationella Darknetmarknader. Svenska internetsäljare importerar troligtvis en väsentlig del av de preparat som de säljer vidare till svenska kunder från dessa sidor. I genomgången av de 12 förundersökningar och 25 domar som gällde internetförsäljning fanns information om narkotikans ursprung i hälften av ärendena. I de ärenden där det finns information om smugglingen gällde knappt hälften inköp från internationella darknetsidor. I intervjuer och förundersökningar framkommer att beställningarna från de internationella sajterna ofta börjar med mindre beställningar som blir större efter hand. Det finns också uppgifter om att internationella leverantörer på eget initiativ kontaktar svenska internetsäljare för att erbjuda dem fördelaktiga samarbeten. Även vanliga distributörer och säljare i gatuhandeln köper narkotika från internationella Darknetmarknadsplatser, enligt våra intervjupersoner. Men inte i en större skala.

Marknadskopplingarna

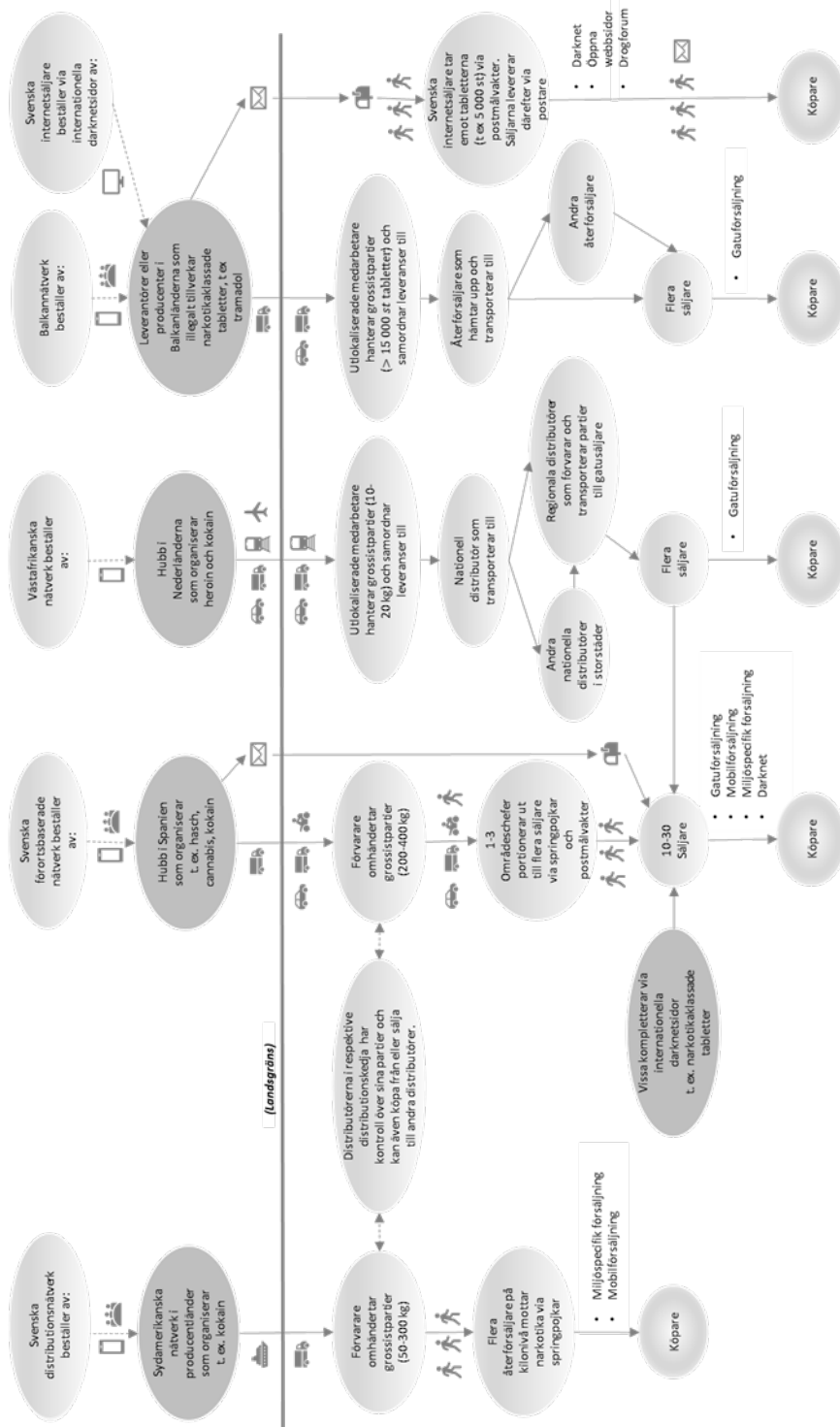
De identifierade smugglingsaktörerna har olika relationer till gatu- respektive internetmarknaden. Det är tydligt att många av dem som beställer stora partier narkotika från internationella Darknetsajter ämnar sälja dem vidare via internet i Sverige. På motsvarande sätt bör merparten av den narkotika som förortbaserade nätverk för in vara avsedd för lokala gatumarknader. På ett övergripande plan går det alltså att urskilja kopplingar mellan olika smugglingsaktörer och marknaderna. Det bör dock framhållas att dessa kopplingar är mer svåråtgångade än vi gett uttryck för i de översiktliga beskrivningarna ovan. I intervjuer med gärningspersoner och utredare som

arbetat med Encrochatmaterial framkommer att även aktörer som ingår i sammanhållna kedjor säljer narkotikapartier vidare till andra nätverk och distributörer i Sverige. I figur 2 nedan visualiseras hur de korsvisa relationerna mellan aktörer på olika nivåer och marknaderna kan se ut.

Ett annat skäl till att distributionskedjorna korsar varandra är att olika narkotikasubstanser distribueras på olika sätt. Det innebär att en säljare som erbjuder ett bredare sortiment utgör slutpunkten för flera olika distributionskedjor samtidigt. En typisk gatuförsäljare kan till exempel köpa cannabis och kokain från sin lokala distributör i ett förortsnätverk. Därefter kan säljaren komplettera med ecstasy från Darknet och narkotikaklassade läkemedel som förvärvats av en säljare från ett internationellt nätverk. På motsvarande sätt kan en säljare på Darknet köpa cannabis från en inhemsk odlare, samtidigt som hen köper läkemedel från en Darknetsäljare i Asien och möter upp en konventionell amfetaminsäljare för en fysisk överlåtelse.

Dessa omständigheter medför att det inte finns någon rak väg mellan inflödet från de olika typerna av aktörer och utflödet på gatu- respektive internetmarknaden.

Figur 2: Översiktlig bild med exempel på hur narkotikan förs vidare inom och mellan olika distributionskedjor och aktörer.

Hur organiseras smuglingen?

Smuglingen av narkotika förändras ständigt i syfte att undkomma upptäckt. Det är således inte möjligt att beskriva varaktiga modus. I detta avsnitt beskriver vi emellertid centrala aspekter av de tillvägagångssätt som omnämns i förundersökningar, underrättelsematerial och intervjuer. Följande frågor ska besvaras:

- Hur arrangeras transporten?
- Hur används arbetskraft?
- Hur sker betalningarna?

Transporten till Sverige

Sätten att transportera narkotika skiljer sig åt beroende på narkotikatyyp, mängd och aktörernas kapacitet (jfr Natarajan, Zanella och Yu 2015). Till att börja med varierar de fysiska förutsättningarna. Cannabis tar, även i små mängder, betydligt större plats än outspädda pulverbaserade preparat. Vissa typer av narkotika är även lättare att dölja. Kokain kan till exempel fusioneras med andra material för att döljas i en transport.³⁶ Det sista utvinningsledet för amfetamin kan göras på plats i Sverige med hjälp av amfetaminolja som är lättare att dölja i en frakt.

I Brås tidigare rapport om smuggling angavs personbilar som det vanligaste sättet att föra in narkotika (Brå 2005:11). Idag anser både de myndighetspersoner och gärningspersoner som vi intervjuat att merparten av den storskaliga införseln sker inom ramen för **godstrafiken**. De narkotikatyper som säljs mest (cannabis, kokain, amfetamin – men också tramadol) fraktas i första hand med hjälp av lastbilar. Förändringen kan reflektera att aktörer för in större mängder än tidigare, har kapacitet att använda sig av legala företag inom godstrafiken samt att samarbetet med de utlokaliserade organisationerna i hubbarna har professionaliserat logistiken. I Noas analyser av chattinlägg från det hackade chattverktyget Encrochat skattas 84 identifierade smugglingsaktörer stå för drygt 850 storskaliga smugglingsförsök med lastbil om året (Noa 2021).

³⁶ Det innebär att det krävs laborationer för att utvinna det rena narkotikapreparatet.

Aktörer med stor kapacitet kan beställa lastbilar som enbart innehåller narkotika till dem. Det handlar om stora partier – till exempel 200–400 kilo cannabis eller flera hundratusen tabletter. Enligt intervjuade tulltjänstemän har det blivit vanligare att flera olika narkotikapreparat skickas med en och samma last. Skräddarsydda försändelser kan tyda på en högre grad av professionalisering bland organisatörerna. Legala åkeri- och transportföretag, internationella transportbörser och specialbyggda fordon används till frakten.³⁷

De aktörer som beställer mindre partier kan få narkotikan transporterad i samma lastbil som andra beställare. Lastbilarna samlastas för att kunna åka en viss rutt genom Sverige – och ibland vidare till Norge och Finland. Det förekommer att konkurrerande nätverk i närliggande förortsområden (medvetet eller omedvetet) beställer narkotikan från samma organisatör och att den levereras med samma lastbil. En polis säger att datamaterialet från Encrochat varit en ögonöppnare:

Man har liksom haft en bild av att vissa inte kan umgås med vissa, utan man ligger i fejd med varandra. Men vi kan ju se nu att det går pengar mellan allihopa. De gör ju trots allt affärer ihop.

De aktörer som smugglar stora partier, särskilt från producentländerna, använder sig också sig av **containers** på lastfartyg. Flera av de intervjuade poliserna och tulltjänstemännen menar att dessa transporter tenderar att gå under radarn i det enorma godsflödet. Ett annat skäl till att containersmugglingen kan vara svårare att upptäcka är att den ofta sker med hjälp av personer som är ”införstådda” med hur lasten ska fraktas och förvaras – så kallade insiders. Tullverkets resurser att genomföra kontroller i hamnarna anses vara mycket begränsade. Det är därför svårare att beskriva denna fraktmetod och dessa distributionskedjor mer ingående.

De aktörer som ägnar sig åt småskalig införsel använder sig ofta av kurirer som reser med **flyg, tåg, bussar eller bilar**. En annan transportmetod som tycks öka i betydelse är det internationella postflödet. Flera aktörer använder sig av **utrikesposten** för att beställa hem mindre partier narkotika från hubbarna, producentländer och internationella Darknetsajter. För de svenska

³⁷ En transportbörser är en virtuell marknadsplats där transportsäljare kan annonsera ledig kapacitet till försäljning, och där transportköpare kan göra förfrågningar om transporter. Systemet syftar till att undvika tomkörningar, men kan utnyttjas av kriminella (Kovács 2009 och Kovács 2010).

internetsäljarna är utrikesposten, som tidigare nämnts, ofta den huvudsakliga smuglingsmetoden. Även andra aktörer använder tillvägagångssättet som ett komplement till annan införsel.

Försäkringar och säkerhetsåtgärder

Vissa aktörer ägnar sig åt ett större mått av risktagande och explorativa tillvägagångssätt. I underrättelsematerialet finns till exempel ett fåtal uppgifter om att enskilda individer själva seglar över stora partier till Sverige eller flyger in narkotika med drönare eller privatplan. En intervjuad gärningsperson berättar hur man kan använda avledningsmanövrar för att säkra införseln av större narkotikapartier:

Det kan också vara så att man lämnar ett mindre parti hos någon och låter den åka fast, för att man samtidigt ska göra en större transport eller förflyttning någon annanstans. Då avleder man tullen genom den grejen och kan fixa det på så sätt. Därför är det svårt för polisen och tullen, för vi kan vara mer kreativa än vad de är.

Det vanligaste tycks dock vara att vidta ett stort mått av säkerhetsåtgärder. Inspektioner av gränsövergångarna och anpassningar till tullens arbetsrutiner är snarare regel än undantag. Ett annat sätt att minska riskerna är att betala en organisatör i en hubb för att arrangera hela transporten. Det är visserligen dyrare, men det innebär samtidigt att risken förskjuts till organisatören och dess anlitade chaufför. Om partiet blir beslagttaget får organisatören ersätta det med ett nytt. Uppgårelsen liknar en försäkring och har även beskrivits i Brås tidigare rapporter (Brå 2005:11). En annan taktik som används för att minska upptäcktsrisken är att krympa tidsintervallet vid kritiska moment. Flera intervjuade gärningspersoner beskriver vikten av att fördelningen av partierna går så fort som möjligt efter att lasten anlant till Sverige (jfr Brå 2007:7). En polis förklarar hur fort det kan gå:

De är ju förberedda – det är bara "pop pop pop", det delas ut ... Helt plötsligt är det fördelat på 100 personer på en dag.

I Brås tidigare rapporter framkom att många distributörer använde sig av både huvudlager och mindre lager (Brå 2007:7, Brå 2005:11). Flera av de som intervjuats för denna studie, och haft insyn i narkotikahantering under en längre tid, ger en bild av att narkotikan förvaras på fler platser än tidigare. Att hålla större lager anses alltför sårbart av många (jfr Moeller och Sandberg 2015).

Arbetskraft

I de flesta smugglingsmodus är det andra personer än huvudmännen som fraktar, överlämnar och tar emot narkotikan. Även andra sysslor överläts. Släktingar, kompisar och flickvänner kan anlitas för att göra bankinsättningar, hämta paket eller för att vara målvakter för bilar och lägenheter. För vissa uppgifter är personer med specialistkunskaper efterfrågade. Kemister, hamnarbetare, it-tekniker och bilmekaniker är några exempel som förekommer i materialet. Även advokater, bolagsförmedlare och banktjänstemän nämns.

Andra personer anlitas när det gäller att ta större risker. I de västafrikanska nätverken som använder sig av myrtrafik förefaller kurirerna vara rena förbrukningsvaror. Narkotikan fraktas i så kallade sväljkapslar, antingen inuti kroppen eller i resväskor. En intervjuad polis beskriver hur han uppfattar deras situation:

Där tar det ju aldrig slut på personer, det spelar ingen roll hur många du tar, det kommer bara en ny. Och ingen pratar. Jag har träffat flera och de sitter bara och tittar ner i golvet. Jag vet inte vad de [ledarna] har för hållhakar på dem.

Även i andra nätverk förekommer liknande former av exploatering. I både förundersökningar och intervjuer finns exempel på att svenska nätverk och distributörer snarare snärjer sårbara personer än rekryterar dem. Skuldsatta, missbrukare och psykiskt sjuka återkommer i beskrivningar av de som utför de mest riskfyllda sysslorna. De intervjuade gärningspersonerna berättar främst om hur skuldsatta utnyttjas. ”Dom får göra de här körningarna gratis tills skulderna är betalda”, förklarade en intervjuperson. En annan gärningsperson beskriver skuldsättningen som strategisk: ”Det handlar mycket om att ha hållhakar på folk i den världen, är du skyldig mig något så ska du göra det här åt mig”. I avsaknad av legala regelverk är den skuldsatte utelämnad åt den överordnades godtycke. Medan vissa kan betala av skulderna, ser andra skulden ständigt öka till följd av påhittade ”räntor”.

När perifera personer får i uppdrag att sköta den fysiska hanteringen upprättas ett säkerhetsavstånd mellan de ledande individerna och narkotikan (jfr Eldar 2012). Det ledande skiktets roll är, enligt några intervjupersoner, att kontrollera flödet av information och finanser mot utlandet. Samtidigt kan det vara svårt att upprätthålla en sådan arbetsdelning. En intervjuperson med egna erfarenheter beskriver varför:

Man är så rädd om sina varor att man vill se med sina egna ögon att det inte händer något. Det är ganska vanligt.

När arbetet läggs ut på anlitade eller utpressade personer uppstår ett behov av att övervaka dem. I förundersökningsmaterialet finns flera exempel på att ledande personer befinner sig i en följebil som bevakar transporten på avstånd eller får fortlöpande rapporter om var lastbilen befinner sig. Dessa omständigheter medför, som en polisutredare uttrycker det, att ”de har fingrarna mycket mer i syltburken än man kan tro”.

Betalning

Baserat på våra underlag har vi identifierat tre sätt att betala för narkotikapartier:

- Betalningar som regleras utan att pengar fysiskt behöver flyttas över gränsen,
- Pengar eller egendom som flyttas över gränsen (ofta med hjälp av kurirer)
- Transaktioner som sker digitalt med hjälp av virtuella valutor.

Samtliga sätt syftar till att, så långt som möjligt, hålla transaktioner utanför de konventionella finansiella systemen. I den första kategorin används växlingskontor och informella betalningsförmedlare. Polisens kunskap om hur de nyttjas i narkotikahandeln antas ha ökat tack vare information från Encrochat och flera förundersökningar som gäller växlingskontor (Noa 2021). I vissa fall misstänker polisen att de fungerar som banker. En utredare förklarar hur betalningar för stora narkotikapartier kan genomföras på sådana kontor:

Man ringer till han som har kontoret och säger: ”Hej, kan du lägga över såhär mycket pengar, några miljoner, till den andres konto?”. Så man behöver aldrig träffas ute på stan. Alltså, kriminella behöver aldrig vara ute med pengar på stan och så, utan det förs över smidigt inne på kontoret.

Dessa typer av transaktioner bedöms, i förundersökningar och av intervjuade poliser, uppgå till flera hundra miljoner kronor. Omfattningen tyder på att betalningssystemen har stor betydelse för narkotikaekonomin i Sverige. Affärerna möjliggörs genom att kontoren använder sig av svarta bokföringssystem.

En annan återkommande transaktionsmetod är hawalaförmedling. En hawalaförmedling innebär att en insättning av kontanter på ett kontor i Sverige, kan hämtas ut i kontanter i ett annat land, utan att passera det konventionella banksystemet³⁸. Transaktionerna lämnar därför inga digitala spår. För uppdraget kan kontoret ta en avgift motsvarande 2–5 procent av det insatta beloppet.³⁹

Växelkontor spelar också en viktig roll för det andra betalningssättet – att frakta kontanter och egendom över gränsen. För att kunna reglera betalningen på plats i hubbarna och producentländerna fodras att stora belopp växlas till euro eller dollar. Att skicka en penningsskurir med kontanter kan vara billigare än att anlita växlingskontor som tar betalt för transaktionen. Böterna för att föra ut oanmälda summor pengar anses vara försumbara i sammanhanget och upptäcktsrisken anses låg. En misstänkt förklarar i en förundersökning hur han kommer igenom tullen med stora summor:

Jag bär det i min ficka. 100 000 euro är ingenting. 100 000 euro kan du stoppa i fickan.

Överlåtelser av exklusiva varor, till exempel dyra klockor och smycken, är ytterligare ett sätt att betala för narkotikapartier. Fördelen med sådana föremål är att de kan vara svåra att spåra (och därmed minskas risken att utredas för penningtvättsbrott). Även byteshandel förekommer som betalningsmetod. Säljare på Darknet kan till exempel byta ett parti narkotikaklassade läkemedel mot svamp för att komplettera det egna sortimentet.

Det sista betalningssättet som identifierats är överföringar av kryptovaluta, främst Bitcoins. Det används av köpare och säljare på internet, men också av andra kriminella för att underlätta utlandstransaktioner. Dessa betalningar kan vara svåra för rättsväsendet att upptäcka trots att bitcointransaktioner är spårbara. De virtuella betalningarna blir inte synliga förrän myndigheter

³⁸ Hawalasytemet innebär det att en Hawalaförmedlare i ett land kan motta en större summa kontanter, där motsvarande summa sedan kan plockas ut hos en Hawalaförmedlare i ett annat land. Mottagaren får ett kodord eller en bild på ett serienummer på en sedel, som sedan visas upp för förmedlaren i utlandet, transaktionen genomförs utan att kontanter passerar gränserna. Skulderna mellan förmedlarna kan regleras genom att kurirer samlar in intäkterna i Europa och transporterar kontanterna vidare med bil (Plachta och Nilsson 2017).

³⁹ Den högre procentsatsen gäller vid växlingar som även involverar andra växlingskontor som också har en växlingskurs. Genom att lägga sig över den kursen tjänar växlingskontoret pengar på alla växlingar.

sätter in avancerade metoder för att kunna följa pengarna. Av samma skäl används kontantbetalningar – de kan inte spåras utan spaning.

När i tid regleras betalningen?

Betalningen kan regleras i förskott, efterskott eller direkt. Bland de småskaliga smugglingsaktörerna förekommer direktbetalningar. På Darknet är betalningssättet standardiserat och betalningen går iväg efter att köparen mottagit sin vara (se kapitlet *Försäljning över internet*). Merparten av affärerna mellan svenska organisatörer och svenska nätverk och investerare i den storskaliga införseln bygger emellertid på kreditgivning. De som ”kritar” (det vill säga betalar hela eller delar av beloppet senare) får vanligtvis en viss tid på sig att betala tillbaka skulden – till exempel en månad. Inbetalningen av det kritade beloppet sker ofta i samband med att aktörerna är på plats i hubben eller producentlandet för att göra en ny beställning. En förutsättning för att skulden ska kunna regleras är att nästa led – det vill säga distributörer och säljare – har lyckats sälja narkotikan och fått in pengar för att betala smugglingsaktören. Det finns viss beredskap inför att fördröjningar kan uppstå i distributionskedjan och då kan återbetalningen ibland lösas på andra sätt.

Det finns flera fördelar med att kunna erbjuda lösningar och sälja narkotika på kredit. Genom att beställaren erbjuds att betala senare kan distributionsprocessen påskyndas och fler narkotikapartier pressas ut på marknaden samtidigt som riskerna som uppstår vid lagerhållning minskas. Kreditgivningen kan också vara en strategi för att skapa lojaliteter mellan aktörerna (Moeller och Sandberg 2015). Uppgörelser om krediter medför även att man i praktiken delar på riskerna. Kreditgivningen kan därmed fungera som en försäkring. En intervjuad narkotikahandlare förklarar hur:

Går det åt helvete så blir vi av med handpenningen. Men han (organisatören i hubben] blir av med knarket, förstår du? Alltså de fem miljonerna som egentligen är emellan där, kritan, då blir inte vi skyldiga dem heller utan då har vi redan blivit av med våran investering och de har blivit av med sin. Då får man göra en ny beställning.

Det kan förefalla som att organisatörerna i hubbarna därmed står för det största risktagandet. Det är emellertid viktigt att komma ihåg att organisatörerna köper in partierna för ett betydligt lägre pris än vad partiet sedan säljs för till de svenska importörerna. Inköpspriset och handpenningens storlek kan vara avgörande för om ett beslagtaget parti

resulterar i att organisatören gör en mindre vinst än väntat eller går med förlust.

Enligt flera intervjupersoner förekommer det att aktörer som inte kan eller vill krita istället lånar pengar från en extern långivare, mot en hög avgift. Långivarna kan vara legala företagare eller kriminella som lånar ut pengar (till exempel från rån och stölder). Gemensamt för dem är att de kan tjäna snabba pengar, utan att själva vara direkt involverade i narkotikahandeln.

Smugglingsaktörernas betydelse i kriminella miljöer

Beskrivningarna av aktörerna och hur smuglingen organiseras ger en översiktlig bild av hur narkotikan förs över gränsen till Sverige. I detta avsnitt beskrivs smuglingens betydelse för svenska kriminella miljöer.

Status och samarbeten

Alla smugglingsaktörer har inte en uppenbar relation till kriminella miljöer i Sverige. De västafrikanska nätverken har till exempel, enligt intervjupersonerna, begränsade kontaktytor i Sverige. De ägnar sig främst åt försäljning av narkotika (heroin) som övriga aktörer inte intresserar sig för och tycks vara mindre delaktiga i grossistförsäljning av kokain i Sverige. Även internetsäljare som själva importerar och smugglar in narkotika, för att sälja partierna vidare på digitala plattformar, tenderar att sakna kopplingar till svenska kriminella miljöer.⁴⁰

För andra aktörer kan kapaciteten att föra in stora mängder narkotika i Sverige ha stor betydelse för den individuella statusen i kriminella miljöer. Enligt intervjupersonerna är det framförallt kontakterna i utlandet som anses påverka aktörernas anseende och makt i Sverige. De som har tillgång till egna utlokaliserade organisatörer anses, enligt intervjupersonerna, befinna sig på ”en nivå ovanför” övriga. Att anses som pålitlig och snabbt kunna få ut narkotikapartierna med hjälp av ”gubbar under sig” – det vill säga etablerade underleverantörer eller kontroll över ett område där man styr försäljningen – är också centralt för anseendet (jfr Moeller och Sandberg 2015).

I intervjuerna framkommer att kontakterna mellan de svenska aktörerna i det ”övre skiktet” är täta. Analyser av avlästa chattar från den krypterade

⁴⁰ Dessa omständigheter beskrivs mer utförligt i kapitlet *Försäljning på internet*.

kommunikationstjänsten Encrochat har, enligt intervjuade utredare, visat sig innehålla betydligt mer vänskaplighet, tips om modus och erbjudanden om vidareförsäljning till andra nätverk än polisen trots (jfr Noa 2021). Att dela med sig av kontakter och föreslå nya tillvägagångssätt kan förefalla altruistiskt. Men vänskapligheten kan vara värdefull för att bygga upp det egna varumärket. Att förmedla hjälp till rätt personer stärker det egna kontaktnätet och innebär också att aktören kan få avsättning för stora narkotikapartier, utan att själv behöva styra över eller erövra nya marknader.

Den kriminella tillhörigheten anses genomgående ha mindre betydelse för de affärer som görs upp i utlandet. Även om det finns en större miljö av svenska kriminella i hubbarna säger flera av de intervjuade gärningspersonerna och poliserna att den gemensamma strävan efter att tjäna pengar medför att markörer som postnummer, västar, färger eller tidigare konflikter hamnar i skymundan (jfr Nilsson 2016).

Våld och informella regler

Att samarbeten förekommer innebär dock inte att smuglingsaffärerna är fredliga eller att etablerade hierarkier alltid respekteras. Det fanns uppgifter om pågående konflikter för tio av de 87 identifierade smuglingsaktörerna i vårt material. Flera intervjuade poliser och gärningspersoner uppger att vissa av de förortsbaserade nätverken förändrat spelreglerna. Konflikter mellan svenska konkurrerande nätverk har resulterat i våldsamma uppgörelser även i utlandet. Under senare år har flera skjutningar mellan svenskar i Spanien uppmärksamats (se till exempel Dagens Nyheter 2021). En intervjuad gärningsperson med insyn i flera typer av nätverk berättar hur han ser på utvecklingen över tid:

Förut gjorde medling att man slapp uppmärksamhet från polisen och det var billigare att lösa konflikter på det sättet. Nu finns det ingen hierarki. De här förortsgängen är för ostrukturerade. Förut träffades man vid konflikter och redde ut saker. Men det går inte med dom här ostrukturerade grupperna. Spelplanen har ändrats.

En förutsättning för medling är att det finns relationer som bygger på förtroende och lojalitet (Moeller & Sandberg 2015). Några av de intervjuade gärningspersonerna anser att de impulsiva nätverken inte prioriterar att bygga vänskapsförbindelser. En jämförande studie av skjutvapenvåld i kriminella miljöer visar att Sverige avviker från andra europeiska länder

genom ett betydligt högre antal skjutningar under det senaste decenniet (Brå 2021:8). Mycket talar för att våld används betydligt tidigare idag och att det ses som centralt för det egna varumärket i de svenska miljöerna (jfr Brå 2019:3, Brå 2007:7). Samtidigt understryker flera intervjupersoner att det är viktigt att våldshandlingarna uppfattas som proportionerliga i förhållande till narkotikaaffärerna. En intervjuperson med egna erfarenheter från kriminella miljöer säger:

Du måste tänka så här: om du nånsin vill bli en stor narkotikaman, göra nån stor narkotikaaffär – om du ska gå runt och skjuta ihjäl folk för minsta lilla, då kommer ingen vilja ha med dig att göra. Du kommer inte vara något.

Eftersom skälen till våldsanvändningen kan vara såväl rationella som mindre rationella (jfr Caulkins och MacCoun 2003, Skarbek 2014, Moeller och Sandberg 2015, Moeller och Sandberg 2017) är det svårt att dra slutsatser om det dödliga våldets roll (se även avsnittet *Kampen om platsen* i nästa kapitel). Många konflikter anses ha sin upprinnelse i obetalda skulder (jfr Brå 2007:4). Kreditsystemets utbredning innebär att obetalda skulder i ett led kan påverka hela distributionskedjan. I brist på legala regelverk fungerar våld och hot som ett sätt att tvinga fram en lösning. Andra konflikter kan gälla ”småsaker” eller abstrakta värden som ”heder”, men också ses som brott mot outtalade förhållningsregler. Intervjuade poliser och gärningspersoner har angett att det i en distributionskedja gäller att:

- följa order (utföra sina uppgifter precis så som man blivit instruerad att göra),
- inte veta mer om organiseringen kring narkotikahandeln än nödvändigt,
- inte ifrågasätta överordnade och visa rätt personer tillbörlig respekt,
- undvika att umgås med personer från vissa andra grupperingar (som överordnade ogillar eller är i konflikt med),
- inte tala med polisen
- undvika att dra till sig polisens intresse.

De informella reglerna är viktiga för hur personer förhåller sig till varandra i kriminella miljöer. Utifrån kan det förefalla som att bestraffningar i vissa fall inte ”handlar om någonting egentligen, bara att någon vill visa sin makt”, som en intervjuperson uttryckte det. Samtidigt kan hot och våld fylla en viktig funktion för att upprätthålla hierarkier och säkerställa att rätt

uppgifter utförs, utan att de upptäcks av rättsväsendet (Moeller och Sandberg 2017). De informella reglerna kan också beskrivas som ett sätt att skapa gemenskap utifrån maskulinitet. De involverade ses som pålitliga när de respekterar den starkes rätt till dominans, underordnar sig ”brödraskapet” och föraktar svaghet (Forkby m.fl. 2020).

Finansieringen av kriminella miljöer

I uppdragsbeskrivningen till Brå anges narkotikahandeln som en viktig finansieringskälla av annan kriminalitet i kriminella miljöer (Justitiedepartementet 2019a). Även om vinstmarginalerna i försäljningsledet är betydligt högre än i import- och grossistledet genererar själva smuglingen också stora vinster (CAN 2021a). I och med att många smugglingsaktörer är centralfigurer i de svenska kriminella miljöerna är det relevant att ställa frågan om hur pengarna används.

Intervjupersonerna är överens om att den viktigaste drivkraften bakom narkotikabrottsligheten är strävan efter att tjäna mycket pengar. Samtidigt är det svårt att få en bild av hur stora vinsterna är i smugglingsledet. En generell iakttagelse är att underlaget för att beskriva den ekonomiska kontexten kring aktörerna är begränsat. Våra egna sammanställningar visar att många som misstänkts för narkotikasmugglingsbrott har låga inkomster. Uppgifterna från SCB gäller dock enbart deklarerade inkomster – samma personer skulle kunna ha omfattande illegala tillgångar och inkomster. Samma svårigheter finns när det gäller uppgifterna från förundersökningar och underrättelsematerial. De innehåller ofta tillgångsutredningar av misstänkta personer, men de består nästan enbart av uppgifter från legala verksamheter. I Brås tidigare studier framkom att narkotikabranschen är kontantintensiv och att merparten av pengarna hanteras vid sidan av den legala ekonomin (Brå 2005:11, Brå 2007:4). Dessa slutsatser ligger i linje med det som framkommer i det material som vi granskat. Utflödet av pengar är därför svårt att spåra.

I vårt material finns vissa indikationer om var pengarna tar vägen, men de är relativt svaga. Av de 87 identifierade smugglingsaktörerna hade omkring 15 personer minst ett eget företag, och många hade flera. För dessa personer gick ägandet av företagen att styrka. Flera av de intervjuade myndighets- och gärningspersonerna säger att involveringen i företag troligtvis är mer omfattande. Målvakter kan användas för att dölja företagsengagemang. Enligt dem investeras pengar i mindre företag i kontantdrivna branscher (som

restauranger), i fastigheter utomlands och i svarta lägenhetskontrakt. De flesta har dock svårt att precisera hur det går till eller bedöma hur vanligt det är. Det kan således finnas ett visst inflöde av narkotikapengar i den legala ekonomin, men underlaget ger inget stöd för att bedöma hur omfattande flödet är.

Det är sannolikt att en stor del av vinsterna stannar i den illegala ekonomin och investeras i nya narkotikapartier (jfr Noa 2021). En förutsättning för att utöka verksamheten i en distributionskedja är att de involverade strävar efter att göra en vinst på ett mindre parti, som sedan kan återinvesteras i ett större parti. För att kunna göra sådana större investeringar krävs ofta att betalningen initialt sker på kredit. Dessa förutsättningar medför att de flesta ständigt står i skuld till någon eller några högre upp, samtidigt som de också har obetalda skulder att inkassera från personer under sig. Det ekonomiska innehavet består således ofta inte av faktiska pengar utan av inestående krediter och fordringar (jfr Brå 2007:4).

Smugglingslogistikens utveckling

I detta kapitel har narkotikasmuggling beskrivits på ett sätt som i vissa avseenden liknar redogörelserna i Brås tidigare rapporter (Brå 2005:11, Brå 2007:7, Brå 2007:4). Kontakter i utlandet, riskhantering, kurirer och betalningslösningar utanför banksystemet är, liksom tidigare, en förutsättning för smuglingen. Tillgång till specialistkompetenser, legala företag och personer som kan skuldsättas och exploateras bidrar, då som nu, till att smugglingsuppläggen fungerar.

En ökad global rörlighet och tillgången till krypterade kommunikationslösningar tycks dock ha förenklat kontakterna mellan aktörerna i producent-, transit- och konsumtionsländerna. Allt större samt ”mixade” partier förefaller smugglas in i Sverige i stor skala, med hjälp av företag i den legala godstrafiken. Det kan tyda på en expandering och professionalisering av narkotikaverksamheten.

Den ökade införseln bygger på att det finns goda avsättningsytor för narkotikan. I detta kapitel har vi visat att det inte är ovanligt att svenska och internationella nätverk både importerar narkotika och kontrollerar försäljningen till slutkonsumenter. Det innebär att de tar del av vinster i flera led, men också ett större mått av risktagande och ökade kostnader för logistik och säkerhetsåtgärder. Några aktörer har ökat sin vinstmarginal

ytterligare genom att kringgå hubbarna med hjälp av kontakter i Sydamerika eller Nordafrika (jfr Moeller 2017).

Ett annat sätt att kapa mellanhänder är att beställa över internet. I den småskaliga införseln har postflödet fått en mer framträdande roll. Internetmarknaden är inte heller omgärdad av konflikter, vilket kan tala för att fler kan komma att söka sig till denna typ av mer småskalig införsel (se avsnittet *Försäljning på internet*).

Tillvägagångssätten är ständigt föränderliga, eftersom de styrs av kriminellas vinstintressen och riskbedömningar. Idag tycks den regelbundna införseln av stora partier i stor utsträckning bygga på lastbilstransporter och utlokaliserade medarbetare i hubbarna. Om det sker tillslag mot vissa hubbar eller om det sker förändringar i gränsövergångarna kommer de kriminella uppläggen att förändras. Det kan innebära att andra transportsätt (till exempel fartygstrafik, kurirer eller posttrafik) ersätter lastbilarnas framträdande funktion framgent.

Områdesmarknader

Detta kapitel handlar om öppen gatuförsäljning och distributionskedjor i bostadsområden. Kapitlet inleds med en översiktlig redovisning av var öppen gatuförsäljning förekommer och vad som karakteriserar dessa platser. Därefter snävas redogörelsen in mot försäljning i socialt utsatta områden. Olika försäljningsformer jämförs. Avslutningsvis beskrivs hur försäljningen styrs, aktörernas ekonomiska situation och strävan efter att kontrollera vissa geografiska platser.

Redovisningen bygger primärt på intervjuer med gärningspersoner och hanterare⁴¹, samt på genomgången av förundersökningar och underrättelsematerial. Den inledande beskrivningen av platserna baseras på tidigare forskning och Polismyndighetens kartläggningar av öppen gatuförsäljning.

Platser med öppen gatuförsäljning

I denna rapport används begreppet öppen gatuförsäljning när vi beskriver narkotikaförsäljning på varaktiga platser där köpare kan söka upp säljare, utan att de haft kontakt med varandra tidigare. Försäljningsformen karakteriseras av synlighet, tillgänglighet och geografisk varaktighet. I Sverige associerar de flesta till försäljning på vissa allmänna platser, som Sergels torg i Stockholm. Men öppen gatuförsäljning förekommer också i bostadsområden och intill lokala centrum utanför citykärnan (Magnusson 2020).

I en svensk kontext avses alltså en regelbunden närvaro av narkotikasäljare och köpare på en viss plats, snarare än ett öppet saluförande av narkotika. Det som många förknippar med öppen gatuförsäljning – öppen förevisning av substanserna (som i Christiania), stora ansamlingar av missbrukare eller säljare som ropar ut priser (som i tv-serien *The Wire*) – förekommer inte i det material som vi studerat (jfr EMCDDA 2015).

I Sverige har fenomenet kartlagts av kriminologen och polisen Mia-Maria Magnusson, som identifierat och analyserat öppna drogsener i region Stockholm. Öppna drogsener definieras som ”geografiskt bestående platser

⁴¹ Hanterare är poliser som arbetar på Polismyndighetens och Tullverkets underrättelseenheter. Deras uppgift är att inhämta information från kriminella källor.

där bruk och försäljning av narkotika sker öppet och uppfattas som problematiskt av myndigheter och allmänheten” (Magnusson 2020). Kartläggningen är baserad på enkätsvar från samtliga lokalpolisområden i region Stockholm om var narkotika säljs och används, samt om andra omständigheter kopplade till dessa platser. Totalt identifierades 48 platser 2017 och 59 platser 2018.⁴² De identifierade platserna återfanns i tre typer av områden:

- Cityområden.
- Lokala centrum i områden utanför city.
- Bostadsområden som polisen kategoriserar som socialt utsatta.⁴³

Omkring 60 procent av platserna i Magnussons kartläggning var så kallade *hot spots* – det vill säga platser där olika typer av brott återkommande begås (Magnusson 2020). Andra kartläggningar av öppen gatuförsäljning har visat att brottslighetens karaktär varierar beroende på typ av plats. I en rapport från Centrum för psykiatriforskning jämförs öppen gatuförsäljning i förortsområdet Hässelby med försäljningen i cityområdet Sergels torg (Kvillemo m.fl. 2020). Båda platserna har en hög nivå av brottslighet och ordningsstörningar jämfört med andra områden i Stockholm. Antalet anmälda narkotikabrott är dock omkring sex gånger högre på Sergels torg än på Hässelby torg. På Sergels torg gäller de anmälda brotten bland annat överlåtelse av narkotika, misshandel, våld mot tjänsteman och stöld. Kring Hässelby torg är anmälningar om ofredande, olaga hot och olaga intrång vanligare. Jämförelsen visar också att benägenheten att anmäla brott är högre på Sergels torg än i Hässelby.

I Magnussons kartläggning skiljer sig platserna också åt avseende relationen till kriminella miljöer. Drygt hälften av platserna var, enligt de tillfrågade poliserna, kopplade till välkända kriminella nätverk, och på 71 procent av platserna ansågs säljarna vara lokalt förankrade i området. Att platserna skiljer sig åt vad gäller relationen till kriminella nätverk är också ett viktigt resultat av vår genomgång förundersökningar, underrättelsematerial och

⁴² Det är svårt att bedöma om det ökade antalet platser 2018 reflekterar en reell ökning eller om fler platser rapporterats in för att polisen fått bättre kunskap om narkotikaförsäljningen. Antalet angivna platser beror också på huruvida mindre områden rapporterats in som en och samma eller flera olika platser samt på om drogplatserna delats upp eller flyttats (Polismyndigheten m.fl. 2018).

⁴³ Områden kategoriserar som socialt utsatta om de anses ha låg socioekonomisk status och kriminella anses ha stor påverkan på lokalsamhället (Noa 2017).

intervjupersonernas utsagor. Utifrån detta underlag kan vi urskilja två typer av platser – baserat på aktörernas relation till platserna. Dessa två typer överlappar med Magnussons tre kategoriseringar.

- Allmänna platser
 - i cityområden
 - i lokala centrum
- Kriminellt kontrollerade platser i socialt utsatta områden.

Allmänna platser är platser som ingen kriminell gruppering eller aktör gör anspråk på att styra. Platserna präglas av en stor genomströmning av människor. Det handlar om försäljning på stora torg, intill köpcentrum (som Nordstan i Göteborg), förbifarter (den så kallade ”knarkrondellen” i Malmö) eller vid en knutpunkt i kollektivtrafiken (som Gullmarsplan i Stockholm). Även på mindre orter finns sådana platser – till exempel på ett busstorg som binder samman lokal- och regiontrafiken. I princip kan vem som helst sälja narkotika på dessa platser, och ingen aktör gör anspråk på att styra handeln där. Enligt intervjuade poliser och gärningspersoner är det framförallt kriminella nätverk som saknar en lokal förankring som säljer på allmänna platser. De västafrikanska nätverken (se föregående kapitel) anses till exempel dominera försäljningen av heroin på allmänna platser i Stockholm och Göteborg. Säljare från utsatta grupper, som papperslösa och ensamkommande ungdomar, anses också ha en framträdande roll på platserna (Länsstyrelsen 2018). Det förekommer också småskalig försäljning och byteshandel missbrukare emellan.

De *kriminellt kontrollerade platserna* kännetecknas av att ett eller flera nätverk anser sig ha ensamrätt att styra över narkotikaförsäljningen i området (se t.ex. Brå 2016:12, Brå 2018:6, Brå 2019:3). Det innebär att de ledande aktörerna vill kontrollera vilka som får sälja narkotika och ägna sig åt andra kriminella aktiviteter i området. De kriminellt kontrollerade platserna finns ofta i förortsområdena i och omkring städerna (till exempel Järva utanför Stockholm eller Nacksta i Sundsvall). Att flertalet av dessa platserna återfinns i bostadsområdena kan handla om att nätverkens kapacitet och räckvidd är begränsade (Sandberg & Pedersen 2011). Det är, som en intervjuad polis uttrycker det, betydligt svårare att försöka ta kontroll över en plats där man inte bor.

I den fortsatta redovisningen kommer öppen gatuförsäljning i socialt utsatta bostadsområden att stå i fokus. Avgränsningen har, liksom tidigare nämnts,

gjorts med hänsyn till regeringens intresse för hur öppen narkotikaförsäljning skapar otrygghet i lokalsamhällen samt dess koppling till kriminella miljöer (Justitiedepartementet 2019a).

Platser i socialt utsatta områden

Polisens kategorisering av socialt utsatta områden utgår från myndighetens sammanvägda bedömning av ett områdes socioekonomiska status och kriminellas påverkan på lokalsamhället. Ett av de kriterier som använts för att identifiera kriminellas inverkan på bostadsområden var förekomsten av öppen gatuförsäljning (Polismyndigheten 2019b). I samband med att Noa tog fram en nationell lägesbild av kriminell påverkan på lokalsamhället 2019 genomfördes en nationell kartläggning av narkotikaförsäljningsplatser i dessa områden (Polismyndigheten 2019b). Till skillnad från Mia-Maria Magnussons analys av öppna drogsener i Stockholm inriktades Noas kartläggning alltså på att identifiera var narkotika säljs öppet i *problemområden*. Samtliga lokalpolisområden i Sverige ombads att på en karta rita ut *var* det förekom öppen gatuförsäljning i dessa områden.⁴⁴

I Noas nationella kartläggning identifierades totalt 457 platser, i 52 av Sveriges 290 kommuner. Brå har tagit del av antalet platser och dess areal uppdelat på kommuner. Möjligheten att beskriva geografiska mönster med stöd av dessa data är begränsad. Alla lokalpolisområdena har angivit var öppna narkotikaförsäljningsplatser finns, men sannolikt avgränsat platserna på olika sätt. Medan vissa lokalpolisområden markerat ut många små områden har andra valt större arealer. En Stockholmsförort har till exempel markerats i sin helhet, medan andra lokalpolisområden markerat ut flera specifika mindre platser (som busshållplatser och skolgårdar). Det kan reflektera verkliga skillnader i storlek på platserna, att säljarna är rörligare i vissa områden (och använder flera olika platser omväxlande) eller att området splittrats på grund av konkurrens mellan olika nätverk. Men det kan också avspegla att lokalpolisområdenas inrapportering varierar i detaljnivå. Givet dessa förutsättningar kan några mönster ändå urskiljas på en övergripande nivå.

På länsnivå finns flest antal identifierade platser i Skåne, följt av Västra Götaland och Stockholm. Det är inte överraskande att de län och kommuner

⁴⁴ Till skillnad från Magnussons kartläggning i Stockholm har Noa alltså enbart identifierat narkotikaförsäljningsplatser i områden med kriminell påverkan samt utan villkor om att platsen ska vara varaktig eller ha problem med öppet narkotikabruk.

där befolkningstätheten är högst också har flest identifierade försäljningsplatser. I storstadsregionerna finns ett större kundunderlag och troligtvis fler konkurrerande nätverk.

Tabell 3: Antalet identifierade platser med öppen narkotikaförsäljning i problemområden samt per 100 000 invånare, uppdelat på region.

Region	Antal platser	Antal platser per 100 000 invånare
Skåne	130	9,4
Västra Götalandsregionen	116	6,7
Stockholm	107	4,5
Jönköpings län	29	8,0
Blekinge län	13	8,1
Örebro län	11	3,6
Uppsala	8	2,0
Sörmland	8	2,7
Västmanland	7	2,5
Värmlands	6	2,1
Östergötland	5	1,0
Gävleborg	4	1,3
Västerbotten	4	1,5
Kalmar län	3	1,2
Hallands	3	0,9
Kronoberg	2	1,0
Västernorrland	1	0,4
Gotland	0	0
Dalarna	0	0
Jämtland Härjedalen	0	0
Norrbottn	0	0
Totalt	457	-

Källa: Noa underrättelseenhet, bearbetningar av Brå.

På en övergripande nivå kan även ett annat geografiskt mönster iakttas. I de flesta av Sveriges kommuner saknas identifierade narkotikaförsäljningsplatser. Störst skillnader finns mellan norra och södra Sverige. Södra Sverige, och i första hand Skåne, avviker genom att ha fler identifierade platser än andra län – även per capita (se tabell 3 ovan). Inom ramen för denna studie saknar vi möjlighet att ytterligare utforska vilka omständigheter och faktorer som kan förklara den geografiska spridningen av narkotikaförsäljningsplatser. I föregående kapitel framkom dock att den

storskaliga smugglingen till Sverige framförallt sker inom lastbilstrafiken. De flesta lastbilar kommer in i Sverige via Malmö, Trelleborg och Helsingborg. I en framtida studie skulle det därför kunna vara relevant att utforska om tillgången på narkotika är större i närheten av centrala införselvägar.

Annan brottslighet

Det finns flera skäl till att öppen gatuförsäljning anses vara ett samhällsproblem, särskilt när det förekommer i bostadsområden. Studier visar att områden där öppen försäljning förekommer också präglas av nedskräpning, öppen narkotikaanvändning, arbetslöshet och otrygghet (EMCDDA 2015). I vissa särskilt utsatta områden förekommer även olika grader av parallella samhällsstrukturer (jfr Brå 2018:6). Det finns också en relation mellan dessa platser och en högre förekomst av brottslighet som kan kopplas till kriminella miljöer. I en studie, som bland annat bygger på Magnussons kartläggning från 2017, framkommer att det finns ett geografiskt samband mellan platser där det skett upprepade skjutningar och förekomsten av öppen gatuförsäljning (Gerell m.fl. 2021). Studien visar att platser med öppen drogförsäljning i Stockholm och Malmö har mycket höga koncentrationer av skjutvapenvåld, i synnerhet när de ligger i utsatta områden. Även i intervjuer med myndighets- och gärningspersoner framkommer att många anser att platser med öppen gatuförsäljning präglas av vissa typer av kriminalitet. Vid sidan om skjutningar handlar det också om ordningsstörningar, utpressning, rån, misshandel och brott mot poliser (jfr Brå 2018:6). En intervjuad polis anser att de kriminellas ställning i områdena medför att det är svårt att ingripa mot narkotikaförsäljningen:

Det är ju på den nivån att i de här särskilt utsatta områdena är det ju helt öppet. Och det har det ju inte varit tidigare, för kanske 10 år sedan, utan det har ju verkligen ökat. Och det är väl en följd av att de här grupperingarna i princip har tagit över de här områdena, i kombination med en polisen närvaro som inte är där den borde vara. Det har ju också blivit en helt annan fientlighet mot ingripande poliser. Om man inte är ett flertal, då riskerar man ju att faktiskt bli ordentligt konfronterade med våld – att det ansluter folk till de här försäljarna, som liksom stöttar dem och i princip får iväg polisen. De kan inte ingripa för att det är alldeles för många som motsätter sig det här.

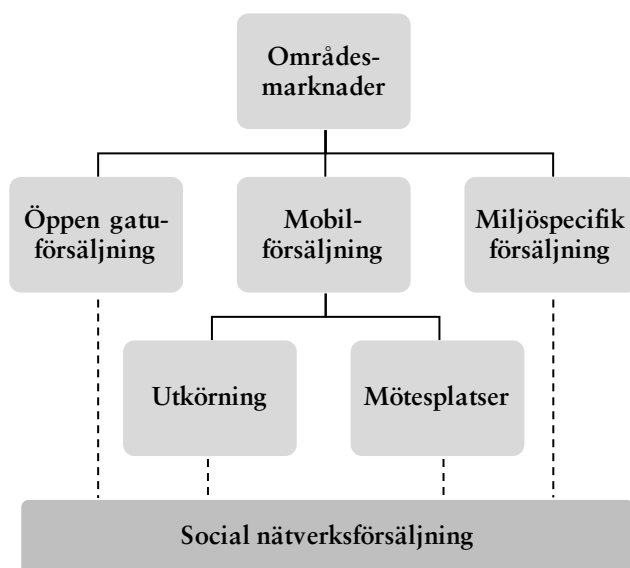
De kriminellas framträdande roll i lokalsamhällena anses medföra att allmänheten blir mindre benägen att vittna och rapportera in iakttagelser om brott. Brås tidigare studier visar att rädsla för kriminella är det viktigaste

skälet till att de boende tvekar eller undviker att vittna och anmäla brott i socialt utsatta områden (Brå 2018:6).

Olika försäljningsformer i bostadsområden

Det tycks således finnas vissa allmänna förutsättningar för narkotikaförsäljning i socialt utsatta områden. I regeringens uppdrag till Brå framgår att studien ska omfatta den öppna gatuhandeln. Vår bearbetning av materialet har visat att den öppna gatuförsäljningen sannolikt utgör en mindre del av narkotikaförsäljningen i områdena. I detta kapitel kommer vi därför visa på vilka sätt öppen gatuförsäljningen hänger ihop med en mer omfattande narkotikaförsäljning som organiseras med utgångspunkt i dessa bostadsområden. Istället för att se dem som separata narkotikamarknader väljer vi att beskriva dem som en *områdesmarknad* där olika försäljningsformer används.

Figur 3: Försäljningsformer på områdesmarknader

Den vanligaste försäljningsformen i materialet är *mobilmobilförsäljning*. Flertalet av de överlåtelser som beskrivs i de granskade förundersökningarna har gjorts upp på förhand via mobilkontakter. Även de intervjuade gärningspersonerna framhåller att mobilmobilförsäljningen står för merparten av försäljningen. Telefonkontakter mellan säljare och köpare har länge ansetts vara det vanligaste tillvägagångssättet att inleda en narkotikaöverlåtelse på (Brå 2019:3, Polismyndigheten 2019a). Övergången från stationära telefoner

till mobiler anses ha revolutionerat narkotikahandeln under 2000-talet (Moyle m.fl. 2019). Därefter har smartphones, som slog igenom brett på 2010-talet, skapat nya förutsättningar för kundrekrytering och marknadsföring i sociala medier och andra appar. Snabba och attraktivare sätt att leverera narkotikan, som utkörning, anses även ha blivit vanligare (Friis Sorgaard 2019, Global Drug Survey 2019). I Sverige uppmärksammades storskalig utkörningsförsäljning i samband med polisutredningen av ärendet ”Taxi Tony” 2013.⁴⁵

Den andra huvudsakliga försäljningsformen som förekommer i vårt material är *öppen gatuförsäljning*. Det flesta intervjupersoner som kunnat berätta om öppen gatuförsäljning beskriver den som en mindre del av områdesmarknader. Enbart tre av de 95 granskade förundersökningarna gällde sådana överlåtelser. I några internationella studier anses mobilförsäljningen ha trängt undan den öppna gatuförsäljningen, medan andra beskriver en ökad differentiering av marknaderna (Sandberg & Pedersen 2011, Moyle m.fl. 2019, Friis Sorgaard m.fl. 2019). Öppen gatuförsäljning anses dock ha en central betydelse för de förortsbaserade nätverken i socialt utsatta områden (Polismyndigheten 2019b).

Det finns även andra försäljningsformer där kunden söker upp säljaren för att göra en direkt affär på plats. Vi har valt att kalla det för *miljöspecifik försäljning*, eftersom det sker på gym, i idrottssupportersammanhang och på krogar och nattklubbar under kvällar då efterfrågan är stor. Det rör sig om miljöer som kriminella nätverk har ett visst inflytande över. Denna typ av försäljning är mindre framträdande i vårt material. Vi beskriver därför inte denna försäljningsform i rapporten.

En betydande andel av den narkotika som köps förmedlas vidare till vänner, bekanta och andra närstående (CAN 2019). Men eftersom vidareförmedling, även kallad social nätverksförsäljning, oftast inte är vinstdrivande beskrivs den inte i denna rapport.

Överlappningar på områdesmarknader

Det finns flera skäl att se mobilförsäljning och öppen gatuförsäljning som delar av en gemensam marknad. Den enskilda säljarens val av försäljningsform och plats handlar ofta om hur etablerad denne är. I

⁴⁵ Ärendet gällde ett nätverk som körde ut kokain till kunder i Stockholm. Aktörerna använde sig av taxibilar som täckmantel och undertecknade sms-skicken till kunderna med signaturen ”Taxi Tony” (SVT Nyheter 2014-12-19).

intervjuerna framkommer att det är de yngsta och minst etablerade säljarna som tar risker genom att vara synliga som gatuförsäljare. De mer etablerade säljarna pratar med kunderna i mobilen och möter upp dem på platser där man lättare går under radarn för polisinsatser. Det förekommer också att säljarna ägnar sig åt flera försäljningsformer samtidigt. En säljare, som primärt säljer till sina mobilkontakter, kan till exempel också besöka en välkänd försäljningsplats utomhus eller en festival i syfte att utöka kundbasen.

Ett annat skäl till att vi ser den öppna gatuförsäljningen som sammanlänkad med mobilförsäljningen i socialt utsatta områden är att de ibland kan vara svåra att skilja åt. Även om köparen kontaktar säljaren via telefon är det inte ovanligt att överlåtelsen sker på en plats där säljaren återkommande överlåter narkotika. En intervjuad underrättelseanalytiker beskriver hur öppen gatuförsäljning och mobilförsäljning överlappar varandra i en stad i södra Sverige:

Öppen gatuförsäljning ser kanske inte ut som den gjorde för 20 år sedan, om man säger så. [...]. För, jo de träffas ju ute och det är ju gatuförsäljning, men det är ju inte gatuförsäljning som sådan, att man går fram till nån, alltså, på det sättet. [...] Du bestämmer plats, du skriver: "Hej bror, har du inne?" – "Ja, vad ska du ha?" - "Kom till [köpcentrum]". Och så är det vanliga platsen och en plats dit alla kunder kommer just för den här försäljaren.

Både för en utomstående betraktare och för aktörerna själva kan det alltså vara svårt att särskilja försäljningsformerna från varandra. En ytterligare aspekt som binder samman de olika försäljningsformerna är att de ofta tycks kontrolleras av samma kriminella nätverk med säte i det aktuella området. Det innebär att narkotikan ofta härrör från samma leverantörer och förmedlas vidare genom liknande typer av distributionskedja. När vi nu går vidare till att beskriva hur försäljningen går till i socialt utsatta områden, jämförs öppen gatuförsäljning och mobilförsäljning, för att lyfta fram ytterligare likheter och skillnader.

Områdesförsäljning i praktiken

I detta avsnitt står slutförsäljning till kund i fokus. Vi redogör för hur en narkotikaöverlåtelse går till genom att besvara följande frågor:

- Vilka är säljarna?
- Hur marknadsförs narkotikan?

- Hur inleds kontakterna?
- Vilka droger säljs?
- Hur sker överlåtelsen av pengar och narkotika?

Säljarna

Ett sätt att få en övergripande bild av vilka som säljer narkotika är att bearbeta data om personer som misstänkts för narkotikaöverlåtelser. Vi har gjort ett uttag av uppgifter från Brås misstankeregister, om samtliga personer med en registrerad misstanke om narkotikaöverlåtelse 2018, för att få veta mer om vad som karakteriserar dem.⁴⁶

Bland de 4 419 personer som misstänktes för överlåtelser var 14 procent kvinnor. De överlåtelsemisstänkta kan beskrivas som en brottsbelastad och socioekonomiskt svag grupp. Fyra procent av de misstänkta personerna var mellan 15 och 20 år och hälften var mellan 20 och 29 år gammal. Bland kvinnorna hade var tredje utländsk bakgrund. Bland männen var nästan hälften utrikesfödda eller hade två utrikesfödda föräldrar. Över 100 av de överlåtelsemisstänkta (3 %) var registrerade som ensamkommande barn.

De flesta har tidigare misstänkts för andra brott. Nästan 60 procent av männen och 30 procent av kvinnorna hade fler än 20 registrerade brottsmisstankar. Nästan 10 procent av samtliga hade minst en tidigare misstanke om mord, försök till mord eller dråp. Misstankar om vapenbrott var också vanligt. Omkring en tredjedel hade minst en sådan registrerad misstanke. En betydande andel har misstänkts för brott i samband med polisingripande eller en rättsprocess. Var fjärde hade tidigare varit misstänkta för övergrepp i rättsak – det vill säga hot eller våld mot en person som anmält eller vittnat om ett brott – och var tredje för våldsamt motstånd eller hot mot tjänsteman.

Nära hälften av gruppen överlåtelsemisstänkta saknade förvärvsinkomst 2018 och den disponibla inkomsten var låg⁴⁷. Mer än hälften av männen och en tredjedel av kvinnorna hade en årsinkomst under 100 000 kronor 2018. Bara fem procent hade en inkomst som motsvarade eller låg över medianinkomsten omkring 300 000 kronor samma år. Ungefär 40 procent

⁴⁶ Det bör dock noteras att brottsrubriceringen om överlåtelser omfattar alla typer av narkotikaförsäljning – det vill säga både grossistförsäljning (till exempel en distributör som säljer ett kilo hasch till en narkotikasäljare) och konsumentförsäljning. Det innebär att även distributörer kan förekomma i populationen.

⁴⁷ Jämförelsen av inkomst, utbildning och sysselsättning avser enbart personer mellan 25 och 64 år.

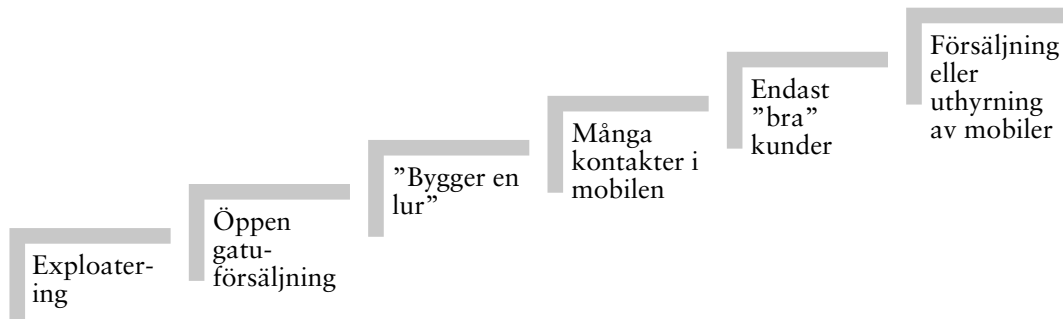
bland både män och kvinnor hade enbart grundskoleutbildning (jämfört med 11 % i befolkningen i stort). Fem procent av männen och tolv procent av kvinnorna hade någon form av högskoleutbildning (jämfört med 42 % i befolkningen i stort).

Olika etableringsgrader

Våra intervjuer med gärningspersoner och genomgången av förundersökningar ger en mer ingående bild av säljarnas varierande förutsättningar. En övergripande slutsats är att det finns ett spektrum av etableringsgrader bland säljarna – alltifrån personer som exploateras hårt i gatuhandeln till säljare som tjänar mycket pengar på att äga en mobil med många kundkontakter.

För en säljare som ännu inte etablerat sig tillräckligt för att bygga upp en egen kundbas kan öppen gatuförsäljning vara ett sätt att rekrytera kunder (jfr Friis Sorgaard m.fl. 2019). Flera intervjupersoner understryker att det inte handlar om ”utplacerade” personer som åtagit sig att sälja på en viss plats, utan om att säljarna själva söker sig till platser där man både kan tjäna pengar och bygga upp en kundkrets.

Figur 4: Etableringsgrader bland narkotikasäljare

Syftet med att befinna sig på gatan är alltså inte enbart att sälja narkotika - att bygga upp sin kundlista i telefonen kan vara en lika viktig anledning. Samtidigt är riskerna med att befinna sig på samma plats under stora delar av arbetspasset betydande. Det är därför det ofta är de yngsta och minst etablerade narkotikasäljarna som ägnar sig åt öppen gatuförsäljning. Många är mellan 15 och 17 år. Deras arbetsdagar är långa och stressiga. Så här beskriver en säljare hur han började:

Man börjar bygga sin telefon, ja, det var målet. Att nå ut. [...] Du ville få så många kunder som möjligt. När man är liten så det är hela tiden så här: "sprid mitt nummer", "sprid mitt nummer till dina polare". [...] Vi träffades alltså direkt efter att vi vaknade och sen kom vi hem kanske mellan ett till fyra på natten.

Bland dem som säljer på allmänna platser i citymiljöer och i bostadsområden återfinns en grupp som anses exploateras mer än andra säljare – nyanlända flyktingar och migranter.⁴⁸ Vissa av dem utpressas, enligt intervjuade gärningspersoner och poliser, att sälja droger under närmast slavliknande förhållanden (jfr Länsstyrelsen Stockholm 2018). Enligt intervjupersonerna säljer de ofta tabletter – som tramadol, oxycontin och subutex. Vinstmarginalen på dessa substanser är låg i förhållande till riskerna med att befinna sig på gatan. Kunderna som söker sig till dessa säljare anses ofta vara personer som ännu inte etablerat en egen kontakt med en säljare. En intervjuad polis säger:

Det förekommer ju fortfarande att folk åker till ett centrumområde för att få kontakt med rätt personer och köper. Men det är jättemånga som redan har hittat sin säljare och kontaktar honom på sms istället. [...] När jag har jobbat mot gatuförsäljningen, och man sitter och spanar, då har det ju varit väldigt mycket utländska hantverkare som vi har tagit. Och förvånansvärt lite ungdomar. Vi trodde att det skulle vara väldigt mycket ungdomar som köpte, men det var det ju inte.

I den andra änden av spektrat finns etablerade säljare. En förutsättning för att tjäna pengar är, enligt samstämmiga uppgifter, att man arbetar hårt med att bygga upp en kundkrets. För en säljare med en lång kontaktlista finns, enligt dem vi talat med, ingen poäng med att vara synlig eller "stå i centrum". En intervjuad mobilsäljare beskriver att han förvånas över hur mycket av polisens insatser som riktas mot den öppna försäljningen och säger:

Du vet det här med att de åker på stan och så griper de några som står på någon gata och säljer. De där! De är helt utanför. Det där är ju bara... Nej, de där kallar jag för "överlevare". De skulle inte vara där om de tjänade pengar på att sälja. För de som tjänar pengar, de har råd att hyra en lägenhet till vilket pris som helst och behöver inte stå på gatan och riskera.

⁴⁸ Bland de som misstänkts för narkotikabrott under 2018 var drygt 4 procent ensamkommande (se kapitlet *Köparna*).

De säljare som byggt upp en kundkrets har fler alternativ, och för dem är riskerna färre. En bra säljtelefon kan hyras ut. Det innebär att en annan säljare tillåts tjäna pengar på den, mot en ersättning till mobilens ägare. Mobilerna kan också säljas och betinga ett högt pris. I vårt material finns uppgifter om att en säljtelefon kan kosta mellan 50 000 och 500 000 kr, beroende på hur många och bra kontaktuppgifter den innehåller. Av den anledningen förekommer också stölder av och konflikter om telefoner.

Marknadsföring

Mobilerna är både ett verktyg för marknadsföring och för kommunikation med kunderna. Många har både en enkel mobil med ett kontantkort och en smartphone. Kontantkortstelefonen är en enkel och billig mobil som kan köpas i butik för en mindre summa tillsammans med ett kontantkort. De säljare som är ”old school” använder enbart kontantkortstelefonerna, eftersom dessa telefoner anses vara svårare att spåra i och med att de saknar internetuppkoppling. Om polisen gör ett ingripande kan sim-kortet med all information enkelt avlägsnas. Allt fler använder dock enbart eller även en smartphone. De krypterade apparna (som Wickr) är en kommunikationsform som är svårare för polisen att spåra och avlyssna. Men även om säljarna försöker att sköta dialogen i apparna, framkommer det i förundersökningar att de också använder sig av sms och telefonsamtal. Ett skäl till det, säger en intervjuad mobilsäljare, är att det anses viktigt att vara flexibel och anpassa sig till kundernas sätt att kommunicera.

Säljarna delar ibland upp mobiler och användarkonton utifrån drogsorter eller leveransmetoder. Våra intervjupersoner pratar exempelvis om att de haft en ”kokainlur” eller en ”haschlur”. I förundersökningar finns det exempel på att säljare har flera olika konton i krypterade appar – till exempel specifika amfetamin- eller svampkonton. Det förekommer också att telefonerna delas upp i ”områdeslurar” med lokala kunder och ”utkörningslurar” med nummer till kunder som bor i andra områden.

Vid mobilförsäljning marknadsförs produkterna till kunderna genom massutskick och riktade utskick med relevant information om just den narkotika som kunderna föredrar. Reklamutskicken innehåller ofta information om nya leveranser, vilka droger som finns tillgängliga, kvalitet och prisuppgifter. Bilden nedan är ett exempel på hur ett sms kan vara formulerat.

Bild 1: Ett exempel på ett sms som marknadsför narkotika

Vid öppen gatuförsäljning förefaller möjligheterna att marknadsföra produkterna vara mer begränsade. Säljarna kan ofta inte torgföra priser och kvalitet för att locka kunder. Istället är det platsens rykte och tillgänglighet som drar till sig kunder. I genomgången av förundersökningar har torg, kyrkogårdar, ytor utanför större affärer och skolgårdar återkommit som vanliga platser där försäljare uppehåller sig. Det finns också några exempel på platser där bilar kan köra förbi i en form av ”drive-through”-försäljning (t.ex. rondeller eller parkeringar). På vissa platser, där poliser och ordningsvakter inte är lika närvarande, kan säljare använda sig av andra knep. Vissa röker hasch öppet (jfr Magnusson 2020).

Kontakter

På illegala marknader är nya kontakter ett av de svåraste momenten. Risker måste balanseras mot möjligheten att rekrytera nya kunder (Eck 1995). Samtidigt som gatuförsäljningen är ”öppen” för nya kunder, fordras att köparna är någorlunda bekanta med vad man kan förvänta sig i samband med en narkotikaöverlåtelse (jfr Eck 1995). I annat fall kan det vara svårt att

hitta dem som säljer på ett vältrafikerat torg. Både köpare och säljare ”lär sig att känna igen vilka som håller på med droger”, säger en intervjuperson. Det gör det lättare att närma sig varandra på allmänna platser. Om igenkänningen saknas, och en säljare inser att en person aldrig tidigare köpt droger, kan det, enligt flera intervjupersoner, dessutom leda till att säljaren utnyttjar situationen och tar ut ett överpris.

I tidigare forskning har öppen gatuförsäljning och mobilförsäljning beskrivits som en öppen respektive dold marknad som bygger på slutna nätverk (Wainwright 2016). I takt med att allt fler i befolkningen använder sig av smartphones eller internet har åtskillnaden blivit mindre relevant (Moyle m.fl. 2019). Våra egna observationer visar att personer med grundläggande internetkunskap själva kan söka fram aktiva narkotikasäljare på sociala medier. För de kunder som rör sig ledigt på internet och sociala medier kan alltså även mobilförsäljning anses vara en ”öppen” marknad (Moyle m.fl. 2019). Många är troligtvis mer bekväma med att skicka ett direktmeddelande till säljare som annonserar ut narkotika på sociala medier än att gå fram till en obekant person på ett torg.

Men även om inte all mobilförsäljning är dold eller svårtillgänglig bygger många säljare upp sin kundkrets, enligt intervjuade gärningspersoner och poliser, med hjälp av rekommendationer. Nätverksrekrytering ökar säkerheten för säljaren, eftersom kontakterna förmedlas av redan betrodda personer. Flera intervjuade gärningspersoner säger att duktiga säljare inte behöver anstränga sig för att rekrytera kunder, eftersom nätverket är självgenererande. Det är ”som ett träd där grenverket växer vidare av sig själv” berättade en av dem och tillade ”en kund leder hela tiden till nästa”. Andra intervjupersoner hade erfarenheter av att aktivt arbeta med att ”bygga upp sin lur”. Vissa säljare använder sig av sociala medier för att bygga upp en kundkrets.

Genomgången av förundersökningar och de egna observationer (som genomförts på sociala medier) visar att säljare som marknadsför sig på sociala medier ofta är offensiva. På samma sätt som en säljare kan uppmana köpare som han träffar att ”sprida hans nummer” kan samma säljare lägga till en köpares alla sociala mediekontakter (”vänner”) för att utöka kundkretsen. Säljarnas mediekonton innehåller uppgifter om hur säljarna kan kontaktas i krypterade appar, som Wickr eller Telegram, för att göra en beställning. Eftersom techföretagen ingriper mot konton med narkotikarelaterade ord och bilder använder många säljare istället emojis och

slanguttryck för att kringgå företagens algoritmer. Plattformarna anses ha bidragit till att narkotikahandeln blivit ”snabbare”. En polis beskriver det på följande sätt:

De här apparna är ju *extremt* utbredda. Både att man gör reklam för sig på Insta och att man går ut med rena sms-utskick till jättemånga människor. De sprider sig som en löpeld, de där sms-kedjorna. Det sprids verkligen blixtnabbt. Så min uppfattning är att det är inga problem alls att få tag i narkotika om man söker det.

Antalet följare är dock inte ett tillförlitligt mått på antalet köpare för en specifik säljare. När vi själva har lagt till narkotikaförsäljare på sociala medier har det visat sig att dessa kontinuerligt sorterar bort inaktiva följare och slussar över de aktiva till en krypterad app. I och med att sociala mediekontot främst fungerar som en inlussningskanal för nya kunder har techföretagens nedstängningar av konton mindre betydelse. Även om säljaren tvingas starta upp nya konton för att rekrytera kunder, finns den etablerade kundbasen ”sparad” i de krypterade apparna.

Kontakten mellan mobilsäljare och köpare behöver inte vara personlig. En köpare berättar, i en förundersökning, att det är olika personer som svarar på det telefonnummer som han fått:

Det har varit minst åtta olika personer som svarat eller som jag träffat när vi mötts upp. Från samma nummer. När dom har ett nytt nummer så skickar dom det på sms. Då använder jag det.

Att det är olika personer som kontaktar kunderna via ett visst konto eller ett telefonnummer kan tyda på att mobilen hanteras av ett nätverk. Det kan också bero på att telefonen med kontaktlistorna sålts vidare eller hyrts ut till en annan säljare. En av de narkotikasäljare som intervjuats uppger att kunden verkar likgiltig inför såna förändringar – ”bara de får sitt knark så spelar det ingen roll”.

Sammantaget uppvisar de sinsemellan olika kontaktvägarna på områdesmarknader fler likheter än skillnader. Kommunikationen och marknadsföringen över sociala medier och sms erbjuder, liksom den öppna gatuhandeln, en försäljningsplats som många har tillgång till. Sociala medier är, på samma sätt som passager i ett bostadsområde, kanaler som redan är integrerade i kundernas vardagliga liv.

Vilka droger säljs?

De kriminella nätverk som kartlagts i det granskade underrättelsematerialet och förundersökningarna hanterar framförallt kokain, cannabis, amfetamin och läkemedel. Fördelningen ligger i linje med CAN:s beräkningar om vilka narkotikatyper som står för merparten av omsättningen på narkotikamarknaden (CAN 2021a).

Enligt intervjuer med myndighets- och gärningspersoner finns det en viss variation avseende hur olika narkotikatyper säljs. Det är, enligt dem, främst cannabis, amfetamin, heroin och tramadol som erbjuds vid öppen gatuförsäljning. Mobilsäljare kan antingen specialisera sig på en typ av narkotika, till exempel kokain, eller erbjuda ett bredare sortiment. Flera säljare som vi talat med säger att de eftersträvat att ha en större bulk av basvaror – cannabis, kokain, amfetamin – för att möta behovet hos de vanligaste kunderna. Därutöver har många även tillgång till narkotikaklassade läkemedel, ecstasy, svamp och LSD. En intervjuperson framhåller att han vill kunna erbjuda ett kompletterande sortiment – både narkotika som ”gör att man kommer upp” (till exempel centralstimulerande droger som amfetamin och kokain) och ”droger som man kan landa på” (substanser med en lugnande effekt, till exempel bensodiazepiner). I ungefär var tredje granskad förundersökning gjordes beslag hos den misstänkta säljaren som innehöll flera olika typer av preparat. Att fler erbjuder ett bredare sortiment är nytt, enligt intervjuade poliser. Tidigare var narkotikasäljare, enligt dem, ofta inriktade på en specifik narkotikotyp.

Heroin omnämns återkommande som en drog som hanteras på ett annat sätt än övrig narkotika. Liksom tidigare nämnts säljs heroin framförallt av internationella nätverk, med egna säljare, som rör sig på allmänna platser. En mängd omständigheter medför att heroin inte ingår i de flesta andra säljares utbud. En säljare förklarar:

Man vill inte ha kontakt med sånt, för det är så jobbiga människor. Det beror också på polisens fokus, att en liten mängd ger betydligt högre straff, det har jag sett. Det är det inte värt. Sen kan man inte sälja kvantiteter, man får inte ut några mängder.

Riktvärdena för olika mängder och narkotikatyper som används för att mäta gärningens straffvärde (för narkotikabrott) är betydligt högre för de narkotikatyper som anses vara farligare än andra. En person som misstänks för ett innehav av 20 gram heroin riskerar 1 års fängelse, medan motsvarande mängd cannabis ofta leder till bötesstraff (SOU 2014:43).

Logistik och leveranser

Vid öppen gatuförsäljning görs affären mellan köparen och säljaren upp på gatan. För att minska risken för att visiteras och gripas med narkotika är det ofta minst två personers arbetsuppgifter som måste koordineras. ”Killarna i centrum” är de som tar emot pengarna och gör upp affären med kunden. Därefter sker själva överlåtelsen av narkotika på en annan plats – ofta med hjälp av så kallade springpojkar.⁴⁹ Enligt intervjuade gärningspersoner och hanterare sker det genom att en springpojke möter upp kunden på en närliggande gata för en diskret överlämning av narkotikan. Om överlåtelsen ska gå snabbt krävs att narkotika finns tillgänglig i närheten. Därför kan strukturen för förvaringen och logistiken vara omfattande. Här följer en sammanfattning av hur narkotikan förvarades i ett ärende som gällde både öppen gatuförsäljning och mobilförsäljning:

En lägenhet används som den huvudsakliga förvaringsplatsen. Den tillhör en av killarna i nätverket, men används som en allmän bas. Ett elskåp i centrum har tagits över för förvaring av zippåsar med narkotika. En övervakningskamera visar att narkotika hanteras där mer än 20 gånger om dagen. Ofta står en eller två personer vid skåpet och får samtal om att hämta en viss mängd och leverera till en kund. Nätverket använder även ett lägenhetsförråd och ett cykelförråd i ett bostadshus där man väger och håller upp rätt mängder i påsar. Det finns även ett mindre förvar i ett ventilationsutrymme. Även andra platser omnämns, till exempel gömmor där narkotika grävts ner. Kontanter överlämnas regelbundet under dagen till en av killarna som bor i en närliggande lägenhet. (Vår sammanfattning).

I förundersökningar framgår att säljarna förhåller sig till de mängdgränser som gäller för ringa brott, brott av normalgraden eller grovt brott.⁵⁰ Därför levererar springpojckarna mindre mängder, men fler gånger – som i exemplet ovan. Det innebär dock att synligheten ökar, eftersom personerna behöver röra sig mellan samma platser otaliga gånger under samma dag. Utöver säljarna och de springpojkar som levererar narkotikan till köparna behövs även personer som kan packa och fylla på de mindre förråden. Barn och unga, som kan vakta och varna för polisen återkommer också i ärendena.

⁴⁹ Springpojkar beskrivs, i intervjuerna, som unga pojkar och män som gör ärenden och utför uppdrag åt kriminella.

⁵⁰ Gränserna skiljer sig åt, beroende på vilken typ av narkotika det handlar om. Gränserna för mängden heroin, kokain och amfetamin är lägre satta än för cannabis. Även andra omständigheter än mängd avgör vid bedömningen av straffvärdet. Till exempel om narkotikan är avsedd för eget bruk eller om den ska säljas vidare, samt om försäljningen bedrivits i en större omfattning, yrkesmässigt och i organiserad form (SFS 1968:64).

Det förekommer också att de kriminella nätverken utnyttjar personer för att genomföra andra typer av sysslor. Det är inte sällan individer som står i skuld till någon i nätverket eller är sårbara för att de är missbrukare eller nyanlända. Exemplet nedan kommer från en förundersökning.

Köparen sökte upp säljaren på en narkotikaförsäljningsplats för att köpa narkotika. Därefter fortsatte de att ha kontakt på Snapchat och köparen köpte mer narkotika av säljaren. Efter att köparen inte kunnat betala en skuld på 7 000 kronor krävde säljaren att köparen skulle förvara ett kilo cannabis i sitt hem. Köparen uppger att han var rädd för säljaren: "Han sa alltid att jag hade en skuld till honom. Han dubblade alltid det jag ville köpa och jag fick aldrig betala av hela skulden." (Vår sammanfattning).

Avseende mobilförsäljning tycks två leveranssätt dominera. Antingen möts köpare och säljare på en plats som säljaren bestämmer eller så körs narkotikan ut med bil till en plats som säljaren och köparen kommit överens om. Platserna behöver inte ligga i säljarens område. Flera intervjuade gärningspersoner berättar att de ofta fått körningar till städernas finare adresser eller mött upp kunder på en gata i stan. För att spara tid kan säljaren försöka lägga upp en färdväg och beta av flera olika kunder i ett svep.

Även dessa överlåtelser kan sysselsätta flera personer med olika ansvarsområden. Utkörning är det mest krävande leveransalternativet. Samtidigt kan säljaren, enligt intervjupersonerna, ta mer betalt och få avsättning för stora mängder narkotika utanför det egna området. Vissa nätverk förfogar över egna bilar (skrivna på målvakter), medan andra återkommande använder hyrbilar. I förundersökningar och i intervjuer framkommer att det ofta är två personer i bilen. En sköter körningen och den andra tar emot alla samtal, skriver till kunderna och planerar rutten. Flera intervjupersoner vittnar om arbetspass som kan vara upp till 16 timmar per dag:

Det finns ju telefoner som kanske har 50 träffar om dagen. Du åker från kund till kund. Du har aldrig paus på kunder, aldrig någonsin är det en endaste timme eller ens minut som du inte har en träff du kör till.

Etablerade säljare kan vara mer selektiva med sina arbetstider. De kan till exempel "stänga" mobilen efter ett visst klockslag, och därmed avstå från försäljning på tider då risken att kontrolleras av polisen ökar.

Betalning

Flera av de säljare som intervjuats säger att de enbart vill ha kontant direktbetalning. Samtidigt tillstår de att systemet med att ”krita” (det vill säga att betala senare) är utbrett. I valet av betalningsalternativ finns flera aspekter att förhålla sig till. Kontantbetalning är svårare för rättsväsendet att spåra och en direkt betalning innebär att köparen genast får in pengar som kan användas för att betala leverantören. Det måste ställas mot behovet av att vara flexibel och tillmötesgående mot köparna (jfr Moeller & Sandberg 2015). Möjligheten att betala i efterhand efterfrågas av många kunder. Säljarna säger sig vara restriktiva med sådana affärer, samtidigt som de ibland behöver vara flexibla för att rekrytera och behålla kunder. Så här säger en intervjuperson som sålt narkotika till en kundkrets i ett bostadsområde:

Alla vill ha krita, men man ger bara några. Om man inte håller på att bygga upp en lur – då kan många få krita. Men då måste man hela tiden jaga betalning och jaga dom. Sen när man har dom så ger man inte krita, för det är ett jäkla jobb att hela tiden hålla på med. De som kan köpa på krita är dom man känner till, dom bor i området och dom kan inte gömma sig.

Att erbjuda kreditbetalning kan, enligt denna intervjuperson, alltså ingå i en strategi för att bygga upp en kundkrets. Samtidigt förutsätter creditsystemet ofta en indrivningsverksamhet för att justera obetalda räkningar. Liksom tidigare nämnts saknas de oberoende regelverk som används i den legala ekonomin för att reglera skulder och betalningar (Moeller & Sandberg 2017). Därmed återstår endast illegala sätt att driva in pengarna – med hjälp av hot, våld, ”bötfällning” och tvång. Det kan, enligt vissa intervjupersoner, vara ett heltidsjobb i sig. Därför kan det vara strategiskt att orientera sig mot en kundkrets som inte kräver lika mycket indrivningsarbete. En etablerad säljare kan välja att bara tjäna pengar på kunder som aldrig kritar. Andra säger att de enda som får krita är kunder som bor på andra platser än i det egna området:

Man vet ju att de där i [ett välbeställt område], de har ju pengar. Där vågar du lämna 10 gram kokain på krita. För du vet att de kommer ge dig pengarna imorgon. Så gör du kanske inte med nån annan. För att du vet att det finns pengar här, du vet vad det är för människor. Du är glad att du har dom som kunder, för du vet att de ringer dig.

Även om många intervjupersoner säger att de nekar kunderna att betala med swish och andra banksättningar, visar vår genomgång av förundersökningar att misstänkta säljare ändå har ett stort inflöde av mindre kontoinsättningar. Mängden transaktioner varje dag omöjliggör, enligt intervjuade gärningspersoner, att hålla på de regler som satts upp för att öka säkerheten. Det visar hur svårt det är att bygga bort risken för upptäckt av narkotikabrottsligheten.

En inte oansenlig del av kundkretsen utgörs av personer som är beroende av narkotika. Även om de antagligen är färre till antalet än de brukare som är så kallade "sällan-användare" av narkotika står de sannolikt för en stor del av den totala konsumerade mängden (Moeller 2017). Enligt de intervjuade gärningspersonerna händer det att man utnyttjar missbrukares belägenhet. Köpare som redan är påverkade av narkotika riskerar att få droger av sämre kvalitet och en mindre mängd än de betalat för. Det förekommer också, enligt både förundersökningar och intervjuer med kvinnliga gärningspersoner, att manliga säljare ibland föreslår kvinnliga köpare att betala med sexuella tjänster.

Kriminella miljöer i socialt utsatta områden

En utgångspunkt för både gatuförsäljning och en stor del av försäljningen via mobiler är, som tidigare nämnts, kriminella anspråk på att kontrollera vissa platser. Både de poliser och de gärningspersoner som intervjuats talar om "territorier" och "dom som styr" dem. Fenomenet har beskrivits i tidigare studier (se t.ex. Brå 2016:12, Brå 2018:6, Brå 2019:3). I det här avsnitten beskrivs hur strävan efter att styra bostadsområden ligger till grund för organiseringen av distributionskedjor och kriminella miljöer.

Kontroll av platser

Den eller de som gör anspråk på att "styra" en viss geografisk plats strävar efter att kontrollera rätten att sälja narkotika där. De anses ofta även kontrollera annan kriminalitet, som antingen äger rum i området eller utförs av personer som är etablerade där. En polis beskriver det så här:

Förorterna är affärsområden och det är otänkbart att någon annan kommer dit och börjar sälja narkotika. I det område där jag arbetar [en mellanstor svensk stad] är det ett nätverk som dominerar och styr den totala drogscenen, de styr även över de andra nätverken.

På den illegala marknaden skapas monopolliknande situationer främst med hjälp av våld eller hot om våld (Moeller & Sandberg 2017, Eck 1995). I förundersökningar och intervjuer framkommer att försäljning som inte sanktionerats av de styrande kan resultera i ”bötfällning”, hot och våld. I en förundersökning berättar en säljare hur han hotats efter att han har sålt narkotika på ”fel” plats:

Dom från [område] var på mig igår och hotade mig. Dom sa att jag ska hämta från dom framöver. Dom ska ta mitt Snapchatkonto och mina kunder. Om jag inte gör som dom säger så skulle dom leta upp mig. Han [som gör anspråk på området] skrev såhär: ”Ingen säljer här. Vi är grabbarna. Du har sålt på våran marknad.” Dom kräver 20 000 kronor av mig också. (Vår sammanfattning).

Ett våldkapital är således en förutsättning för aktörer som gör anspråk på att styra en områdesmarknad. Även förankring i området anses vara centralt. I föregående kapitel *Smuggling*, beskrevs svenska förortbaserade nätverk som en av de centrala aktörerna i den storskaliga narkotikasmugglingen till Sverige. När det gäller narkotikaförsäljningen har hälften av personerna som kartlagts i underrättelsematerialet kopplingar till denna typ av nätverk. I var sjätte ärende förekommer kopplingar till mc-gäng och i var åttonde ärende ingår personerna i, eller samarbetar med, släktbaserade nätverk. De förortsbaserade nätverken kan, som tidigare nämnts, vara uppbyggda på olika sätt. Oberoende av vad som håller de ledande individerna samman (vänskap, släktskap, etnicitet) anses deras legitimitet och kapacitet att ”styra” området ofta bygga på att de är uppvuxna där. En intervjuad gärningsperson förklarar:

Dom som styr är dom som bott länge på stället. Det är dom som byggt upp det. Då blir det så att man kan säga att dom äger det.

Den ”uppbyggnad” av ett område som intervjupersonen åsyftar handlar om att ha etablerat vissa typer av kriminell verksamhet på platsen. Flertalet av de nätverk som identifierats av rättsväsendet kan beskrivas som multikriminella. I omkring en tredjedel av förundersökningarna och hälften av underrättelsematerialet återkom brottsmisstankar mot misstänkta narkotikaaktörer även gällande andra brott – framförallt vapenbrott. Andra typer av brott som förekom var:

- våldsbrott
- stöld, inbrott och rån

- mord och mordförsök
- smuggling (av andra varor än narkotika)
- utpressning, beskyddarverksamhet, övergrepp i rättssak
- penningtvätt och annan ekonomisk brottslighet

Denna brottslighet tycks även vara en förutsättning för att ta kontroll över ett område. Att erkännas som ”den som styr” medför flera fördelar för narkotikahandeln. Narkotikan kan hanteras relativt öppet och förvaras tillgängligt, utan risk för rån eller att allmänheten larmar polisen. Behovet av kostsamma säkerhetslösningar minskar därmed. Den synliga försäljningen bidrar i sin tur till att markera styrets närvaro i området. Den uppfattas både som ett skyltfönster mot kunderna och som en manifestation mot konkurrerande grupperingar och samhället.

Kampen om platsen

Vissa platser anses ha mer stabila dominansförhållanden, medan andra har återkommande stridigheter om makt och revir. Flera intervjupersoner, både gärningspersoner och poliser, gör bedömningen att kontrollen över områden skiftar snabbare idag än tidigare. I vissa områden handlar det om att en yngre generation ”vill upp” och inte accepterar att underordna sig de äldre. I andra områden anses marknaden bli mättad av många narkotikasäljare eller svikta på grund av en krympande kundbas efter att platserna styckats upp av flera olika nätverk. I förundersökningar och intervjuer finns flera exempel på att nätverk ser sig om efter avsättningsytor på andra ställen eller ägnar sig åt annan brottslighet samtidigt. En polis beskriver hur det går till i ett område där konkurrensen är hård:

Där lever man ju på så mycket mer än narkotikan. De är ju verkligen mångsysslare. De bryter sig in i lagerutrymmen, tar mobiltelefoner, man pressar näringsidkare, man pressar varandra, man pressar andra nätverk – samtidigt som man då säljer narkotika, och det sker ju mycket försäljning utanför området.

Att knyta kontakter med nätverk i andra städer är ett alternativt sätt att expandera. En avlyssnad person i en förundersökning beskriver det som ett arbete: ”vi har gjort en massa ärenden och åkt på möten för att skapa nya connections med folk från andra städer”. I materialet finns flera exempel på att välkända grupperingar från storstäderna etablerar underleverantörer i städer i norra Sverige. Narkotikapartier som avyttras i städer där tillgången på narkotika är lägre kan betinga högre priser. I en förundersökning framgår

hur förhandlingar mellan parterna går till i en chattapp och i det krypterade chattverktyget Encrochat:

De enas om att dela ut smakprover till personerna i [mellanstor stad 1], samt om att "det är lugnt att posta 500 g cannabis". Betalningen ska också skickas med post. "I norr finns sjuka möjligheter" skriver en av aktörerna till en annan. En ytterligare person hör av sig till en av de misstänkta och frågar om han kan fixa 100 kg till [mellanstor stad 2]. Man kommer överens om att kolla upp honom ordentligt och sen mötas i [storstad] för överlämningen av betalningen innan cannabisleveransen till slut skickas. (Vår sammanfattning).

Det förekommer även att starka kriminella grupperingar identifierar svaga platser i närliggande områden, som man kan ta över genom "erbjudanden" till lokala kriminella. En intervjuad gärningsperson motiverar tillvägagångssättet med att "det finns inget annat sätt att slå sig in på marknaden än att ta över en plats". Det finns dock delade meningar om territoriets betydelse för narkotikaförsäljningen. Flera av dem vi talat med säger att konflikterna om områden handlar om makt, "bråk" eller brott mot de informella regler som beskrevs i föregående kapitel⁵¹. De handlar, enligt dem, egentligen inte om narkotika. En intervjuad gärningsperson berättar varför han anser att det är fel att koppla ihop våldsutövning i utsatta bostadsområden med narkotika:

[N]är det är mycket skjutningar, då läggs fokuset på de här skjutningarna, istället för det riktiga problemet. Det läggs på ungdomarna, det läggs på de här som tros ligga bakom, att de är springpojkar och så. Men jag ska vara ärlig med dig – om jag har förstått det rätt, är efterfrågan på narkotika är så pass stor så de behöver inte ens skjuta varandra. Det vet till och med min kran om, för han brukade säga det: "Det där är jättebra, att de finns och säljer där borta, för då får polisen lite att göra". Det finns tillräckligt stor efterfrågan, för att inte bråka om att "det här är mitt och ditt område". Han tycker till och med att det är bättre att man tror att "det här är mitt område, det här är ditt område", för då kommer poliserna fokusera på de här grejerna. Men marknaden är så mycket större än så. Knarket räcker egentligen inte till. Det är ju större efterfrågan än vad det finns knark.

Konflikterna om territorier är, enligt intervjupersonen ovan och flera av de andra gärningspersoner som intervjuats, egentligen "onödiga" eftersom det finns kunder och platser för alla. Samtidigt pekar andra omständigheter mot att ekvationen inte är så enkel. Även om strävan efter kontroll över vissa

⁵¹ Till exempel att följa order, inte prata med polisen och att respektera hierarkier.

platser kan ses som överflödiga, kan den vara en *indirekt* förutsättning för försäljning på andra platser – genom koncentrationen av narkotikaimport och narkotikahantering till de socialt utsatta områdena.

Våldsutövandet kan även vara ett viktigt sätt för aktörerna att bygga upp ett rykte (jfr Brå 2019:3, Moeller & Sandberg 2017). I vissa fall fungerar områdets namn, eller postkod, som ett varumärke som förstärker enskilda kriminellas status, men också nätverket i stort. ”Ägandet” av platsen kan, tillsammans med lyxkonsumtion och att förekomma i kända rapartisters låttexter, vara ett sätt att manifesteras individuell framgång och markera mot fiender. Varumärket är också viktigt i nyrekryteringen till narkotikaverksamheten. När välkända narkotikasäljare bär dyra kläder, klockor, guldkedjor, vapen och kör omkring i dyra bilar i områden som är socioekonomiskt utsatta kan det, enligt intervjupersonerna, resultera i att barn och ungdomar får en positiv bild av narkotikakriminalitet. Sociala medier och musikvideos anses, enligt flera intervjupersoner, vara en viktig arena för att visa upp narkotikamarknaden som en alternativ karriärväg. En annan viktig omständighet är de styrandes och säljarnas olika kapacitet. Alla kan inte hantera narkotika utanför de egna områdena. En intervjuad polis säger att många saknar förutsättningar att röra sig i andra miljöer än det egna närområdet:

Många av de här killarna är ju väldigt rädda för att lämna sitt område. De har aldrig gjort det. Skulle man sätta dom på tunnelbanan in till Stockholm så blir de livrädda.

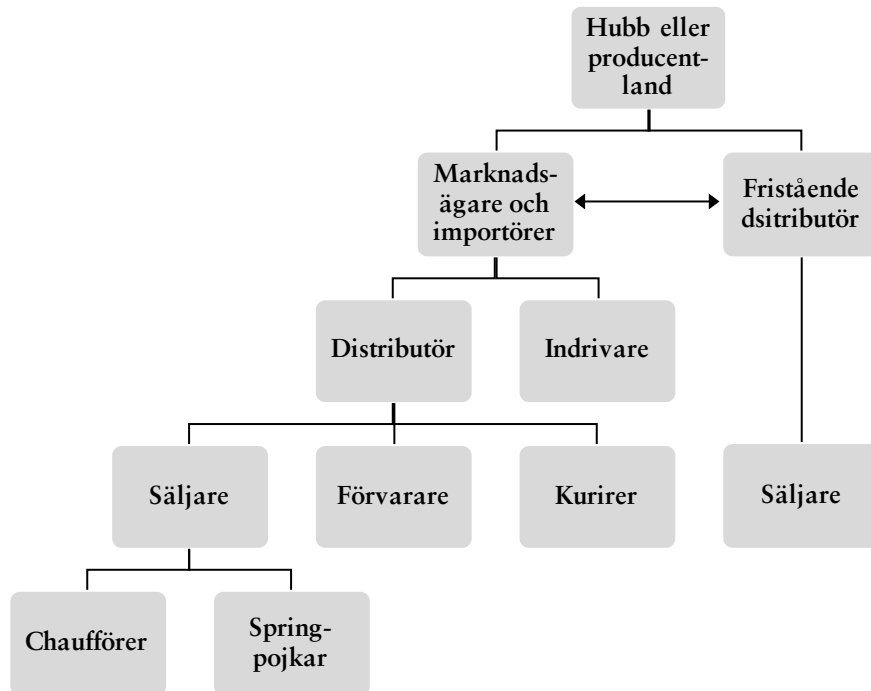
Distributionskedjor

Vi har nu redogjort för de platsspecifika revirens betydelse för narkotikahandlingen i socialt utsatta områden. Nästa fråga handlar om hur kontrollen över marknaderna organiseras. På ett övergripande plan kan organiseringen beskrivas som strukturerade och ostrukturerade sociala relationer mellan de involverade personerna. I de mer strukturerade nätverken finns tydligt definierade roller och hierarkiska relationer. Beskrivningar av sådana strukturer fanns i var fjärde granskad underrättelsekartläggning. I dessa typer av nätverk kan distributionskedjan beskrivas som skiktad. Ett typiskt exempel på en sådan illustreras i figuren nedan. I dessa kedjor finns vanligtvis:

- ett ägarled som ägnar sig åt inköp och vidareförsäljning av narkotika
- ett mellanled som organiserar logistiken kring narkotikadistribution, indrivning (mot köpare), förvaring och medling

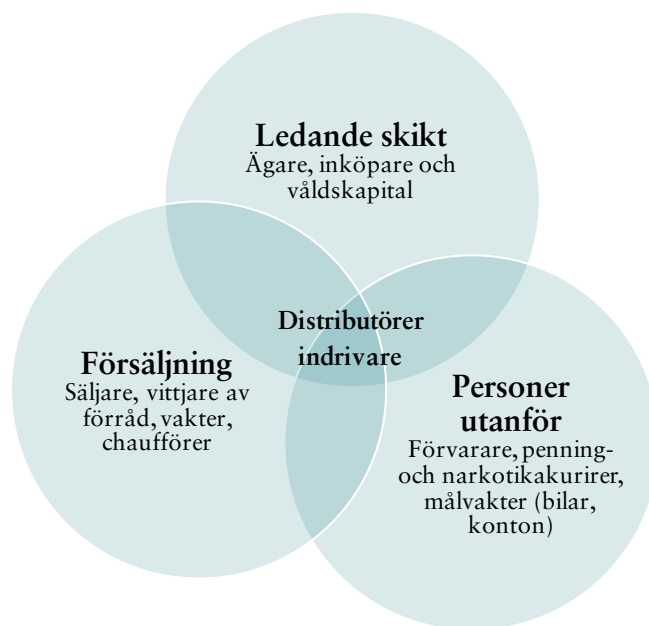
- ett försäljningsled som säljer narkotikan till kunder, med stöd av personer som hanterar narkotika och pengar.

Figur 5: Exempel på relationer mellan personer som är involverade i en strukturerad distributionskedja

I andra bostadsområden är strukturerna lösare och bygger snarare på samarbeten mellan olika nätverk och personer i området. I dessa områden kan distributionsleden vara färre, vilket bland annat kan innebära att slutsäljarna kan köpa narkotika direkt från de styrande personerna. Det kan därför vara mer rättvisande att beskriva aktörerna som involverade i olika överlappande sfärer (se figur 6 nedan). När vi nu går vidare för att beskriva organiseringen och relationerna mellan dessa led och sfärer gör vi det dock uppifrån och ner.

Figur 6: Överlappande sfärer på områdesmarknader

Inflödet av narkotika

I en mer strukturerad distributionskedja består den övre delen av ett ledarskikt som ansvarar för att försörja området med narkotika. I föregående kapitel framkom att många av de förortsbaserade nätverken som anses ”styra” områden beställer en eller flera typer av narkotika från de europeiska hubbarna för att försörja ”sitt” område. Med hjälp av de svenska organisatörerna och kontakter med internationella smugglingsnätverk, kan de få regelbundna leveranser av substanser som cannabis, amfetamin och kokain till de egna säljarnas kundkrets.

Andra nätverk förvärvar i första hand narkotikan genom inköp från svenska importörer – ofta kallade ”kranar”. Ytterligare andra nätverk gör inga egna narkotikainköp. De äger istället mandat att godkänna att säljare i det egna området köper narkotika från en eller flera fristående ”kranar”. Dessa tre olika sätt att tjäna pengar på narkotikadistribution är dock i praktiken överlappande. Flera intervjupersoner vittnar om att sätten att distribuera narkotikan ständigt förändras i och med att aktörerna ständigt är på jakt efter partier till lägsta möjliga pris. Analyserna av data från Encrochat visar, enligt intervjuade utredare, att det är betydligt mer byteshandel och affärer mellan de svenska nätverken än vad myndigheterna tidigare trott. En polisanställd beskriver läsningen av Encrochat-materialet i en polisregion:

Jag blev nog lite förvånad över att allt var som ett enda stort garnnystan där alla hängde ihop. Det fanns mer kopplingar över hela den kriminella kartan i Sverige än jag trott. Jag hade nog en bild av att personer i [region] bara handlade med andra i [region], och inte med hela Sverige och hade kopplingar till Spanien så fort och så många kopplingar. Och att allt gick att lösa.

I genomgången av underrättelsematerial nämns samarbeten mellan olika nätverk oftare än konflikter. Beroende på vad som för tillfället kan förvärvas på den illegala marknaden kan köp- och säljförhållandena skifta mellan aktörerna. Ett nätverk som själva tar in ett större parti med cannabis, kan samtidigt undersöka andra nätverks priser på kokain för att sedan välja att köpa kokainet från det nätverk som håller bäst priser.

Mellanled och ersättningsmodeller

Rätten att sälja narkotika i området regleras utifrån hur narkotikan förvärvas av dem som styr eller hur de styrande kompenseras för annan narkotikaförsäljning. Några av de intervjuade säljarna berättar att de köpt all sin narkotika från områdets distributörer – ett mellanled mellan de styrande och säljarna. De kallas också för gruppchefer eller ”kranar”. Rollen beskrivs så här, av en person som haft den:

Det jag gör är att hämta och lämna, och fördela vidare till grabbarna som säljer. Det är mindre vinst att ha den positionen, men mindre risk. Man har inte produkten så länge.

Andra intervjupersoner uppger att de köpt merparten av narkotikan från en av områdets distributörer, men ibland även sålt narkotika som de förvärvat på annat sätt. Till exempel genom att hjälpa andra med transporter och förvaring.⁵² Ett genomgående drag är dock att införsel av annan narkotika till området ska godkännas av områdets ”ägare”. En intervjuperson berättar:

Han har koll på alla lass som kommer in. Och det är en viss procent av dem. [...] I [stad] är det så. Det är nästan ingen som får in lass utan att han är medveten om det och är en del av det. Men nu snackar jag större mängder, det finns ju de som kan göra lite småsaker och har lite kontakter såhär, som inte är jättestora mängder.

I de fall som ”ägarna” i ett visst område inte själva tar in och fördelar narkotika kan de, som intervjupersonen beskriver ovan, ändå begära att få en del av kakan samt styra rättigheterna att få sälja. En säljare kan till

⁵² För ett sådant uppdrag kan säljaren få en engångssumma eller betalt i narkotika.

exempel ges ensamrätt att sälja en viss produkt i området (till exempel amfetamin) under förutsättning att säljaren betalar en viss procent till marknadsägaren.⁵³ Systemet kan leda tankarna till franchiseförsäljning, där enskilda entreprenörer betalar en viss summa för att få starta en butik och sälja varumärkets sortiment enligt de regler som företaget stipulerar (jfr Wainwright 2016). Vid sidan om platsen och produkterna, upplåter man även sin sakkunskap och löpande support till säljarna (jfr HUI Research 2020).

Försäljningsledet

De säljare som vi talat med beskriver ofta sig själva som egenföretagare eller ”frilans”, snarare än som gängmedlemmar. Det gäller framförallt de rörliga mobilsäljarna (jfr Friis Sogaard m.fl. 2019). Samtidigt berättar de att vissa åtaganden kan följa med i uppgörelsen mellan säljaren och distributören. Dessa åtaganden medför att säljaren ändå kopplas till ett nätverk. En intervjuad distributör uppger att vapen, beskydd och hjälp med medling självklart ingår till alla hans säljare, och att hans leverantörer erbjuder detsamma:

Jag backar mina säljare, det måste man göra. Allt ingår i paketet. Sen kan det vara så att mina kranar kan lösa vissa problem. Det kan bli något med [mc-gäng] som man för uppåt och som dom förhandlar om lösningar med. Det kan bli att man betalar en bot, eller så. Dom högre upp hjälper till för att dom är måna om att jag tjänar pengar, för då blir det lättare för dom att tjäna pengar.

Flera intervjuade gärningspersoner säger att det ofta finns en förståelse och vilja att hjälpa varandra när oförutsedda situationer uppstår. Ett polisiärt beslag av narkotika behöver därför inte leda till våldshandlingar. Det anses vara en välkänd risk och en del av spelreglerna. Förluster kan därför regleras genom en avbetalningsplan.

Säljarna är centrala i distributionskedjan, eftersom de har kontakterna med kunderna. I omkring var femte underrättelsesdokument finns uppgifter om att barn och unga är involverade i nätverket som kartläggs. Flertalet omnämns som säljare eller springpojkar. De unga beskrivs som särskilt viktiga i flera intervjuer. Dels för att de befinner sig i miljöer där det finns köpare, men också för att de anses enklare att utnyttja. En intervjuad gärningsperson, som

⁵³ Det finns även exempel på personer som är intagna på anstalt, men fortfarande tar del av vinster på ”sin” narkotikamarknad (genom att t.ex. en viss procent av narkotikaaffärerna tillfaller dem).

varit i ledande ställning, framhåller att det alltid finns ett behov av att hitta unga säljare och springpojkar:

När du är äldre och du ser nån yngre komma in, då blir de som ett redskap för dig. De blir både en kompis och ett redskap, en kille eller tjej man kan utnyttja. Jag har själv blivit utnyttjad när jag var i den åldern och jag har utnyttjat yngre personer när jag själv har blivit äldre. Och det är A och O i den branschen.

Bland de personer som intervjuats finns olika uppfattningar om graden av exploatering av barn och unga. En intervjuad socialsekreterare anser att unga killar uppvaktas och "groomas" av de äldre. Pojkar vars familjer har det svårt ekonomiskt och som har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar anses generellt vara mer utsatta. Andra intervjuade personer uppger att det är de unga som själva söker sig till kriminella miljöer för att få status och tjäna pengar. Det finns dock inte nödvändigtvis någon motsättning mellan dessa sinsemellan olika positioner. Inträdet i kriminella miljöer kan beskrivas som frivilligt *samtidigt* som äldre kriminella agerar strategiskt för att få unga "på kroken" på det sätt som en intervjuad distributör beskriver:

Det är killar som jag bygger upp. Det kan börja med att dom köpte av mig, och sen lät jag dom ta ett hekto istället. Jag rullade ut röda mattan och visade dom vad man kunde tjäna, för att göra dom hungriga. Sen kan dom ta ett 1 kilo hasch eller 100 gram kokain. Och så byggde jag dom så.

Narkotikaförsäljning är en av de mest riskfyllda delarna av logistiken. Interaktionen mellan det övre skiktet i distributionskedjan och försäljningsledet handlar således både om att knyta till sig säljare som kan dra in mycket pengar och om att förskjuta sysslor till personer som är villiga ta risker. Genom att exponera unga för möjligheterna att tjäna pengar exploateras deras egna drivkrafter på ett sätt som kan utnyttjas av äldre kriminella. En säljare beskriver att distributörens grepp hårdnade när han visade sig kunna sälja mycket:

Plötsligt blev jag viktig. Jag hade visat att jag är en viktig inkomst för honom. Och då blir det en sån här grej, att om jag inte går till honom då kan det bli konflikt. Då har han byggt upp mig, då är det hans förtjänst. Det är hans förtjänst att jag har tjänat pengar. Och då kan ju han tycka att "utan mig så hade inte du kommit dit du är nu eller tjänat de pengarna du tjänar nu".

Ett par intervjuade personer ger uttryck för funderingar om att deras distributörer hela tiden räknat med att de skulle gripas av polis och därför

försökt mjölka ut så mycket pengar som möjligt från dem innan det sker. Det förekommer att aktörer med stor kapacitet tar in mer narkotika än vad som behövs för den egna avsättningsytan. Det kan skapa viss press på distributörerna och säljarna i nästa led att köpa ett större parti än vad de tror sig kunna sälja. En intervjuad importör beskriver logiken:

Har man kapaciteten rent ekonomiskt att ta mer, så tar man ju mer. Men inte med tanke på att kunna sälja till andra nätverk. För att slippa ligga på ett överlager så tvingar man ju sina säljare att ta på sig ett större parti. Även fast de säger "jag kan ta ett kilo", så säger man "du får ta två kilo", om man lyckats få hem ett överskott. Så man ligger inte på det själv, utan man tvingar ut det på andra.

För distributörerna finns ett intresse av att öka omsättningen bland säljarna. För säljarna innebär emellertid en övergång från mindre till större mängder visserligen ytterligare möjligheter att tjäna pengar, men också ett ökat risktagande och mer arbete.

Logistik och personer utanför

En sista men viktig del av distributionskedjan utgörs av så kallade "gröna" personer. Det är individer som befinner sig utanför den kriminella världen och därför kan utföra viktiga sysslor (se föregående kapitel). Det är framförallt i denna kategori som flickor och kvinnor återfinns, enligt våra intervjupersoner. I vart fjärde underrättelsesdokument fanns information om kvinnor som är delaktiga i narkotikalogistiken. Flickvänner, kvinnliga släktingar och kompisar anses vara efterfrågade när det gäller att hyra bilar och lägenheter, förvara narkotika och resa med pengar. En misstänkt man motiverar varför kvinnor anlitas i ett förhör i en förundersökning: "det ser bättre ut om en tjej kör, det är mindre risk att bli stoppad."

Flertalet av de intervjuade manliga gärningspersonerna är dock eniga om att kvinnor inte kan sälja narkotika, eftersom de inte kan driva in skulder och försvara sig mot rån. Samtidigt förekommer det trots allt att flickor och kvinnor handlar med narkotika. De tre kvinnor som vi intervjuat för denna studie berättade att de samarbetade med en pojkvän eller killkompis, vilket både gav dem beskydd och möjlighet att kräva in pengar med våld.

I varannan granskad förundersökning finns förhör med kvinnor. En iakttagelse är att kvinnors roll ofta tonas ned i utredningarna och att gärningarna istället tillskrivs en pojkvän eller sambo. En kvinna som misstänks för narkotikabrott säger uttryckligen i ett förhör: "det där får min kille ta på sig!". I vissa förundersökningar framgår att det finns en

överenskommelse om att mannen ska ta på sig skulden. Att kvinnor och flickor inte uppmärksammas som självständiga aktörer på narkotikamarknaden ligger i linje med tidigare studier av narkotikabrukande kvinnor och det begränsade handlingsutrymme som tillskrivs dem (Lander 2003).

Stora vinster – och skulder

Distributionskedjorna kan antingen beskrivas som frivilliga affärsöverenskommelser mellan fristående aktörer eller som präglade av tvång och våld i en hierarkisk struktur. Flödet av pengar, mestadels kontanter, genom kedjan är stort. Gatuförsäljningspriset är, enligt CAN, tre gånger högre än grossistpriset (CAN 2021a). Liksom tidigare framhållits är det emellertid svårt att få en bild av hur överskottet används. Det gäller även försäljnings- och distributionsledet. Ett skäl till det kan vara att vinsterna urvattnas av stora kostnader och förluster. En intervjuad polisanställd anser att distributionskedjorna är uppbyggda på ett sätt som missgynnar de flesta:

Dom flesta har inga pengar över tid, det finns inte några möjligheter att göra förtjänster. Det är nästan som ett pyramidspel. Det verkar kanske som att man gör vinster, men man ska också förvara, betala för narkotikan, och så betala procent till dom som styr. Sen försvinner narkotikan, man blir rånad och nån betalar inte kritan. Det är konkurrens, man förlorar rätten till områden. Det är inte stabilt.

Behovet av att återkommande investera i nya större partier medför att utflödet av pengar från distributionskedjan är begränsat (se föregående kapitel). På frågor om hur pengarna används svarar flera intervjuade gärningspersoner att det mesta går till vardagskonsumtion (som hyra och räkningar) och en dyr livsstil med en omfattande konsumtion av bilar, klockor, kläder, resor och krogbesök. Dessutom har flera ett eget kostsamt missbruk.

Det är svårare för dem som saknar en anställning eller en annan legal inkomstkälla att använda pengarna. Även om det är möjligt att göra kontanta insättningar på banker kan det väcka misstankar. Därför måste de flesta vidta olika åtgärder för att kunna göra vardagliga saker som att betala räkningar. Vissa anlitar närstående personer för att genomföra banktransaktioner mot kontant betalning eller köper dyra varor kontant som säljs eller pantsätts mot kontoöverföringar. Kontomålvakter och falska identiteter används för att kunna använda bankkonton med betalkort. Även om många alltså kan behöva vidta mer eller mindre komplicerade åtgärder

för att kunna betala räkningar finns det inget i materialet som indikerar att de flesta skulle ha ett behov av mer avancerade penningtvättsupplägg. En legitim förklaring för de pengar som innehas i stunden kan räcka som säkerhetsåtgärd (Brå 2007:4).

Till sist kan det vara värt att uppmärksamma att den ekonomiska situationen anges både som ett skäl till att man vill lämna den kriminella miljön och som en förklaring till att man stannar. Svårigheterna med att balansera inkomster och utgifter kan innebära en stark stress. En intervjuad gärningsperson berättar:

Det vi hämtade stegrades hela tiden. Till slut kritade vi 500 000. Och då gick det inte längre. Det var press hela tiden för att få det att gå runt. Det var problem att lösa hela tiden egentligen. Där och då kändes det som en kick att få ihop det, men efteråt vet jag att jag inte mådde bra. Man tror att det är så mycket pengar, men dom flesta av oss hade knappt huvudet över vattenytan.

Men även om flera uttrycker att de vill ha ett annat liv, anses alternativen vara få. En intervjuad gärningsperson säger att avhoppprogrammen är viktiga, men att det ändå kan vara svårt att ”gå från att vara top dog till att bli städare” (jfr Brå 2007:7).

Platsens betydelse framöver

I detta kapitel har vi visat att den digitaliserade kommunikationen spelar en avgörande roll för försäljningen på områdesmarknader. Den öppna gatuförsäljningen har visserligen betydelse för en viss kundkrets, för de minst etablerade säljarna och för ett styrande skikt som vill manifesteras sin makt över territoriet. Men för en bredare kundkrets i och utanför området är kontakterna via sms och appar viktigare för att få tillgång till narkotika. Mobilerna gör säljarna rörliga och skapar nya förutsättningar för marknadsföring och rekrytering av kunder. De är också en förutsättning för smidiga kontakter mellan säljarna, gruppcheferna och springpojkar som vaktar, förvarar, fördelar och transporterar narkotikan.

Men även om den digitaliserade kommunikationen har stor betydelse, talar mycket för att de kriminellt kontrollerade territorierna även fortsättningsvis kan vara centrala för narkotikahandeln i Sverige. I detta kapitel har vi visat att det finns flera olika sätt att tjäna pengar på narkotikaförsäljning på områdesmarknader. Förtjänsten utgår inte enbart från narkotikans värde, som ökar i takt med att den styckas upp i mindre kvantiteter. Även

kundkretsen och de kriminellt kontrollerade territorierna har ett värde. Det innebär att enskilda personer kan äga, hyra ut eller sälja en ”uppskattad” telefon eller tjäna pengar på kriminell verksamhet på en viss plats, utan att själv behöva hantera, köpa in eller sälja narkotika.

Kontrollen över kundkretsen och ett visst geografiskt område tycks också vara utgångspunkten för att kunna tjäna mer pengar än tidigare på själva narkotikan. I kapitlet *Smuggling* beskrivs att många nätverk använder sig av egna organisatörer och direktimport av stora partier från hubbar och producentländer. Genom att kapa mellanleden i distributionskedjan kan importörerna få större avkastning. Samtidigt förutsätter en regelbunden införsel av stora partier att det finns avsättningsytor genom revir på vissa platser, utarbetade kundkretsar samt kontroll över vissa territorier där narkotikan kan hanteras relativt ostört. Dessa omständigheter talar för att kriminellt kontrollerade platser kan ha fortsatt stor betydelse även framöver.

Försäljning på internet

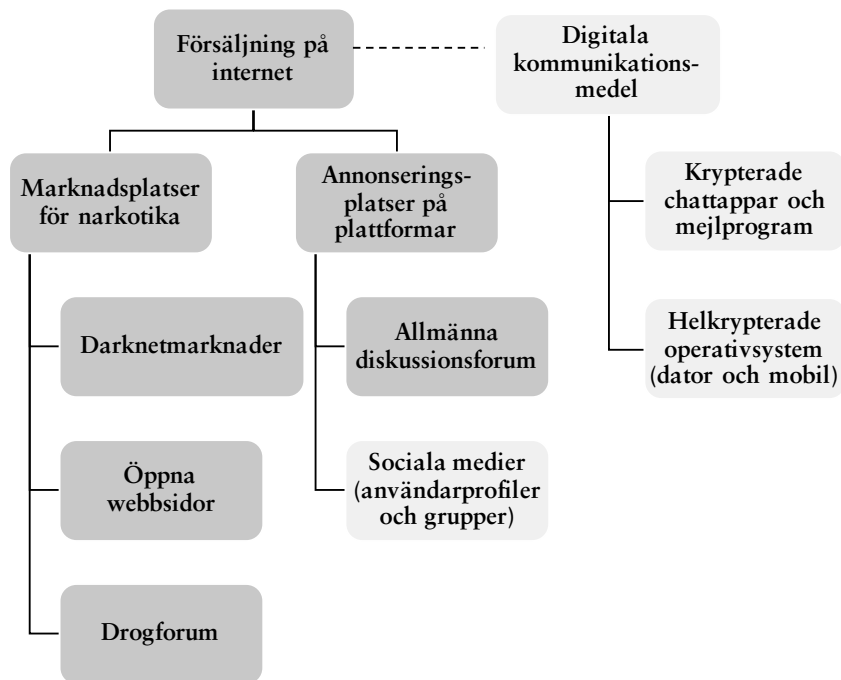
I detta kapitel presenteras vår kartläggning av hur försäljningen går till på internet. Kapitlet inleds med en översiktlig beskrivning av de olika försäljningsformerna på internetmarknaden. Därefter redovisas uppgifter om internetmarknadens storlek. Efter det tittar vi närmare på hur överlåtelser går till i praktiken. I kapitlets avslutande avsnitt redogör vi för internetförsäljningens koppling till kriminella miljöer. Vi diskuterar också digitaliseringens betydelse framöver.

Kapitlet bygger främst på bearbetningar av kvantitativa underrättelsesdata från Polismyndigheten, på genomgångar av förundersökningar och domar, digitala observationer, bearbetningar av annonsdata från Darknet samt på intervjuer med gärningspersoner och myndighetspersoner.

Olika försäljningsformer

I det föregående kapitlet beskrevs öppen gatuförsäljning som narkotikaförsäljning på varaktiga platser där köpare kan söka upp säljare, utan att de haft kontakt med varandra tidigare. På liknande sätt finns mer eller mindre beständiga platser på internet där köpare och säljare kan hitta varandra. De flesta av oss tänker på internet som sökbara webbsidor, men internet består av både öppna och dolda delar. Den öppna delen av internet kallas *clearnet* eller *surface web* och utgör ungefär fyra procent av hela innehållet. *Surface web* är indexerat, och därigenom sökbart för alla användare genom sökmotorer som Google. Resterande del utgörs av det dolda internet, även kallat *deep web*. Det dolda internet är inte sökbart, utan innehåller skyddade uppgifter. Här ryms företags, organisationers och myndigheters intranät och databaser, liksom datalagring för banker och sociala medier. Mycket mindre än en procent av deep web består av det som kallas *Darknet* – en anonymiserad och krypterad del av internet (Sanchez och Griffin 2019).

Figur 7: Översiktsbild över narkotikaförsäljningsplatser på internet.

Narkotikaförsäljning på internet kan delas upp i två kategorier. Den första kategorin består av **marknadsplatser** på öppna och dolda delar av internet. På Darknet finns marknadsplatser som kan beskrivas som ett "Ebay för illegala varor". Sidorna består av annonser från olika säljare. De har en gemensam betalningslösning och administreras av marknadsplatsens ägare. På den öppna webben finns webbsidor som liknar webbshopar eller postorderföretag. Beställningar och betalningar sker direkt på webbsidan. Det finns också specialiserade webbforum, så kallade drogforum, där användarna kan diskutera och köpa narkotika av andra användare.

Den andra kategorin består av **annonseringsplatser** på öppna internet och i allmänna diskussionsforum. Säljarna använder dessa plattformar för att marknadsföra sitt narkotikautbud, rekrytera nya kunder och sprida sina kontaktuppgifter. Dialogen om beställningen och betalningen sker sedan i **krypterade chattappar** (till exempel Wickr, Kik och Snapchat) eller via krypterade mejlprogram (som protonmail och countermail). I föregående kapitel framgick att marknadsföring på sociala medier och kontakter via

krypterade appar spelar en viktig roll vid mobilförsäljning. Vår slutsats är att sociala medier främst används inom ramen för mobilförsäljning – även om det är en digital plattform. Därför beskrivs användningen av sociala medier enbart kortfattat i detta kapitel.

Även om internethandeln är global, vilar vårt fokus på svenskspråkiga sidor och medier som riktar sig till en inhemsk kundkrets. Men innan vi går in på hur dessa försäljningsformer fungerar i praktiken, vill vi ge en bild av hur omfattande denna marknad är, i förhållande till gatumarknaden.

Internetmarknadens storlek

Under 2000-talet har samhället genomgått en omfattande digitalisering. Enligt Internetstiftelsen använde 95 procent av invånarna i Sverige internet 2019, och av internetanvändarna var det omkring 83 procent som använde sociala medier.⁵⁴ Stora delar av privatekonomin har flyttat över till internet. Nio av tio svenskar använder en internetbank och bank-id, en ökning på nästan 30 procent på fem år. Nästan lika många (88 %) av smartphoneanvändarna använder betalösningen Swish, vilket är en dubbling sedan 2015. Handeln med varor och tjänster över internet ökar också. Under 2019 hade nio av tio internetanvändare över 16 år beställt något på internet som levererats med post (Internetstiftelsen 2019).

Har även narkotikaförsäljningen på internet ökat? Omsättningen på den dominerande svenska Darknetmarknaden Flugsvamp är en möjlig indikator på den svenska internetmarknadens storlek. Den första versionen av sajten lanserades i februari 2014. Efter att sidan stängdes ner av polisen i november samma år startades version 2.0 ett par månader senare. Den versionen var aktiv i nästan fyra år, innan den stängdes i september 2018. I samband med polisingripandet beslagtogs hela databasen. Den senaste versionen, 3.0, startades tre månader senare, och är i skrivande stund fortfarande aktiv.

Noas underrättelseenhet har följt utvecklingen på Darknet under åtta års tid. De bedömer att den absoluta majoriteten av de svenska narkotikaköpen på internet under åren 2014–2020 gjorts på Flugsvamp.⁵⁵ Enheten har

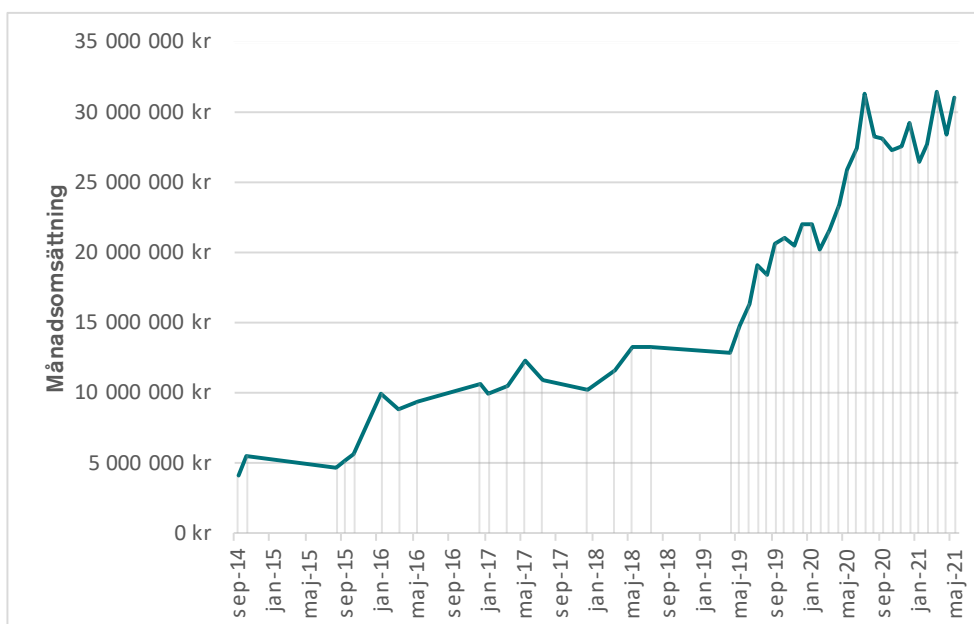
⁵⁴ Omkring 60 procent av dem besökte Facebook dagligen, 40 procent Instagram och 24 procent Snapchat.

⁵⁵ Det finns även ett antal mindre nordiska och svenskspråkiga Darknetsajter, varav de största stängts ner under 2020.

systematiskt kartlagt uppgifter om priser, omsättning och antal säljare över tid.⁵⁶ De uppgifter som redovisas i detta kapitel är alltså insamlade och sammanställda av Noa, men granskade och i vissa delar bearbetade av Brå.

Diagram 4 visar att omsättningen på Flugsvamp ökat över tid. Den månatliga omsättningen har gått från strax över 4 miljoner kronor i september 2014 till nära 31 miljoner i juli 2020, då omsättningen var som högst. De vertikala strecken i diagrammet visar tidpunkterna för Noas mätningar. I närtid har betydligt mer frekventa mätningar genomförts, vilket innebär att kurvans fluktuationer är mer rättvisande för de senaste åren.

Diagram 4: Omsättning per månad på Flugsvamp version 1, 2.0 och 3.0, fördelat på mättillfälle under åren 2014–2021. Tidslinjen under diagrammet illustrerar under vilka perioder olika Darknetmarknader varit aktiva.

Källa: Noas underrättelseenhet.

⁵⁶ Som tidigare nämnts kan datainhämtningen inte beskrivas närmare, av sekretesskäl. Det analysverktyg som använts för att göra mätningarna hittar dock inte samtliga transaktioner, och siffrorna ska därför läsas som minimiomsättning. Noa bedömer att andelen missade transaktioner maximalt uppgår till 10 procent av samtliga transaktioner.

Diagram 4 visar också att ökningarna varit kraftigare under vissa perioder. Mellan mars och juli 2020 ökade omsättningen med nära 10 miljoner kronor. Perioden sammanfaller med införandet av restriktioner för att motverka covid-19-pandemin. Att Darknetsäljarna expanderar under perioder då det kan vara svårare att förvärva narkotika från lokala säljare är rimligt. Diagram 4 visar dock att insättningar på Flugsvamp ökade i snabb takt redan före pandemin. Om insättningar i april 2019 (12,9 miljoner kronor) jämförs med insättningar i december (22 miljoner) uppgår ökningen till omkring 70 procent. Mellan samma månader (april och december) 2020 var den procentuella ökningen 25 procent.

Omsättningens ökningstakt under 2020 var alltså inte högre än året innan (även om summan av insättningar per månad är större). Kurvan följer den trend som tycks ha inletts i samband med uppstarten av Flugsvamp.⁵⁷ Tidigare studier, av Silk Road⁵⁸ på Darknet och Christiania i Köpenhamn, har visat att tillfälliga nedstängningar tenderar att resultera i ökad omsättning när marknadsplatser öppnar igen (Moeller & Hesse 2013). En ökad efterfrågan bland köplystna kunder, parallellt med ett tillskott av nya säljare, kan alltså medföra att marknaden expanderar. Samtidigt är köpare och säljare, enligt analytiker på Noas underrättelseenhet, digitalt rörliga. Under de sex veckor, då marknadsplatsen hade stängts ner och nästa version ännu inte hade öppnat, ökade omsättningen mellan svenska köpare och säljare kraftigt på en konkurrerande internationell Darknetmarknadsplats.

Marknadsandelar

Hur förhåller sig omsättningen på Darknet till narkotikaförsäljningen i stort? Som tidigare nämnts gör Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN) återkommande beräkningar av omsättningen på den svenska narkotikamarknaden. Enligt dessa beräkningar var den genomsnittliga årliga omsättningen mellan 3,7 och 9,2 miljarder under åren 2016–2020.⁵⁹ År 2020 köptes narkotika på Flugsvamp för minst 313

⁵⁷ Diagram 4 visar också att den kraftiga ökningen mellan mars och juli 2020 avtog och i oktober var den nere på strax under 27 miljoner för att i maj 2021 vara uppe på samma nivåer som föregående år. Ökningen av narkotikaköp inför helger och högtider är emellertid förväntat, enligt polisens experter på IT-brott.

⁵⁸ Silk Road är en av de första internationella marknadsplatserna för narkotikaförsäljning på Darknet. Marknadsplatsen uppstod 2011 och har stängts ner vid flera tillfällen i samband med amerikanska polisinsatser.

⁵⁹ Uppskattningsintervallet beror på två olika antaganden. Den lägre siffran utgår från att Tullverket och polisen beslagtar 10 procent vardera av den totala narkotikainförseln, det vill säga sammantaget 20 procent,

miljoner kronor – det vill säga mindre än en tiondel av CAN:s lägsta intervall. För övriga delar av internetförsäljningen (webbsidor, sociala medier och nätforum) saknas uppgifter som baserats på systematiska kartläggningar. Noa har dock genomfört analyser av ett urval öppna webbsidor och forum. Utifrån dessa uppgifter uppskattar enheten omsättningen på dessa plattformar till totalt 200 miljoner under år 2020.⁶⁰ Sammantaget skulle internetmarknadens omfattning landa på omkring en halv miljard – det vill säga en relativt liten del av den totala narkotikamarknaden (mellan 5 och 14 %). Liksom tidigare nämnts har Noa tagit fram en skattning av narkotikamarknadens storlek, baserat på analyser av chattar mellan smuglingsaktörer (Noa 2021). Om internetmarknadens omsättning istället jämförs med denna skattning framstår internetmarknaden som mycket liten (mellan 3 och 5 %) i förhållande till narkotikamarknaden i stort.

Sammanfattningsvis är det svårt att bedöma internetförsäljningens marknadsandel med stöd av dessa uppgifter. I kapitlet *Smuggling* beskrivs begränsningarna med de mått som finns för att uppskatta omfattningen. I detta sammanhang bör även marknadernas olika utbud beaktas. Det är möjligt att marknadsandelarna varierar för olika narkotikatyper. Internetmarknaden skulle kunna stå för en större del av försäljningen av narkotikaklassade läkemedel, medan försäljningen av kokain är betydligt mer blygsam på internet (se avsnittet *Vilka droger säljs?* i detta kapitel). Det kan därför finnas skäl att jämföra marknadsandelar uppdelat på narkotikatyp istället för försäljningen i stort.

Internetförsäljning i praktiken

Nedan jämförs de olika försäljningsformerna genom att följande frågor besvaras:

- Hur initieras kontakten?
- Hur marknadsförs produkterna?
- Vilka droger säljs?
- Hur och var sker överlåtelser av pengar och droger?

samt att 20 procent går via transit i Sverige till andra nordiska länder (20/20-antagandet). Den högre siffran bygger istället på att Tullverket och polisen tar 5 procent vardera samt att 10 procent går via transit (10/10-antagandet) (CAN 2021a).

⁶⁰ Då inkluderas 50 miljoner från internationella Darknetmarknader och webbsidor (det vill säga narkotika som förs in i Sverige) och 150 miljoner från öppna webbsidor och internetforum.

Kontakter

För att komma i kontakt med en internetsäljare behövs inga mellanhänder eller tidigare kontakter. Darknetmarknadsplatserna är administrerade så att köp kan genomföras utan att köpare och säljare kommunicerar med varandra. På öppna internet finns detaljerade steg-för-stegbeskrivningar av vilka åtgärder som krävs för att kunna komma in på sidor på Darknet. När en särskild webbläsare installerats, och anonymiserande åtgärder vidtagits, kan såväl säljare som köpare vistas anonymt på försäljningssidan.

Beställningar och betalningar sker via en kundkorg. För nya säljare fordras en insättning av kryptovalutan bitcoin (motsvarande 5 000 kronor) innan den egna säljsidan registreras. Det finns en viss försiktighet, bland både köpare och säljare, när det gäller beställningar från nyregistrerade användare. Det förekommer att säljare inte mottar beställningar från förstagångsköpare.

Enligt Noas underrättelseenhet finns det omkring 50 svenskspråkiga webbsidor som utannonserar narkotika på den öppna delen av internet. Intresserade köpare kan hitta dem genom att surfa med vanliga webbläsare eller via länkar på diskussionsforum om narkotika. På en del av webbsidorna finns e-handelssystem med kundkorgar och betalningssystem.⁶¹ De webbsidor som saknar e-handelslösningar hänvisar istället till krypterade mejladresser eller appar där beställningen görs.

Det finns även säljgrupper på sociala medier. För att gå med i en säljgrupp på Facebook krävs en inbjudan från en annan medlem (Demant och Bakken 2019). Det innebär att säljplatser på sociala medier inte är tillgängliga för personer som saknar kontakter. Säljgrupperna anses dock, av våra intervjupersoner, vara mindre vanliga idag jämfört med för ett par år sedan.

På ett övergripande plan kan de olika kontaktvägarna beskrivas som ett spektrum av tillgänglighet och säkerhet. I ena änden finns Darknet, som möjliggör narkotikaköp helt utan tidigare kontakter och med en hög grad av anonymitet. För att nå dessa marknadsplatser krävs dock tekniska särlösningar som ligger utanför de flestas kunskap och vardagsliv. I andra änden finns lättillgängliga konton och forum på det öppna internet och sociala medier. På dessa har köparen inte samma tillgång till

⁶¹ Flera av webbsidorna ger därför ett professionellt intryck. Konstruktionen och uppstarten av en egen webbshop kräver dock inte egna it-kunskaper. Det finns kompletta hemsidesystem, med betalnings- och säkerhetslösningar, att köpa online för en mindre summa.

säkerhetslösningar som på Darknet. De kan också vara svårtillgängliga för den oinvidige och de tenderar att vara mindre stabila över tid.

Marknadsföring

Flugsvamp består av sidor där de registrerade säljarna publicerar annonser för sina produkter. Annonserna innehåller bilder och information om kvalitet och priser, information om vilket rus som kan förväntas och hur narkotikan bäst kombineras. En säljtext för amfetamin kan låta så här:

Vi garanterar det bästa amfetaminet på Darknet. Det är inte bara rent och direkt från fabriken – det är mycket starkt också. Dom vi har testat på säger att det här är det bästa dom tagit på länge och det här är folk vi litar på. Bli inte avskräckta av priset – det här är ett mycket bra pris för den här typen av amfetamin. [...] Produkten ger ett rent och mildt rus. Du får ökat fokus, energi och kan både äta och sova på det här. Perfekt för dig som studerar eller jobbar skift och behöver en extra skjuts.

I vissa annonser erbjuds rabatter, gåvor och lotterier. Även villkoren för beställning, leverans och betalning beskrivs. Sidorna är kategoriserade efter typ av narkotika, läkemedel och narkotikatillbehör. Konkurrensen medför att behovet av marknadsföring är stort och flera säljare använder sig av egna loggor och slogans.

I de förundersökningar som vi granskat annonserar de flesta misstänkta säljare på flera plattformar samtidigt. Säljaren kan till exempel både ha ett säljkonto på en Darknetmarknad och en egen webbsida på det öppna nätet, och även använda sig av kundlistor i krypterade appar. Det framkommer också att säljarna gör inlägg på olika drogforum för att göra reklam för sina försäljningsplatser. Denna strategi medför att säljaren sprider sitt varumärke på flera plattformar och erbjuder kunderna olika sätt att köpa narkotika. De köpare som tycker att den tekniska åtkomsten till Darknet är för krånglig kan istället beställa narkotika från samma säljares öppna webbsida eller via en krypterad app. De Darknetsäljare som vi intervjuat har också berättat att etableringen på andra plattformar kan vara ett sätt att komma runt den avgift som sajtsens administratör tar ut för varje försäljning.

Recensioner och varumärke

På de flesta marknadsplatser på internet finns recensionssystem där säljare, köpare, produktens kvalitet och graden av diskretion på postförsändelsen bedöms. Syftet är att minska risken för bedrägerier, men recensionerna fungerar också som marknadsföring. På Darknet är en recension en

förutsättning för att betalningen ska godkännas. De säljare som får högst betyg syns ofta på förstasidan. En intervjuad säljare berättar om fördelarna med att ha en annons på förstasidan:

Du kan marknadsföra dig och dina produkter. Kunden kan se att du är en schysst säljare och har en av dom mest sålda produkterna. Det finns en oerhörd fördel i det, att fånga in nya kunder helt enkelt.

Det finns således ett incitament för säljaren att hålla god kvalitet, se till att rätt mängd skickas och att behandla beställningar snabbt. Samtidigt kan köparna befinna sig i ett visst underläge, i och med att de inte är anonyma för säljaren. För att narkotikan ska kunna skickas med post krävs ett namn och en postadress. Enligt poliser som vi intervjuat påverkar det köparnas möjlighet att avge ”rättvisa” recensioner. Även andra omständigheter kan sätta recensionssystemet ur spel. I genomgångna förundersökningar och intervjuer framkommer att upparbetade konton kan säljas vidare. Förfarandet påminner om försäljningen och uthyrningen av mobiler med kontaktuppgifter till narkotikaköpare (se föregående kapitel). Genom att köpa ett etablerat varumärke på Darknet kan nya säljare profitera på gamla säljares redan förvärvade goda recensioner.

Även säljare på sociala medier och öppna webbsidor recenserar av kunderna. Det sker i så kallade ”gröningstrådar” på drogforum eller i grupper på sociala medier. En typisk diskussionstråd inleds med att en säljare ber sina köpare bekräfta att hen levererar enligt avtal och säljer droger av hög kvalitet. Så här kan det låta:

”Här startar jag min gröningstråd som säljare. 5/5 är mottot”. En användare postar ett inlägg i tråden: ”Denna kille är mer än grön – trevlig och serviceinriktad. Jag har precis fått min första beställning och är mer än nöjd, jag ska alldeles strax göra min andra beställning, rekommenderas verkligen”.

Omdömena förefaller vara en förutsättning för att bygga upp ett varumärke och en kundkrets (jfr Dunell 2018). Drogforumen tar betalt av både köpare och säljare för att registrera konton.⁶² I materialet finns exempel på att säljare försökt manipulera gröningstrådarna genom att skriva egna positiva recensioner genom uppköpta användarkonton.

⁶² För säljare kostar det initialt ett par tusen kronor. Om säljaren därefter får goda recensioner är det även möjligt betala mer för att markeras som betrodd säljare.

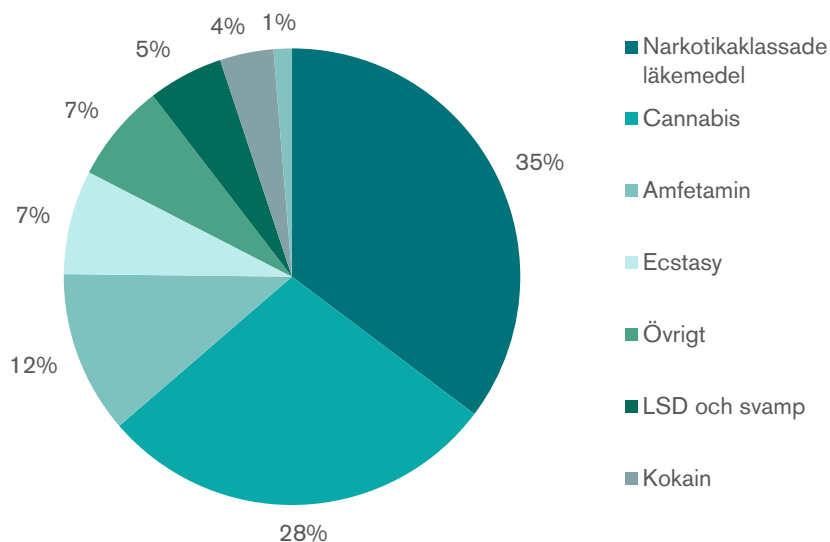
På forumen förekommer även säljare utan egna webbsidor på Darknet eller den öppna webben. De kallas för ”mejlkrantar” eftersom de enbart tar emot beställningar till sin krypterade mejladress. På drogforumen finns också recensionstrådar för så kallade ”livesäljare”. Det är vanliga gatusäljare som startar trådar för att göra reklam för sin mobilförsäljning. På dessa plattformar finns det alltså överlappningar mellan den fysiska och digitala handeln med narkotika.

Vilka droger säljs?

Noas underrättelseenhet har sammanställt information om hundratusentals försäljningar från den beslagtagna databasen för Flugsvamp 2.0. Nedan redovisas fördelningen mellan olika narkotikapreparat baserat på cirka 240 000 av dessa försäljningar. Diagram 5 visar att kategorin narkotikaklassade läkemedel stod för omkring 35 procent av samtliga köp.⁶³ Drygt vart fjärde köp gällde cannabis – den mest sålda narkotikan i Sverige i stort (CAN 2021a). Andelen köp som gällde ecstasy var högre än för kokain och heroin tillsammans.

⁶³ Inom kategorin narkotikaklassade läkemedel står alprazolam och tramadol för sju respektive sex procent. Här återfinns även lyrica, klonazepam, diazepam, buprenorfin, oxykodon och zopidem. Övrigtkategorin är bred, och omkring hälften utgörs av ovanligare narkotikatyper som Ketamin, GHB och kristalliserat metamfetamin. Resterande del utgörs av icke-narkotikaklassade läkemedel, NPS, dopningsmedel och narkotikatillbehör, såsom vågar och kanyler.

Diagram 5: Olika narkotikatypers andel av drygt 240 000 köp på Flugsvamp, under åren 2015–2018.

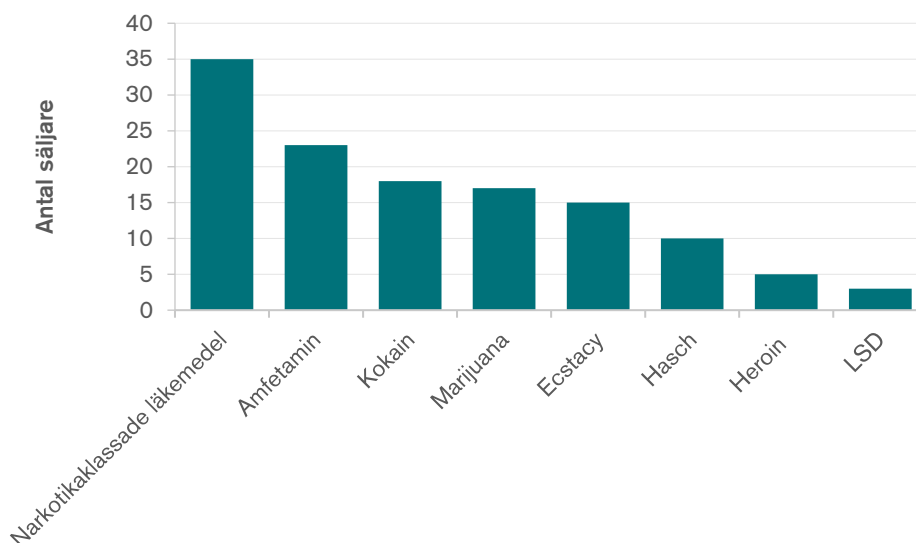

Källa: Noa underrättelseenhet, bearbetningar av Brå.

Vi har även bearbetat data från säljarnas annonser för att undersöka utbudet. I juni 2020 fanns det 63 säljare på Flugsvamp som sålde de vanligaste preparaten och som hade genomfört minst 100 försäljningar. Bland säljarna var det nära hälften som specialiserade sig på en typ av narkotika. Vanligast var att enbart sälja narkotikaklassade läkemedel (10 säljare) och därefter marijuana (6 säljare).

Trettio säljare sålde två eller tre olika narkotikatyper. Det vanligaste var att sälja en kombination av läkemedel och amfetamin, samt antingen ecstasy eller kokain. Sex säljare sålde fyra eller fler olika narkotikapreparat. Samtliga dessa sålde läkemedel och kokain, och flera sålde dessutom amfetamin, ecstasy och hasch.

Diagram 6: Antalet säljare fördelade på narkotikapreparat.

Källa: Brås bearbetning av uppgifter från Flugsvamp.

Utbudet av narkotika tycks se annorlunda ut på öppna webbsidor jämfört med Darknet. För ett par år sedan specialiserade sig de flesta öppna webbsidor på nya psykoaktiva substanser (så kallade NPS-droger eller nätdroger) som spice och fentanylanaloger. Sedan dess har utbudet förändrats. Allt fler av preparaten har narkotikaklassats och försäljningen av fentanylanaloger har bedömts som vållande till annans död i domstol (jfr Moeller & Munksgaard 2021). Idag erbjuder endast ett fåtal av de öppna webbsidorna NPS-droger. Istället ligger tyngdpunkten på cannabis, kokain och läkemedel. Enligt de gärningspersoner som intervjuats, liknar utbud och efterfrågan på öppna webbsidor det som gatusäljare erbjuder.

Priser

De tillgängliga uppgifterna om gatu- respektive Darknetpriserna är svåra att jämföra. CAN, som mätt gatupriser för narkotika sedan 1988, redovisar ett prisintervall och medianvärde⁶⁴, medan Noa genomgående dokumenterat det lägsta priset för olika narkotikasubstanser på Darknet.⁶⁵ Med anledning av

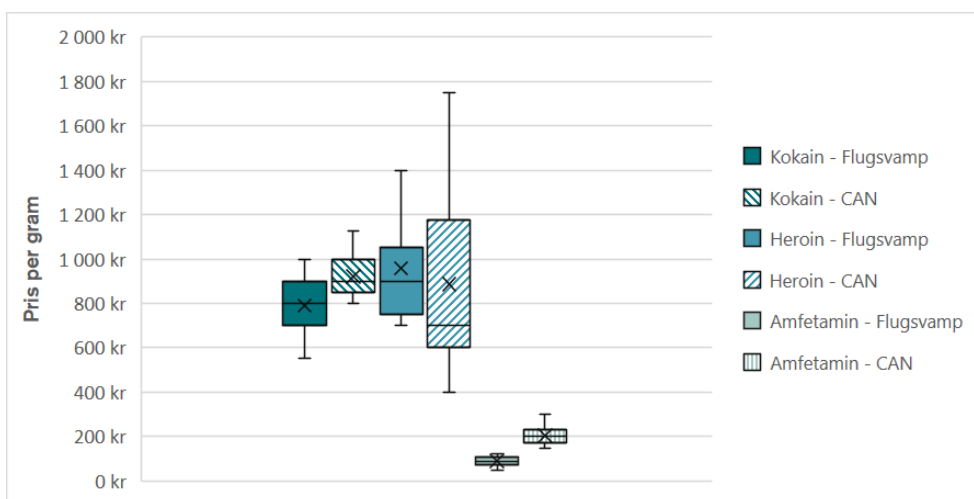
⁶⁴ För mer information om CAN:s sätt att beräkna priser - se CAN 2019, CAN 2021a. Med gatupriser avses priset vid försäljning av små mängder i konsumentledet.

⁶⁵ Eventuella lockpriser och erbjudanden har systematiskt sorterats bort. Preparaten har även varit likvärdiga i styrka och kvalitet.

det har vi bearbetat data från Flugsvamp, för att skapa ett mått som kan vara jämförbart med CAN:s medianvärde. Prisuppgifter från samtliga annonser med minst 20 försäljningar av de åtta vanligaste preparaten under ett tidsintervall har dokumenterats. Utifrån detta underlag har medianpriser och spridningsmått tagits fram. Det valda tidsintervallet var den 1 mars 2020.⁶⁶ I diagrammen nedan jämförs dessa uppgifter med CAN:s medianmått och prisintervall för ett av två mättilfällen 2020.

Jämförelsen visar att prisintervallen och medianpriserna för de flesta preparat är lägre på Darknet än på gatan. Spannet mellan de högsta respektive lägsta priserna är dessutom mindre på Darknet än de prisuppgifter som rapporterats in från olika polisregioner till CAN. För vissa narkotikatyper är skillnaderna avsevärda, främst för ecstasy och alprazolam. Medianpriset för dessa substanser är nästan tre gånger lägre på Darknet än på gatan.

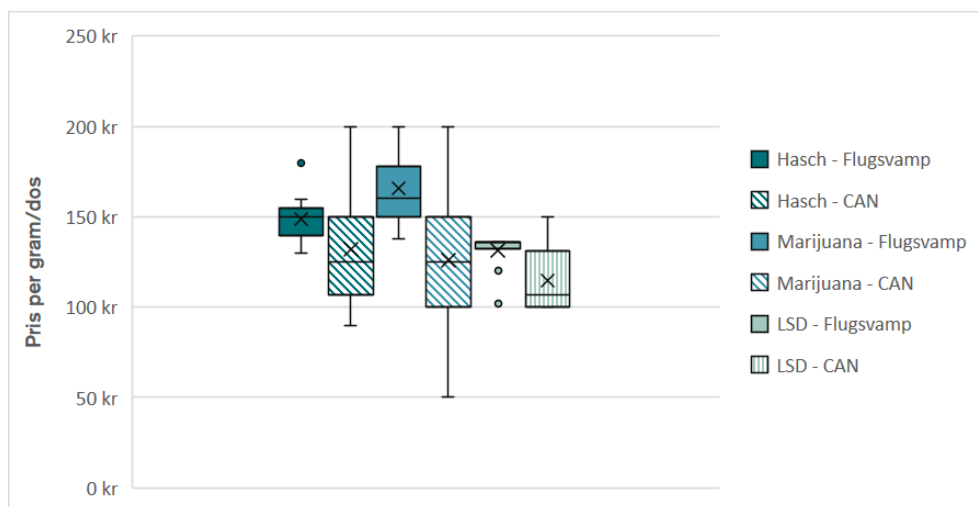
Diagram 7: Prisintervall för kokain, amfetamin och heroin vid ett mättilfälle år 2020.

Källa: CAN 2021a, Brås bearbetningar av annonsdata från Darknet

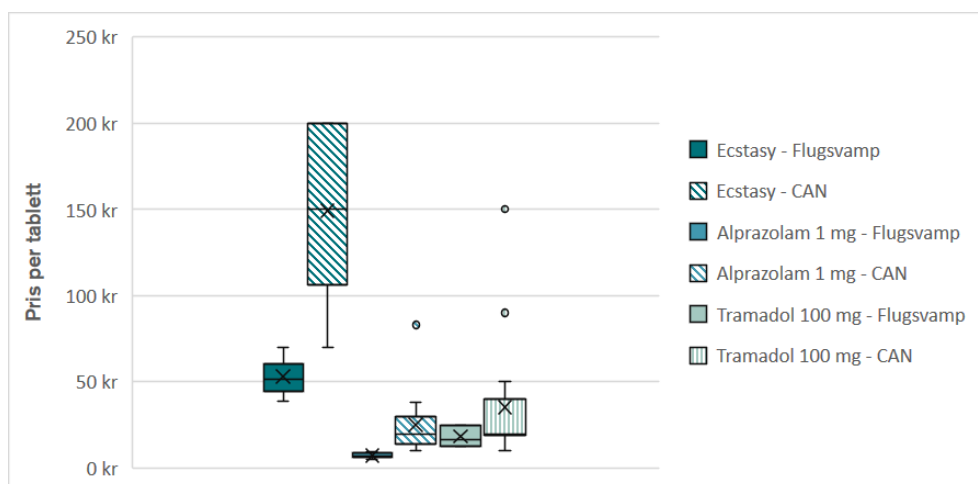
⁶⁶ Den 1 mars 2020 var den första söndagen efter löneutbetalning – det vill säga vid ett tillfälle då flest beställningar görs. Det var också ett datum precis innan covid-19-restriktioner infördes i Sverige, vilket kan ha resulterat i vissa omfördelningseffekter mellan marknadsplatser.

Diagram 8: Prisintervall för hasch, marijuana och LSD vid ett mätillfälle år 2020.

Källa: CAN 2021a, Brås bearbetningar av annonsdata från Darknet

Diagram 9: Prisintervall för ecstasy, aprazolam och tramadol vid ett mätillfälle år 2020.

Källa: CAN 2021a, Brås bearbetningar av annonsdata från Darknet

Priserna för heroin och cannabis var dock lägre i CAN:s mätning än på Flugsvamp under 2020. Om CAN:s medianpriser istället jämförs med Noas uppgifter från andra mätillfällen – före och efter prisökningarna under 2020 – framkommer att hasch och marijuana generellt är billigare på Darknet. Efter de kraftiga prisstegringarna på Flugsvamp återgick försäljningen till de tidigare prisnivåerna under den senare delen av året (se diagram 3 i kapitlet *Smuggling*). Annonserna på Flugsvamp innehåller dock en större variation

avseende *vilka* typer av cannabis som säljs och deras specifika egenskaper. Enligt en intervjuad Darknetsäljare kan priserna för vissa typer av cannabis därför ligga högre på Darknet. Det finns, enligt honom, en tillräckligt stor kundgrupp som efterfrågar marijuana med specifika egenskaper och ursprung. I försäljningstexterna framhålls särskilt hur plantan odlats – till exempel så här:

Nu har vi fått in jättefin [typ av marijuana] som är odlad under vår uppsyn. Vi kan garantera er att ingen kommer bli missnöjd med den.

När det gäller priserna på heroin, kan det först konstateras att heroinförsäljningen på Flugsvamp är liten. Ett fåtal säljare har heroin i sitt sortiment och det säljs i små volymer. Om säljarna inte haft möjlighet att köpa in narkotikan till grossistpriser kan det vara svårare att hålla lägre försäljningspriser. Som tidigare nämnts anses västafrikanska nätverk ha monopol på heroinmarknaden i flera större städer. Sannolikt har de inte tagit sig in på internetmarknaden. En annan iakttagelse är att Darknet kan vara en mindre attraktiv plattform för personer som är beroende av heroin. Inköpen kräver planering och framförhållning. Vad gäller LSD är det i princip en säljare som haft monopol på hela marknaden under senare år, vilket kan förklara varför även dessa Darknetpriser är högre än de som CAN rapporterar.

Att priserna på narkotika i de flesta fall är lägre på Darknet än på gatan är förväntat. En Darknetköpare kan jämföra annonser från olika säljare och välja det bästa och billigaste alternativet vid varje ny beställning. Uppgifter från Noas kartläggning av Flugsvamp pekar mot att kunderna planerar inköpen. Antalet försäljningar är högst på söndagar, måndagar och tisdagar – det vill säga dagar då det är möjligt att få en leverans före nästa helg. Försäljningen på gatemarknaden bygger, å andra sidan, på kontakter med specifika säljare. Det medför att utrymmet för köparen att jämföra olika säljares priser, och välja det bästa och billigaste alternativet, är begränsat.

Prisskillnaderna kan dessutom vara ännu större än de som framgår av jämförelsen i diagrammen ovan. Uppgifterna utgår från fasta enheter, såsom gram. Men på gatemarknaden säljs sällan hela gram enligt överenskommelse. I en dom i ett narkotikamål under 2020 framgår att det är en oskriven regel att en ”femma” cannabis i realiteten motsvarar 3,5–4 gram på gatan. På Darknetmarknaderna är det däremot viktigt att det är rätt antal gram som

skickas och drogerna har generellt en hög renhetsgrad. En intervjuad Darknetsäljare förklarar varför:

Det var viktigt för mig att leverera rätt produkt i rätt tid till rätt pris. Jag hade bra kundtjänst om man säger så. Man ska ju alltid skicka 5,2 eller 5,3 gram, om kunden beställt 5 gram. För jag räknar med att kunden har en sämre våg än vad jag har.

Leveransalternativ

Den narkotika som säljs på internet levereras nästan alltid med post. Att skicka narkotika med inrikespost betraktas generellt som relativt riskfritt. Postlagen (SFS 2010:1045) anger att brevbärare och annan postpersonal inte på eget initiativ får kontakta polisen avseende misstankar om brev som kan innehålla narkotika. De brottsbekämpande myndigheterna får enbart efterfråga sådana uppgifter om det gäller brottsmisstankar där två års fängelse är det lindrigaste straffet i straffskalan.⁶⁷

I de granskade förundersökningarna framkommer att säljarna dessutom använder sig av strategier för att minska upptäcktsrisken. Flera lämnar breven med narkotika i olika postlådor för att inte dra till sig allt för mycket uppmärksamhet. Andra, som kan arbeta i skydd av en legal verksamhet, åker till en större postterminal för att skicka en större mängd brev på en gång. I intervjuer med gärningspersoner framkommer att de anlitar postare och packare i takt med att försäljningen skalats upp och beställningarna blivit fler.

Även köpare använder sig av säkerhetsåtgärder. Det förekommer att polisen, i samband med en husrannsakan hos en misstänkt säljare, hittar adresslistor till köpare. Köpare som vill gardera sig mot detta använder sig av andra personers postadresser, anonyma postboxar eller ”falska” brevlådor. De flesta säljare tillhandahåller så kallad ”bra stealth”. Det innebär att försändelsen är välförpackad och diskret. Många beskriver också hur de krypterar kommunikationen och efter leverans raderar alla former av kundinformation.

Tullverket har befogenheter att kontrollera utrikespost med misstänkt narkotika. Trots det anser flera intervjupersoner att även denna upptäcktsrisk är liten. Av dem vi talat med, som beställt narkotika från

⁶⁷ Under 2020 tillsattes en utredning för att se över postlagen, med syfte att förenkla de brottsbekämpande myndigheternas arbete (dir. 2020:51). Uppdraget redovisades den 30 april 2021 och förslaget refereras i kapitlet *Slutsatser och bedömning*.

utlandet, beskrivs det som ytterst ovanligt att försändelser inte når mottagaren.

I förundersökningarna och intervjuerna finns ett fåtal exempel på att en internetsäljare levererat narkotikan utan att använda postgången. I dessa fall har säljaren gjort ett undantag för att köparen befinner sig i närområdet. Det finns även ett fåtal uppgifter om en annan leveransmetod, så kallade *dead drops*. Den innebär att köparen placerar narkotikan på ett avtalat gömställe, som meddelas i form av koordinater, där köparen kan hämta den. Det finns dock inget i vårt material som tyder på att detta skulle vara omfattande i Sverige.⁶⁸

Betalning

Betalningen på Darknet sker främst med kryptovaluta. På flera marknadsplatser och en del forum används så kallade escrow-/deponitjänster. Det innebär att betalningen initialt överförs till själva marknadsplatsen. När köparen mottagit varan och godkänt dess skick, förs betalningen över till säljaren. Drogforumen och Darknetmarknaderna tar betalt från säljarna för dessa tjänster. En procentandel av varje försäljning tillfaller deras administratörer. På den tredje versionen av Flugsvamp rör det sig om 4 procent per försäljning, medan ett nätforum kan ta upp emot 10 procent. På öppna webbsidor saknas dessa betalningssystem. Tilliten baseras istället på recensionerna i diskussionstrådarna på olika forum.

För att underlätta handeln har flera webbsidor och forum tydliga instruktioner om hur kryptovalutan bitcoin kan anskaffas. Det finns också anvisningar om hur man kan anonymisera köp av bitcoin. Lösningarna kan dock vara både kostsamma och komplexa.⁶⁹ Även om mycket pekar på att kryptovalutorna dominerar i handeln på nätet finns det exempel på andra typer av betalningar i vårt material. Vanliga banköverföringar och kontanter som skickas via post till säljaren förekommer i de förundersökningar som granskats.

⁶⁸ Denna överlåtelsemetod används i större omfattning i länder som haft en postlag som ger brottsbekämpande myndigheter större befogenheter att kontrollera den inhemska posten (Research conference on Organized Crime 2019-06-13).

⁶⁹ Bitcoin syftar inte fullt ut till anonymitet, i och med att all information om transaktioner lagras i en så kallad blockkedja. Det innebär att det är fullt möjligt att analysera finansiella flöden mellan olika bitcoinplånböcker.

Internet och kriminella miljöer

Sammantaget skiljer sig internetmarknaden från områdesmarknaden på flera punkter. Internetförsäljningen är i stor utsträckning tillitsbaserad och fredlig. Marknaden fungerar organiskt, och konflikter hanteras inom ramen för etablerade recensionssystem. De etablerade betalningssystemen medför att säljaren inte ”behöver” driva in narkotikaskulder från kritande kunder. Anonymiteten och den fria konkurrensen mellan säljare medför att inga gator eller platser behöver försvaras mot rivaliserande säljare. Betyder det att försäljningen över internet saknar kopplingar till kriminella miljöer? I nästa avsnitt tittar vi närmare på internetförsäljningens relation till annan brottslighet.

En annan typ av narkotikasäljare

En övergripande slutsats av genomgången av förundersökningar och intervjuer är att internetsäljarna i flera avseenden skiljer sig från andra narkotikasäljare. En viktig skillnad gäller narkotikans härkomst. Internetsäljarna tycks, oftare än andra säljare, själva importera den narkotika de säljer. I kapitlet *Smuggling* framkom att internetsäljarna ofta gör egna inköp direkt från hubbar och från internationella Darknetsajter. En annan viktig iakttagelse är att många internetsäljare sannolikt även saknar kontakter med lokala kriminella miljöer. Misstänkta kopplingar till kriminella nätverk fanns i en av de 12 genomgångna förundersökningarna och i fem av de 25 domarna. Fördelningen skulle kunna reflektera att internetsäljare utan förankring i kriminella miljöer oftare upptäcks än de som har sådana kopplingar. Flera av de intervjuade gärningspersonerna och polisanställda bekräftar emellertid bilden av att internetsäljarna inte sällan saknar en relation till kriminella miljöer.

De internetsäljare som vi talat med, och de som förekommer i förundersökningsmaterialet, beskriver ibland sig själva som småföretagare. I de granskade förundersökningarna och domarna är det ofta, som mest, en handfull personer som står bakom försäljningen. Majoriteten har skött försäljningen helt själva, eller med hjälp av en sambo. I nästan hälften av ärendena har kvinnor viktiga roller – både som huvudaktörer och medhjälpare. De intervjuade gärningspersonerna berättar att de velat driva försäljningen på ett professionellt sätt och menar att de egentligen hade kunnat sälja vad som helst, men ”nu blev det narkotika”. Narkotikaförsäljningen beskrivs som ett sätt att göra stora vinster och ”bli en knarkkung”. Flera uttrycker en strävan efter att bli marknadsledande och

att etablera ett välkänt varumärke. På samma sätt som kriminella nätverk strävar efter att kontrollera en gatumarknad i ett socialt utsatt område, kan en internetsäljare till exempel vilja dominera försäljningen av amfetamin på Darknet.

I några förundersökningar, intervjuer och underrättelser finns exempel på att internetsäljare kan ha kopplingar till namngivna nätverk och mc-gäng. I något fall finns det uppgifter om att kriminella nätverk försöker etablera internetförsäljning för att få ytterligare en avsättningsyta för större kvantiteter. I de flesta fall är dock kopplingen till kriminella miljöer på individnivå snarare än på nätverksnivå. Det rör sig om enskilda säljare som väljer att avyttra partier, som köpts av den lokala distributören, på Darknet istället för att sälja till kontakter i en mobil. En intervjuad gatusäljare säger att fördelarna kan vara många:

Jag har funderat på att sälja på nätet. Absolut. För jag hörde från en annan kille som hade gjort det. Han sa: "varför kör inte du på nätet som jag? Det är mycket enklare, det är mycket mindre risk, och det är mindre jobb". För jag får ju alltid gå och träffa folk fysiskt. Och han sa: "jag går bara en gång till brevlådorna, sen är det klart". Och han hade mycket större omsättning än vad jag hade. Det jag kunde omsätta på två veckor omsatte han på tre dagar.

Det finns dock andra uppgifter som talar för att vissa Darknetsäljare kan ha starkare kopplingar till kriminella nätverk. I samband med att krypterade kommunikationslösningar hackats av amerikansk och europeisk polis (främst Anom) har ett tiotal svenska säljare hastigt försvunnit från Darknet till följd av rättsväsendets insatser.

Även om kopplingarna till kriminella nätverk således är svårångade finns vissa likheter avseende styrningen av marknaderna. På Flugsvamp, och i vissa forum, tar administratörerna betalt för användningen av marknadsplatsen. Det innebär att det finns vissa likheter mellan administratörens roll och sätt att tjäna pengar på Darknet och de ersättningsmodeller som används på en områdesmarknad. Administratörerna kan även sätta vissa yttre ramar och förbjuda försäljning av vapen, prostitution och barnpornografiskt innehåll. I samband med att försäljningen av spice och fentanylanaloger resulterade i uppmärksammade dödsfall, förbjöds dessa narkotikatyper på Flugsvamp. Men även om administratörerna kan bestämma vilka narkotikatyper som säljs styr de varken över distributionskedjan eller över säljarens försäljning

på andra platser och plattformar. Det innebär att säljarna inte är beroende av marknadsplatserna för att kunna sälja narkotika.

Ett svårmanövrerat företag

Den fria konkurrensen ställer emellertid vissa informella krav på säljarna. På Darknet konkurrerar säljarna med priser som i hög grad styrs av utbud och efterfråga. Flera intervjupersoner beskriver att kampen om kunderna är hård. Ett sätt att etablera sig är att sälja till låga priser initialt – tills säljaren byggt upp en kundbas och fått bra recensioner. Därefter kan säljaren successivt höja priserna och vinstmarginalerna. Nybörjarnas tillfälliga prisdumpningar kan leda till ett visst missnöje bland de etablerade konkurrenterna. En intervjuad darknetsäljare berättar om vikten av kollegialitet:

Men det är klart att det kan bli lite osämja och snack. Men jag har aldrig sett andra säljare som konkurrenter, utan jag har sett dem som branschkollegor. För skapar man en bra relation med andra säljare då kan du be den andra säljaren skicka till din kund, om du helt plötsligt det kanske får tomt på lagret.

För många är det inte möjligt att hålla låga priser under en längre period, och därför faller mindre resursstarka och drivna säljare bort per automatik. Intervjupersonerna ger en samstämmig bild av att det krävs uthållighet och organisationsförmåga för att kunna driva en storskalig säljsida på internet. Utöver leverantörslogistik, lagerhållning, orderhantering, packning och kundtjänst krävs även omfattande säkerhetsanordningar. En intervjuad säljare beskriver dessa åtgärder som en del av vardagen:

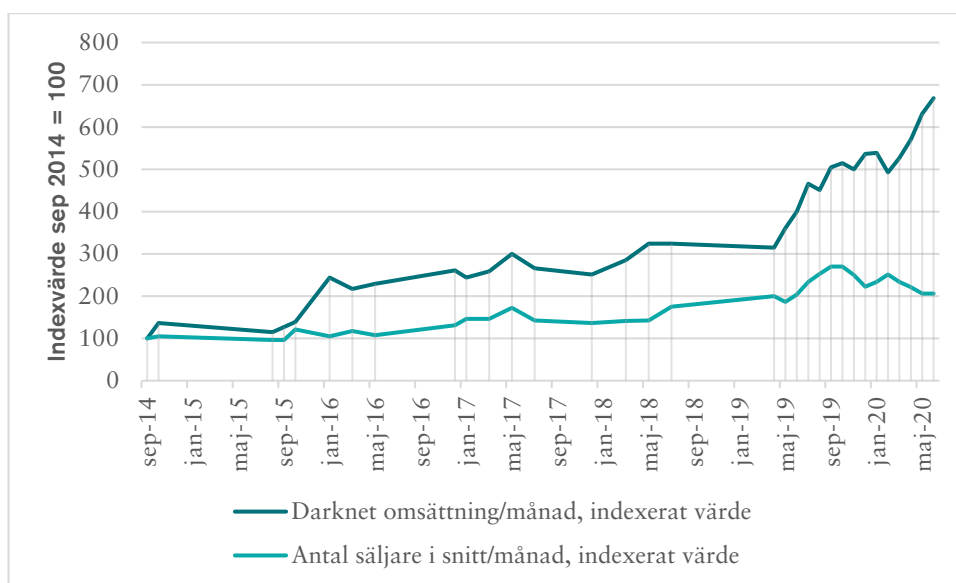
Det normaliseras så fort och blir en del av ens vardagsliv. "Nu är det dags att köpa nytt kontantkort" och "nu måste vi tömma datorn igen". Och sen behöver jag byta bitcoinplånbok och mejladress också. Det bara var så det var.

Ambitionen att ge god service till en växande kundkrets medför, enligt intervjupersonerna, vissa arbetsmiljöproblem. Ett sätt att hålla sin verksamhet i en fungerande storlek är att inrikta sig på färre typer av narkotika. Ett annat sätt att hantera situationen är att utöka verksamheten, genom att involvera mer arbetskraft. I vårt underlag tycks det ofta ske genom att ett fåtal betrodda individer (ofta familj eller nära vänner) får agera packare, springare och målvakter. Det finns även uppgifter som tyder på att säljarna rekryterar bredare och att internetmarknaden håller på att professionaliseras. I några förundersökningar finns det exempel på

organisationsstrukturer med en tydlig hierarki och utbytbara anlitade personer.

Att trycket på säljarna är hårt bekräftas av Noas uppgifter om antalet säljare och omsättning över tid. Samtidigt som omsättningen på Flugsvamp ökat med 675 procent har antalet säljare ökat i lägre takt (från 70 till 165). Omsättningen per säljare har därför ökat.

Diagram 10: Omsättning och antal säljare på Flugsvamp vid mätillfällena 2014–2020 (indexvärde=100)⁷⁰

Källa: Noas underrättelseenhet

Vid den senaste mätningen i april 2021 var omsättningen per säljare i genomsnitt 160 000 kronor i månaden, vilket motsvarar cirka 1,9 miljoner kronor på ett år. Årsomsättningen för en säljare 2014 var omkring 600 000 kronor. Det ska dock inte misstas för uppgifter om rena vinster för säljarna. När verksamheten växer och antalet kunder ökar, ökar också kostnaderna. Om en säljare kan hålla låga priser långsiktigt kan det bero på att säljaren har låga inköpspriser – till exempel för att hen etablerat fördelaktiga smugglingskontakter eller har en egen produktion av narkotika. I annat fall kan det vara svårt att hålla låga priser, hög kvalitet och fortsatt hög vinstmarginal. Det bör också understrykas att säljarnas verksamhet är olika omfattande. Bland dem som ägnar sig åt en småskalig försäljning finns

⁷⁰ I september 2014 fanns 70 säljare och i juni 2020 var det 165 säljare.

exempelvis personer som finansierar sitt eget missbruk genom att göra lite större beställningar på internationella Darknetsajter, som sedan säljs vidare på olika digitala plattformar.

Kompletteringsinköp på Darknet

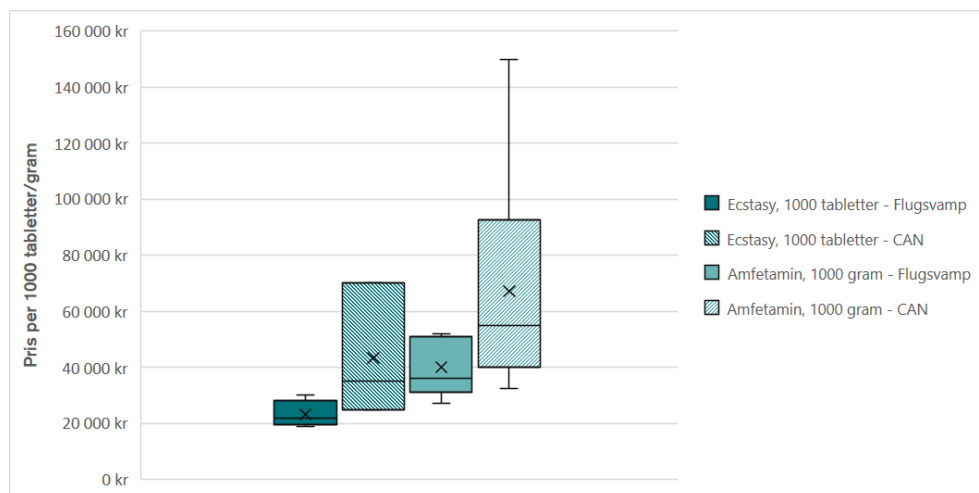
En sista aspekt på relationen mellan internet och kriminella miljöer gäller grossistförsäljningen. Enligt intervjupersonerna är det inte ovanligt att vanliga säljare och distributörer fyller på sitt sortiment genom internetinköp. En intervjuad distributör berättar att han brukade ”kompletteringshandla” på Darknet:

Man utgår hela tiden från försäljningen månaden innan, och så kanske man lägger på lite extra. Man vill hela tiden öka. Man kanske tar in ett extra parti och lägger ut 10 000 kronor på inköp av ecstasy, och låter grabbarna köpa det för inköpspriset. Då tjänar dom mycket på det, och då bygger man upp dom. Dom vill sälja mer av det, och då har jag fått tillbaka pengarna men byggt ut så att dom vill sälja det också. Så kan det vara om jag hittar nya grejer på Darknet.

Några av de intervjuade säljarna berättar att de har en distributör som säljer ”basvaror” (kokain, cannabis och amfetamin) till dem, och att de själva kompletterar med mindre specialpartier av narkotika som de inhandlar på nätet (som ketamin, MDMA och svamp) för att kunna tillhandahålla ett bredare sortiment. Vår bearbetning av data indikerar att inköpen på Darknet kan öka vinstmarginalen.⁷¹ Diagram 11 visar att medianpriserna på grossistvolymen är lägre på Flugsvamp än de grossistpriser som CAN redovisar för gatuhandeln. Ett inköp av 1 000 tabletter ecstasy på Darknet innebär en kostnad på 23 kronor per tablett. Om tabletterna kan säljas för 150 kronor styck, vilket är medianpriset för ecstasy enligt CAN, innebär det en vinst på 127 000 kronor.

⁷¹ På Flugsvamp var det fyra substanser som såldes i grossistsvolymen (det vill säga minst 1 kg eller 1 000 tabletter) i mars 2020: amfetamin, ecstasy och de narkotiska läkemedlen aprazolam och tramadol. CAN tar även fram uppgifter om grossistpriser för vissa narkotikatyper (dock ej narkotikaklassade läkemedel, varför prisjämförelser inte kan göras för dessa preparat).

Diagram 11: Grossistprisintervall för ecstasy och amfetamin vid ett mätillfälle år 2020.

Källa: CAN 2021a, Brås bearbetningar av annonsdata från Darknet

Försäljningen i grossistvolymmer kan vara mer omfattande än vad som framgår av Noas uppgifter om köp. Det finns indikationer om att Darknetsäljare gör större affärer vid sidan av marknadsplatsen, möjligen för att undvika administratörens procentavgift på stora transaktioner.

Fortsatt digitalisering att vänta?

I detta kapitel har vi sammanfattningsvis visat att internet är en växande narkotikamarknad, med fördelar för både köpare och säljare. Det är en marknad som i stor utsträckning bygger på anonymitet och avsaknad av våld. Tillit och recensionssystem stärker möjligheten till fri konkurrens och därmed god kvalitet och låga priser för köparen. Kopplingen till kriminella miljöer är svagare än på andra narkotikamarknader, även om den förekommer. Frågan är därför – kan internetmarknaden förväntas växa på bekostnad av gatumarknaden framöver?

Utifrån det tillgängliga materialet kan vi inte bedöma om internetmarknaden tar marknadsandelar eller om den växer i samklang med narkotikaförsäljningen i stort. Vi kan dock konstatera att internetmarknaden utgör en mindre del av den totala narkotikaförsäljningen i Sverige. En iakttagelse är att det både finns faktorer som talar för att merparten av narkotikaförsäljningen stannar på fysiska platser och faktorer som talar för ytterligare digitalisering. För det första bör det konstateras att gatuhandeln

redan har genomgått en genomgripande digitalisering. Försäljningen genom mobiler, appar och sociala medier är utbredd. Smartphones har ökat säljarnas mobilitet och tillgängligheten för kunderna.

Det finns flera skäl till att digitaliseringen stannat vid den utbredda användningen av appar och inte gått längre. Ett avgörande hinder är de tekniska trösklarna för att få åtkomst till marknadsplatserna på Darknet - även om dessa inte ska inte överdrivas. De lättillgängliga användarguiderna med steg-för-stegbeskrivningar medför att Darknetmarknaderna är relativt lättillgängliga för personer med grundläggande it-kunskaper. Samtidigt tycks det finnas en viss trögrörlighet bland både narkotikasäljare och köpare. De intervjuade gärningspersonerna (varav flera även varit köpare) anger en redan befintlig kundkrets, eller kontakt med en säljare, som skäl till varför man inte intresserat sig för att sälja eller köpa på internet.

Ett annat skäl är behovet av spontanitet. Det kan verka irrationellt att betala ett högre pris för narkotika av sämre kvalitet på gatan, när billigare droger finns att tillgå på internet. Men en förutsättning för internetköp är framförhållning och planering. Även om internethandeln, i likhet med webbförsäljningen av matkassar från livsmedelsföretag, visserligen kan ta en viss marknadsandel så vill de flesta i slutändan ändå kunna handla mat till vardags i en närbutik. En annan parallell kan dras till alkoholinköp. Utbudet är större och priserna är lägre på Systembolaget, än på ett uteställe. Trots det är många beredda att betala ett högre pris för alkohol på en krog eller nattklubb.

Det som skulle kunna tala för att digitala försäljningsformer vinner mark är säkerhetsaspekterna. En iakttagelse från vår genomgång av ärenden och intervjuunderlag är att det ofta är misstag i den fysiska världen, till exempel i samband med postning av leveranser, som leder till att säljarna blir påkomna av myndigheterna. Själva aktiviteterna online tycks kunna fortgå ostört (även om de kan registreras i underrättelsekartläggningar). Samtidigt har rättsväsendet fått fler befogenheter att bedriva spaning på digitala plattformar. Vidare kan de polisiära it-insatserna under senare år ha fått en viss avskräckande effekt. Nedstängningar av Darknetmarknadsplatser, bitcoinspårning, hackningen av krypterade chattverktyg (Encrochat, Anom och Sky ECC) och identifierandet av köpare på Darknet visar att brottslighet som föregåtts av digital kommunikation alltid riskerar att lämna digitala spår som kan säkras av rättsväsendet. Det skiljer den digitala försäljningen från

fysiska överlåtelser där risken för upptäckt vanligtvis gäller det specifika överlåtelsetillfället.

Köparna

I detta kapitel tar vi oss an det sista ledet av kedjan – köparna. Inledningsvis redovisas uppgifter om hur många som använder narkotika i Sverige. Därefter beskriver vi vad som kännetecknar personer som köper narkotika på internet. En population av identifierade Darknetköpare jämförs med samtliga personer som misstänkts för ringa narkotikabrott (eget bruk och innehav) 2018. Syftet med jämförelsen är att undersöka om internetmarknader har en annan kundkrets än de personer som rättsväsendet normalt sett riktar sina insatser mot. Avslutningsvis diskuteras likheter och skillnader mellan köpargrupperna och vad som kan förklara dem.

Kapitlet baseras i huvudsak på våra bearbetningar av data från SCB och Brås misstänkeregister för de olika populationerna. Därutöver redovisas också kriminalstatistik och referensdata från andra myndigheter och organisationer.

Fler använder narkotika

Det saknas robusta datakällor som visar på hur stor del av befolkningen som köper och brukar narkotika. De källor som finns att tillgå är självskattningsundersökningar om narkotikabruk, registerdata om vård av personer med missbruk och beroende samt anmälningsstatistik om ringa narkotikabrott.⁷² Dessa kan ses som indikatorer för narkotikaanvändning och köp.

Flera av källorna pekar mot att narkotikaanvändning kan ha ökat i Sverige. Utvecklingen på narkotikaområdet skiljer sig därmed från utvecklingen på alkohol- och tobaksområdet (proposition 2020/21:132). I **Folkhälsomyndighetens** årliga nationella folkhälsoenkät för 2020 uppgav 14 procent av de tillfrågade (i åldersintervallet 16–84 år) att de använt cannabis vid åtminstone ett tillfälle under sin livstid. För tio år sedan var motsvarande andel 11,5 procent. Omkring tre procent hade använt cannabis under det senaste året och 0,8 under senaste månaden år 2020. I den yngre

⁷² I några kommuner och regioner har det gjorts mätningar av narkotikaspår i avloppsvattnet. Det är dock svårt att jämföra resultaten mellan undersökningarna samt över tid, eftersom provtagningen genomförts på olika sätt (RISE 2020).

åldersgruppen, personer mellan 16 – 44 år, uppger 23 procent att de använt cannabis vid något tillfälle.

Andelen cannabisanvändare i Folkhälsomyndighetens enkätundersökning är något större i storstadslänen än i övriga län. Stockholms län står ut med en särskilt stor andel (Folkhälsomyndigheten 2019). Mellan perioderna 2005–2008 och 2017–2020 har andelen som använt cannabis ökat i alla län. Störst ökning har skett i storstadslänen (inklusive Uppsala) – utöver dem sticker även ökningarna i Södermanland, Västmanland, Halland, Kalmar och Västerbotten ut.

Även CAN:s studie *Vanor och konsekvenser* som är baserad på en undersökning från 2017 visar på ökning av narkotikabruket i Sverige (CAN 2018). Totalt var det omkring 9 procent av de tillfrågade (i åldersintervallet 17–84 år) som uppgav att de under det senaste året tagit någon form av narkotika, inklusive icke föreskriven användning av narkotikaklassade läkemedel. I samma undersökning framgick att det var 2,9 procent som under den senaste månaden använt något narkotikaklassat preparat och/eller läkemedel. CAN:s senaste undersökning med skolelever i klass 9 visar att 9 procent av pojkarna och 6 procent av flickorna använt narkotika någon gång. Det vanligaste preparatet var cannabis. När även narkotikaklassade icke-föreskrivna läkemedel räknas in så var det 13 procent av pojkarna och 8 procent av flickorna som använt narkotika (CAN 2019).

Socialstyrelsen publicerar statistiska uppgifter om antalet personer som vårdats för beroende och skadligt bruk. En lägesrapport om hälso- och sjukvården visar att drygt 30 000 individer erhållit vård för narkotikarelaterade diagnoser under 2019. En tredjedel av dem var kvinnor. Enligt Socialstyrelsen erhöll en majoritet av dessa individer vård för ett skadligt bruk eller beroende. Antalet personer (per 100 000 invånare) som får en vårdinsats för narkotikarelaterad diagnos har ökat med cirka 40 procent under de senaste tio åren (Socialstyrelsen 2021). Enligt myndigheten kan det finnas flera förklaringar till ökningen. Inrapporteringen i patientregistret kan ha förbättrats. Ett annat skäl kan vara att fler söker vård och att fler insatser sker inom sjukvården jämfört med tidigare. Myndigheten framhåller samtidigt att det inte går att utesluta att andelen i befolkningen som utvecklar narkotikarelaterade diagnoser kan ha ökat (Socialstyrelsen 2021).

Kriminalstatiken över anmälda narkotikabrott är ett trubbigt mått på narkotikaanvändning. Som vi framhållit i tidigare kapitel utgör den snarare ett mått på polisens insatser och resurser på området. För brottsrubriceringen narkotikarattfylleri finns det dock bättre förutsättningar att undersöka hur rättsväsendets insatser förhåller sig till anmälda brotten – i och med att det finns uppgifter om antalet kontroller. En jämförelse mellan antalet nykterhetskontroller och anmälda narkotikarattfylleribrott under åren 2015–2019, visar att antalet anmälningar ökat trots att antalet nykterhetskontroller minskat under samma period.

En sammanvägd bild av dessa sinsemellan olika datakällor pekar mot att användningen av narkotika kan ha ökat. Denna bild ligger i linje med vad intervjuade tjänstemän inom tullen, polisen och socialtjänsten säger sig se. Även de intervjuade gärningspersonerna har en uppfattning om att narkotikabruket ökat i Sverige. Som nämndes i föregående kapitel, uppger flera av de som sålt narkotika att det är svårt att hinna med alla beställningar och kunder. Som orsak till det ökade bruket nämner intervjuade myndighets- och gärningspersoner en liberalare inställning till droger i samhället, framförallt till cannabisbruk. I CAN:s skolundersökning framkommer att andelen elever som upplever att det är förenat med stor risk att använda cannabis har minskat kontinuerligt under det senaste 20 åren (CAN 2019).

Vad karaktäriserar köparna?

I detta avsnitt jämförs två populationer – dels identifierade Darknetköpare och dels en jämförelsepopulation med samtliga personer som misstänkts för ringa narkotikabrott (eget bruk och innehav) under 2018. De identifierade Darknetköparna består av 10 477 personer. Deras betalningar på Flugsvamp har kunnat spåras av Noas underrättelseenhet. Noa bedömer att de identifierade köparna utgör omkring en tredjedel av det totala antalet köpare på sajten under perioden 2014–2020.⁷³ Underlaget är resultatet av en unik kartläggning i samband med ett polistillslag 2019. Det är således inte ett arbete som bedrivs kontinuerligt, och de flesta av dessa köpare har inte delgivits misstanke om brott. Darknetköparnas aktivitet under perioden har

⁷³ Nästan samtliga av dessa identifierade köpare har identifierats genom två bitcoinväxlare, som står för 22 procent respektive 10 procent av inflödet till Flugsvamp. De övriga 68 procent av användarna har köpt sina bitcoin via en annan växlare och ingår därför inte i populationen.

därför inte föranlett en registrerad misstanke 2018 och de ingår därför inte i jämförelsepopulationen i egenskap av köpare på Darknet.

Syftet med att jämföra Darknetköparna med narkotikamisstänkta är att synliggöra i vilken utsträckning köpare på internet skiljer sig från dem som vanligtvis identifieras och misstänks för eget bruk och innehav, med avseende på ålder, kön, härkomst, utbildning, inkomst och brottshistorik. Finns det anledning att tro att internetmarknaden lockat till sig en annorlunda kundkrets än den som vanligtvis identifieras av rättsväsendet? Eller talar eventuella likheter för att Darknetmarknaden är ett kompletterande sätt att köpa droger för narkotikaköpare generellt? Innan vi går närmare in på resultaten vill vi säga några ord om jämförelsens förutsättningar.

Jämförelsens förutsättningar

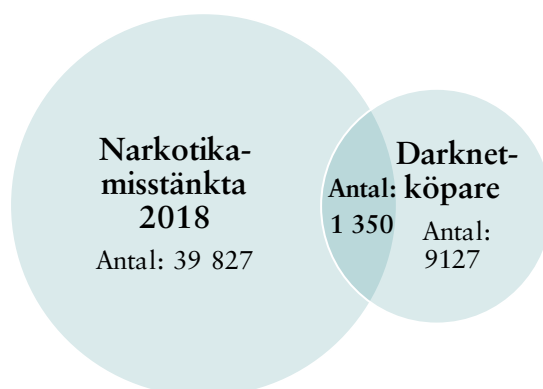
Till att börja med är det viktigt att beakta att Darknetpopulationen innehåller identifierade köpare – det vill säga personer som ingått ekonomiska transaktioner för att förvärva narkotika från en säljare. Jämförelsegruppen, det vill säga de som misstänkts för ringa narkotikabrott, har antingen ansetts vara påverkade av narkotika eller misstänks inneha en viss mängd narkotika. Bland de sistnämnda kan det alltså finnas en grupp som använder och innehar narkotika, utan att själva ha köpt den. Det är, med andra ord, skillnad på brukare och köpare.

För att kunna värdera analysens räckvidd är det också viktigt att beakta att identifikationen av dessa grupper gått till på olika sätt. De personer som finns i misstankeregistret 2018 visar delvis vilka polisen ingriper mot. Darknetköparna å andra sidan har identifierats via Noa underrättelseenhets spaningsinsatser. Gruppen omfattar samtliga personer vars köp kan verifieras av betalningen genom vissa bitcoinväxlare. Det är således en population som är mindre påverkade av polisens selektion än de narkotikamisstänkta.

Ett skäl till att de identifierade Darknetköparna jämförs med de brottsmisstänkta är att de senare sannolikt misstänkts för ringa narkotikabrott i samband med att de förvärvat droger från andra marknader än internetmarknaden. Resursfördelningen i rättsväsendet, där endast ett fåtal utredare arbetar mot den digitala miljön, medför att narkotikabrott på internet upptäcks och anmäls i betydligt lägre utsträckning än försäljning på fysiska platser. Överlappningarna mellan marknaderna medför dock att vi inte kan beskriva de misstänkta som ”gatuköpare”, utan kommer genomgående att hänvisa till dem som narkotikamisstänkta.

De två populationerna överlappar varandra även i bokstavig bemärkelse. I figuren nedan framgår att omkring 15 procent av dem som identifierats som köpare på Darknet också har misstänkts för ringa narkotikabrott 2018. Eftersom syftet med jämförelsen är att identifiera eventuella skillnader mellan internetköpare och köpare i stort har vi valt att basera analysen på individer som enbart ingår i en av de två populationerna. Uppgifter för överlappningspopulationen redovisas dock. Det finns ett mindre bortfall av personer vars uppgifter inte återfanns hos SCB eller i Brås kriminalstatistik. Dessa personer ingår därför inte i jämförelsen.

Figur 8: Antalet individer som misstänkts för ringa narkotikabrott 2018 och som identifierats som Darknetköpare, samt antalet individer som återfinns i båda populationerna.

Det bör också noteras att båda grupperna sannolikt även innehåller individer som egentligen är säljare på marknaden. Bland de narkotikamisstänkta finns troligtvis en grupp personer som registrerats som misstänkta för innehav, men där ingripandet motiverats av misstankar om överlåtelsebrott. Även bland Darknetköparna finns det individer som köper större kvantiteter för att sälja vidare. Liksom tidigare nämnts förekommer det att säljare även annonserar om större kvantiteter, ibland upp till ett kilo eller 10 000 tabletter. Enligt Noas beräkningar låg dock snittköpet på Flugsvamp (under åren 2015–2018) på cirka 900 kronor. Det tyder på att det som köps är mindre mängder– dock sannolikt avsett för flera tillfällen eller flera personer. Möjligen skiljer sig Sverige från länder som USA och Nederländerna, där studier visar att en större andel av köpen gäller större mängder (Aldridge & Décary-Hétu 2016). I några förundersökningar framkommer att de misstänkta köpt en något större kvantitet än vad som behövs för det egna bruket. Den förhållandevis billiga narkotikan har sannolikt sålts vidare i liten

skala för att finansiera det egna missbruket. Det förekommer också, som vi visade i föregående kapitel, att vanliga gatusäljare kompletteringshandlar på nätet för att utöka det egna sortimentet.

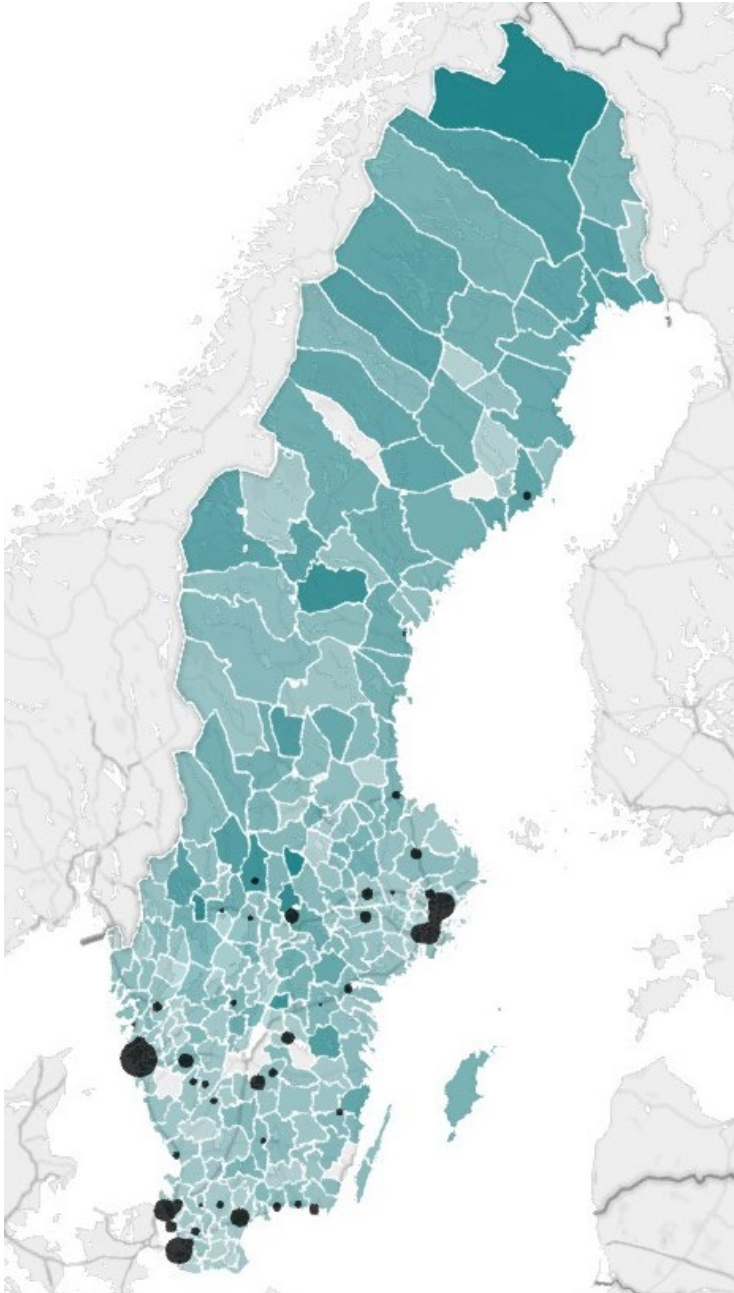
Jämförelsen baseras på uppgifter om individerna från SCB och Brås misstankeregister för 2018. För populationen av narkotikamisstänkta redovisas således uppgifter som ligger nära i tiden för när misstanken registrerats. Populationen av Darknetköpare har däremot identifierats under en längre tidsperiod (2014–2020), och flertalet inkluderas i populationen under åren 2015–2019.

Darknetköpare och narkotikamisstänkta

Vi återkommer löpande till de nyss nämnda förutsättningarna när vi diskuterar likheter och skillnader mellan de identifierade Darknetköparna och de brottsmisstänkta nedan.

Darknetköpare koncentrerade i studentområden

Drygt hälften av de som misstänkts för ringa narkotikabrott bor i någon av de tre storstadsregionerna. Betydligt färre, omkring en tredjedel, av de identifierade Darknetköparna bor i dessa regioner. Darknetköparna är istället, som framgår av kartan nedan, överrepresenterade i glesbefolkade län i norra Sverige. I de tre Norrlandslänen där förhållandevis fler Darknetköpare bor, är antalet platser med identifierad öppen gatuförsäljning som lägst.

Figur 9: Karta med färgmarkeringar som visar antalet identifierade Darknetköpare per kommun justerat efter 10 000 invånare (ju högre antal identifierade köpare per capita desto mörkare grönmarkering), samt antalet identifierade narkotikaförsäljningsplatser i områden där polisen bedömer att det finns kriminell påverkan (kommuner med flera försäljningsplatser har större svart cirkel).

Ett sätt att förstå den regionala fördelningen skulle således kunna vara att benägenheten att köpa narkotika över internet ökar i och med ett visst avstånd till det utbud av narkotika som finns i storstadsregionerna och vissa mindre städer. Vi har därför tittat närmare på hur Darknetköparna är spridda på lokal nivå, i län och städer, med hjälp av ett kartprogram. En övergripande slutsats är att det finns enstaka Darknetköpare i mindre demografiska statistikområden – så kallade DeSo-områden⁷⁴ – med större geografiska avstånd till städer. Flertalet Darknetköpare i norra Sverige återfinns emellertid koncentrerade i och omkring städerna Luleå, Umeå, Östersund och Kiruna. För att undersöka vad som karaktäriserar köparna i de ovanstående städerna har vi tittat närmare på samtliga DeSO-områden där åtta eller fler Darknetköpare bor.

Den mest uppenbara likheten mellan DeSO-områdena med många köpare i norra Sverige är att det är studentbostadsområden. Vi kan även konstatera att det finns en större koncentration av Darknetköpare i studentbostadsområden kring universitetsstäderna Uppsala och Lund. Uppgifterna talar för att en inte obetydlig andel av Darknetköparna skulle kunna vara studenter. Omkring elva procent av samtliga Darknetköpare i åldersintervallet 20 – 64 år uppbar någon form av studiemedel. Motsvarande andel av de narkotikamisstänkta var fem procent.

Den regionala spridningen behöver således inte bara handla om tillgänglighet för personer som bor långt bort från gatuförsäljningen. Darknetköp skulle också kunna vara ett alternativ för personer som saknar narkotikakontakter på en ny bostadsort. Även spridningen av Darknetköpare i storstadsregionerna pekar mot att geografiska avstånd till en lokal narkotikamarknad inte alltid är avgörande för valet att handla på Darknet.

Flest män som köper narkotika

Det finns också likheter mellan de identifierade Darknetköparna och de narkotikamisstänkta. I båda grupperna är det stora flertalet män. Bara var sjätte identifierad Darknetköpare och narkotikamisstänkt är kvinna (15 respektive 14 %). Det är en betydligt lägre andel än den andel kvinnor som uppger att de använder narkotika i självskattningsstudier. I CAN:s självdeklareringsstudie från 2017 var en tredjedel - av de personer som

⁷⁴ SCB:s demografiska statistikområden (DeSO) är en indelning som SCB använder för att redovisa statistik på lägsta möjliga lokala nivå. Ett DeSO-område kan vara ett par kvarter i ett storstadsområde eller en större yta på en mer glesbefolkad ort.

uppgav att de brukat någon form av narkotika, utom cannabis, under de senaste 12 månaderna - kvinnor (CAN 2018). Av dem som angav att de brukat cannabis någongång under de senaste 12 månaderna var andelen kvinnor något högre (37 % kvinnor)⁷⁵, och när det gäller bruk av icke-ordinerade narkotikaklassade läkemedel var kvinnorna i knapp majoritet (55 %).⁷⁶

Att kvinnor är underrepresenterade bland misstänkta för ringa narkotikabrott (i förhållande till andelen kvinnor bland narkotikaanvändare) kan handla om att de mer sällan upptäcks av rättsväsendet. Av integritetsskäl får till exempel enbart kvinnliga poliser visitera kvinnor, vilket kan vara en förutsättning för att styrka innehav. Ingripanden mot ringa narkotikabrott sker dessutom ofta i syfte att komma åt själva överlåtelsen och säljaren, snarare än köparen. Om det företrädesvis är män som säljer narkotika kan det förklara varför de är överrepresenterade bland dem som misstänks för ringa narkotikabrott.

Den låga andelen kvinnor bland de narkotikamisstänkta och de identifierade Darknetköparna skulle också kunna bero på att kvinnor i lägre utsträckning köper narkotika själva. En självrekryterande global internetstudie visade att det absolut vanligaste sättet att få tag på narkotika var via en vän. Över hälften av respondenterna uppgav att de känt personen de köpte droger av i mer än tre år. En tredjedel av de svarande uppgav att de vanligtvis tar droger tillsammans med den som de får tag i narkotika från (Global Drug Survey 2019). Gruppen som köper narkotika kan därmed skilja sig från den vanligaste brukaren av narkotika. De frekventa användarna tenderar att oftare köpa narkotika från gatusäljare (Moeller 2018). I och med att CAN visat att det finns fler frekventa narkotikaanvändare bland männen än bland kvinnorna är det en tänkbar förklaring till varför färre kvinnor köper narkotika från en säljare (CAN 2018).

Bland de identifierade Darknetköparna är andelen kvinnor dock högre i de äldre ålderskategorierna. Bland de drygt 400 köparna på Darknet som är 50 år och äldre, är nära uppåt hälften kvinnor. Motsvarande ålders- och

⁷⁵ Det var 2,6 procent av alla tillfrågade kvinnor som uppgav att de brukat narkotika, och 4,5 procent av de tillfrågade männen (CAN 2018).

⁷⁶ Det var 5,8 procent av de tillfrågade kvinnorna respektive 4,8 procent av de tillfrågade männen som uppgav att de använt narkotikaklassade läkemedel utan att ha ordinerats dem av en läkare (CAN 2018).

könsfördelning saknas helt i gruppen narkotikamisstänkta och bland dem som ingår i båda grupperna.⁷⁷ Vi har därför tittat närmare på vad som kan förklara dessa skillnader.

Vuxna barn eller partners använder äldre kvinnornas identitet?

Det finns flera skillnader mellan de äldre kvinnorna på Darknet och äldre kvinnor med en ringa narkotikamisstanke 2018. Andelen som förvärvsarbetar är dubbelt så stor jämfört med kvinnorna i populationen med de narkotikamisstänkta. De äldre darknetkvinnorna har högre disponibel inkomst. Drygt hälften hade en årsinkomst på över 200 000 kronor. Bland de misstänkta äldre kvinnorna hade endast 20 procent motsvarande inkomst.

Den största skillnaden är dock att en betydligt större andel av kvinnorna på Darknet bor tillsammans med en partner och har hemmaboende barn. Var fjärde kvinna i darknetpopulationen är gift, medan enbart var elfte kvinna i misstankepopulationen hade motsvarande civilstånd. Vidare bor nästan en tredjedel av de äldre kvinnorna på Darknet tillsammans med barn över 18 år och tretton procent bor tillsammans med barn under 18. Bland de narkotikamisstänkta kvinnorna över 50 år bor var tionde med ett barn över 18 år och sju procent med minderåriga barn. Färre av kvinnorna som köpt narkotika på Darknet är således registrerade som ensamboende (38 procent jämfört med 73 procent av de narkotikamisstänkta). Endast 16 procent av Darknetkvinnorna har en tidigare registrerad misstanke om narkotikabrott, medan flertalet kvinnor bland de narkotikamisstänkta har tidigare registrerade misstankar om narkotikabrott.

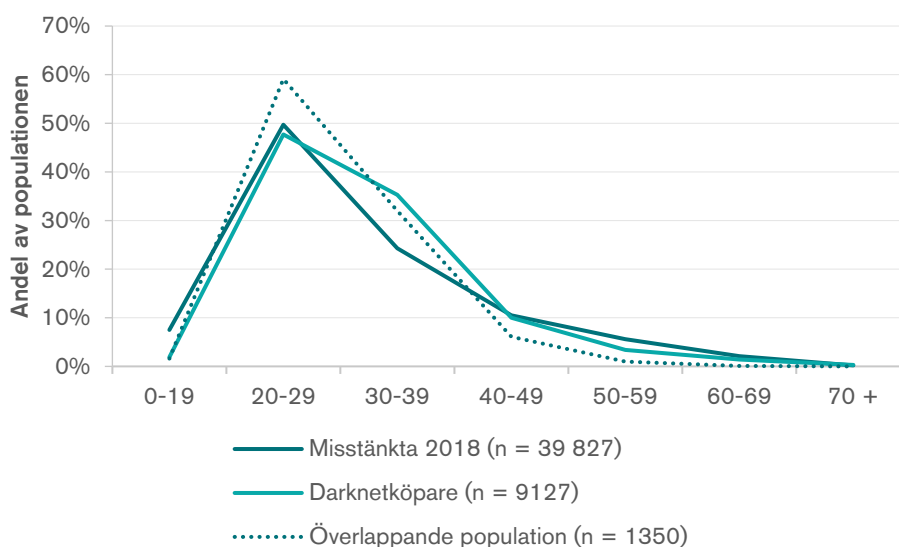
En möjlig förklaring till den förhållandevis höga andelen kvinnor bland äldre köpare på Darknet skulle således kunna vara att deras identiteter utnyttjats av närstående personer (till exempel vuxna barn) som beställer droger i deras namn. I de granskade förundersökningarna finns några exempel på att mammors och andra äldre kvinnliga släktingars adresser och bankkonton använts för att beställa narkotika via internet. En annan tolkning är att inriktningen på läkemedel på Darknet i större utsträckning attraherar äldre kvinnor.

⁷⁷ I gruppen individer över 50 år utgör kvinnor 15 procent och omfattar omkring 500 kvinnor. Bland dem som misstänkts för narkotikabrott 2018 är andelen kvinnor per ålderskategori som högst 17 procent och då rör det sig om ålderskategorin under 19 år.

Darknetköparna är något äldre

Åldersfördelningen bland narkotikamisstänkta och Darknetköparna ligger nära varandra. Tre fjärdedelar är mellan 20 och 39 år gamla. Bland de identifierade Darknetköparna är genomsnittsåldern något högre. På Darknet är två procent ungdomar (under 19 år). I jämförelsegruppen med misstänkta för ringa narkotikabrott var sju procent ungdomar.

Diagram 12: Andelen darknetköpare och misstänkta för ringa narkotikabrott, samt personer i båda populationerna, fördelade på ålderskategorier.

Inrikesfödda överrepresenterade bland Darknetköpare

Darknetköpare och narkotikamisstänkta är således ganska lika avseende ålders- och könsfördelning. När det gäller kategorierna svensk respektive utländsk bakgrund är skillnaderna desto större.⁷⁸ Av de identifierade Darknetköparna är tre fjärdedelar födda i Sverige med två inrikesfödda föräldrar. Det är en större andel än i befolkningen i stort, där omkring 68 procent har svensk bakgrund. Av de narkotikamisstänkta var det betydligt fler som var födda utomlands (28 % jämfört med 8 % av Darknetköparna). Av de identifierade Darknetköparna hade nästan alla (96 %) svenskt medborgarskap, medan var femte av de narkotikamisstänkta saknade svenskt

⁷⁸ Med svensk bakgrund avses, utifrån SCB:s definition, att vara inrikesfödd, med minst en inrikesfödd förälder. Personer med utländsk bakgrund är själva utrikesfödda eller är inrikesfödda med två utrikesfödda föräldrar (SCB 2002).

medborgarskap. Andelen personer som brukar beskrivas som andra generationens invandrare (inrikesfödda med två utrikesfödda föräldrar) var mer än dubbelt så stor (12 %) bland de narkotikamisstänkta.

Personer med svensk bakgrund var alltså överrepresenterade bland Darknetköparna, i relation till andelen i befolkningen. Bland de narkotikamisstänkta är läget det motsatta. Gruppen har istället en underrepresentation av personer med svensk bakgrund och en överrepresentation av personer med utländsk bakgrund.

Tabell 4: Antal och andelen identifierade Darknetköpare och misstänkta för ringa narkotikabrott, fördelade på kategorier för svensk respektive utländsk bakgrund, jämfört med befolkningen i stort år 2018 (åldersintervall 15–84).

Bakgrund	Narkotikamisstänkta	Darknetköpare	Befolkningen
Inrikesfödda med två inrikesfödda föräldrar	48 %	74 %	68 %
Inrikesfödda med en inrikes- och en utrikesfödd förälder	11 %	13 %	7 %
Inrikesfödda med två utrikesfödda föräldrar	12 %	5 %	4 %
Utrikesfödda	28 %	8 %	22 %
Uppgift saknas	2 %	0 %	-
Totalt antal personer	39 827	9 127	8 149 850

Källa: Registerutdrag från SCB för variabeln UtlSvBakg, bearbetningar av Brå.

En tänkbar anledning till skillnaderna är bostadssegregationen i storstäder och förekomsten av öppen narkotikaförsäljning i vissa bostads-områden. Andelen som bor i ett socialt utsatt DeSO-område är större bland de som misstänkts för ringa narkotikabrott än de som köper narkotika på Darknet (11,5 % respektive 3,5 %). Av de narkotikamisstänkta bodde 42 procent i ett område där mer än en tredjedel har utländsk bakgrund. Andelen bland darknetköparna var 25 procent.⁷⁹ Om polisens insatser i första hand inriktas

⁷⁹ I Sverige hade 20 procent av totalbefolkningen som har utländsk bakgrund (2018).

mot synlig narkotikahantering på platser där fler med utländsk bakgrund bor skulle det kunna medföra att de oftare misstänks för ringa narkotikabrott (jfr Brå kortanalys 2018/2).

Tidigare forskning har visat att unga män med utländsk bakgrund riskerar att diskrimineras av rättsväsendet (Pettersson 2005, Steffensmeier m.fl. 2017). Med stöd av de data som vi har tillgängliga för denna undersökning är det svårt att undersöka och värdera huruvida denna grupp är föremål för fler insatser och ingripanden än vad som kan vara motiverat (givet prioriteringar av till exempel utsatta områden). Ett sätt att närma sig frågan är emellertid att jämföra gruppen män under 25 år, med svensk respektive utländsk bakgrund, inom respektive population. Unga män med utländsk bakgrund utgör nära hälften av de misstänkta och är därmed kraftigt överdimensionerad i förhållande till andelen män under 25 år i befolkningen i stort (ca 30 %).

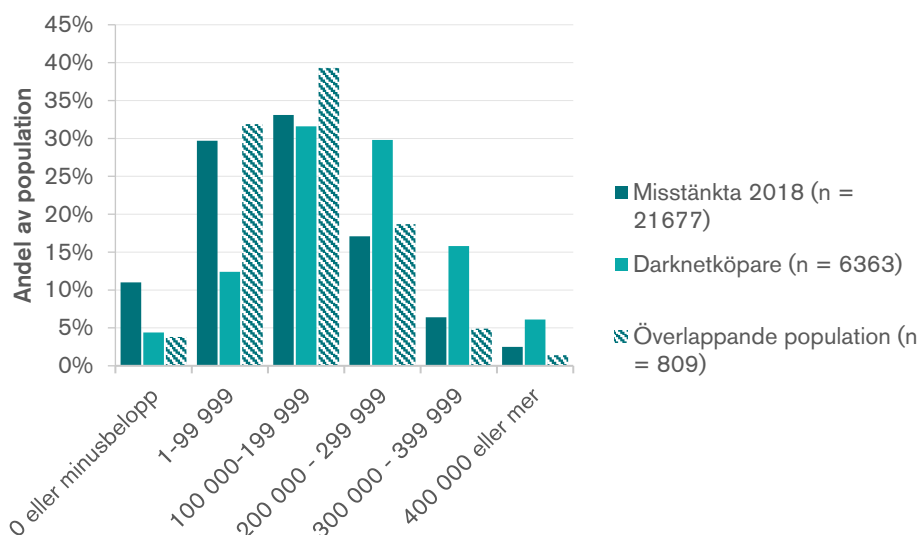
När gruppen unga män med utländsk bakgrund jämförs med unga män med svensk bakgrund framkommer genomgående små skillnader avseende utbildning, inkomst och andelen förvärvsarbetande (se bilaga 1). Likheterna mellan grupperna tyder på att polisen inriktar sina resurser mot en grupp med liknande socioekonomiska villkor. En högre andel av de unga männen med utländsk bakgrund hade dock fler än fem brottsmisstankar (65 %), vilket kan jämföras med gruppen med svensk bakgrund (54 %). Båda grupperna är dock lagförda för brott i samma utsträckning. De unga männen med utländsk bakgrund är i något större utsträckning misstänkta för våldsbrott, stöld, rån samt mord och mordförsök. De tycks även misstänkas för brott oftare än männen med svensk bakgrund. Dessa omständigheter skulle således kunna bidra till överrepresentationen av personer med utländsk bakgrund bland de narkotikamisstänkta.

Högre inkomster och sysselsättning bland Darknetköpare

Både de narkotikamisstänkta och Darknetköparna är förhållandevis unga. Därför kan sysselsättningsgrad och inkomst till viss del vara missvisande mått när det gäller socioekonomisk status. För dem som studerar för att etablera sig i akademiska yrken kan sträckan mot ett förvärvsarbete och en inkomst vara längre. För att minska risken för att resultaten ska färgas av detta har vi enbart redogjort för fördelningen av utbildning, inkomst och sysselsättning för personerna i åldersintervallet 25–64 år.

Det finns tydliga skillnader i inkomstfördelning och förvärvsarbetsnivå mellan Darknetköpare och narkotikamisstänkta – och i förhållande till befolkningen i stort. Den disponibla medianinkomsten i Sverige 2018 låg omkring 300 000 kronor i åldersintervallet 20–64 år (SCB statistikdatabas). Diagrammet nedan visar att flertalet av de narkotikamisstänkta och Darknetköparnas disponibla inkomster ligger under detta medianvärde. Bland de identifierade Darknetköparna var det dock betydligt fler som låg i nivå med eller över medianinkomsten än bland de narkotikamisstänkta. Nästan var femte Darknetköpare hade en årsinkomst på 300 000 eller mer, medan endast var 11:e narkotikamisstänkt hade samma inkomst.

Diagram 13: Darknetköpare respektive misstänkta för ringa narkotikabrott 2018, fördelade utifrån disponibel inkomst 2018. Åldersintervall 25–64 år, 2018.

Källa: Registerutdrag från SCB för variabeln Displnk04. Inkluderar lön, bidrag, näringsinkomst, kapitalinkomst och skattebetalningar. Bearbetningar av Brå.

Av de narkotikamisstänkta hade drygt hälften skulder, var nolltaxerade eller hade en årsinkomst som understeg 100 000 kronor. Det innebär att inkomsterna låg under eller omkring existensminimum, beroende på boendekostnad (Kronofogdemyndigheten 2020). Av Darknetköparna var det endast drygt 20 procent som hade så pass låga inkomster. Nästan hälften av dem hade en inkomst som översteg 200 000 kronor. Endast 20 procent av de narkotikamisstänkta hade motsvarande inkomster. Bland Darknetköparna är det också en något högre andel som bor i bostadsområden med medianårsinkomster över 300 000 kronor (29 % jämfört med 24 % av de

narkotikamisstänkta). En av tio i Darknetgruppen lever i bostadsområden med medianårsinkomster under 200 000 kronor, medan en av sex narkotikamisstänkta bor i liknande områden.

Skillnaderna mellan grupperna återspeglas även i sysselsättningsgrad. Omkring 80 procent av Darknetköparna i åldersintervallet 25–64 år hade förvärvsarbetat under 2018. Det ligger i linje med fördelningen i befolkningen i stort. Bland de narkotikamisstänkta och de personer som återfanns i båda populationerna var andelen sysselsatta lägre. Drygt hälften av de narkotikamisstänkta hade ett förvärvsarbete under 2018. Det bör emellertid noteras att de lägre inkomstnivåerna och den lägre sysselsättningsgraden i båda grupperna, i förhållande till befolkningen i stort, kan bero på att en del är studenter.

Narkotikaköpare har lägre utbildning än befolkningen i stort

Darknetköparna har genomgående högre utbildningsnivå än de narkotikamisstänkta. I åldersintervallet 25–64 år har 25 procent en eftergymnasial utbildning. Bara 9 procent av de narkotikamisstänkta har motsvarande utbildningsnivå. Nästan dubbelt så många av de narkotikamisstänkta har enbart grundskoleutbildning (38 % jämfört med 19 % av Darknetköparna). Samtidigt bör dessa siffror ställas i relation till fördelningen bland befolkningen i stort där nio av tio har uppnått minst gymnasienivå. Både bland de narkotikamisstänkta och de identifierade Darknetköparna är det fler som saknar en påbörjad eftergymnasial utbildning, än bland befolkningen i stort där över 40 procent har en eftergymnasial utbildning.

Tabell 5: Andel misstänkta för ringa narkotikabrott 2018 samt identifierade Darknetköpare och andel i befolkningen i stort, fördelade på högsta utbildningsnivå i åldersintervallet 25–64 år.

Utbildningsnivå	Avslutad grundskola	Avslutad gymnasie- utbildning	Påbörjad högskole- utbildning	Uppgift saknas	Totalt
Narkotikamisstänkta 2018	38 %	47 %	9 %	7 %	21 677
Darknetköpare	19 %	53 %	26 %	2 %	6 363
Överlappande population	34 %	55 %	9 %	3 %	809
Befolkningen	11 %	43 %	42 %	2 %	5 217 639

Källa: Registerutdrag från SCB för variabeln SUN2000Niva

Varför är andelen med högre utbildning större bland Darknetköparna? Enligt Internetstiftelsen är utbildningsbakgrund den viktigaste faktorn bakom skillnader i internetanvändning. I Sverige använder 97 procent av de högskoleutbildade internet. Motsvarande siffra för personer med enbart grundskoleutbildning är 85 procent. (Internetstiftelsen 2020). Skillnaderna mellan grupperna kan således handla om att narkotikaköp på Darknet kräver en viss vana av att använda digitala tjänster, vilket är vanligare bland personer med högre utbildning.⁸⁰ Trots att det finns utförliga guider om hur du når en Darknetmarknad, är den tekniska tröskeln sannolikt större för delar av befolkningen.

I Sverige är andelen högskoleutbildade jämnt fördelad mellan inrikes och utrikesfödda. Det är emellertid en betydligt större andel av de utrikesfödda som enbart har grundskoleutbildning (20 % jämfört med 9 % av de inrikesfödda). En del av förklaringen till överrepresentationen av personer med svensk bakgrund på Darknet kan alltså vara skillnader i utbildningsnivå. När populationerna jämförs med fokus på utbildningsnivå för personer med utländsk bakgrund framkommer att 11 procent av Darknetköparna med utländsk bakgrund har högskoleutbildning. Enbart en procent av de

⁸⁰ Undersökningen visar också att bland de som endast har grundskoleutbildning behövde hälften hjälp med att installera bank-id. Det är en fem gånger så stor andel som bland de med högskoleutbildning.

narkotikamisstänkta med utländsk bakgrund har uppnått motsvarande utbildningsnivå.

Sammantaget tycks de identifierade Darknetköparna genomgående ha bättre socioekonomiska förutsättningar än jämförelsegruppen. Båda grupperna har dock sämre villkor än befolkningen i stort. Varken Darknetköparna eller de narkotikamisstänkta kan beskrivas som en särskilt resursstark befolkningsgrupp. Att utbildningsnivån bland narkotikabrukare generellt är lägre än i befolkningen i stort är förväntat. CAN har visat att risken för ett problematiskt bruk är betydligt högre bland lågutbildade och låginkomsttagare (CAN 2018). Kvinnor som saknar gymnasieutbildning löper fyra gånger högre risk för substansmissbruk i jämförelse med kvinnor med hög utbildning. För män är motsvarande risk 2,5 gånger högre.

Darknetköparna har färre brottsmisstankar

Drygt en tredjedel av Darknetköparna och en fjärdedel av de narkotikamisstänkta hade aldrig tidigare misstänkts för brott.⁸¹ Antalet brottsmisstankar per individ (oavsett brottstyp) är betydligt högre bland de narkotikamisstänkta än bland Darknetköparna. Två tredjedelar av de narkotikamisstänkta har sex eller fler tidigare registrerade brottsmisstankar och var tionde har fler än 100 brottsmisstankar registrerade. Av Darknetköparna har endast en tredjedel motsvarande nivå av brottsmisstankar (sex misstankar eller fler) och det är bara en procent av dessa köpare som har fler misstankar än 100.

Man bör dock vara försiktig med att dra allt för stora växlar på dessa skillnader. För det första kan det vara svårt att värdera vad antalet misstankar egentligen betyder. Ett tiotal misstankar kan till exempel motsvara tio narkotikaköptillfällen som registrerats i en och samma brottsanmälan. Men det kan också röra sig om olika typer av brott utspridda över tid. En annan möjlig förklaring till skillnaderna är att polisen tenderar att inrikta sina insatser mot kända brottsbenägna individer, vilket ökar sannolikheten för att eget bruk eller innehav upptäcks. Bland de narkotikamisstänkta är det, som tidigare nämnts, en betydligt större andel som bor i

⁸¹ Eftersom en brottsmisstänke om narkotikabrott 2018 är en av premisserna för att ingå i populationen med narkotikamisstänkta har vi sorterat fram antalet och andelen individer som saknade brottsmisstänke fram till 2018.

socialt utsatta områden – platser där polisen kan ha högre närvaro. Antalet misstankar kan således vara ett resultat av polisens arbetsmetoder.

Färre misstankar om grova brott bland Darknetköpare

Många av de tidigare brottsmisstankarna gäller narkotikabrott. Omkring 57 procent av de narkotikamisstänkta hade minst en tidigare misstanke om ringa narkotikabrott (eget bruk eller innehav). Av darknetköparna var det 38 procent. Nästan dubbelt så många av de narkotikamisstänkta har tidigare registrerade misstankar om överlåtelse samt grov- och synnerligen grov narkotikasmuggling. I gruppen som både misstänkts för ringa narkotikabrott och ingår i darknetpopulationen är andelen brottsmisstänkta för olika narkotikabrott som högst.

Tabell 6: Andel i respektive population med minst en tidigare misstanke för olika typer av narkotikabrott

Brottsrubricering	Narkotikamisstänkta 2018	Darknetköpare	Överlappande population
Narkotikabrott, eget bruk och innehav ⁸²	57 %	38 %	74 %
Överlåtelse	21 %	11 %	31 %
Framställning	3 %	3 %	7 %
Narkotikasmuggling, ej grov	3 %	4 %	7 %
Grov och synnerligen grov narkotikasmuggling	0,9 %	0,7 %	0,9 %

I vilken utsträckning har de identifierade internetköparna och de narkotikamisstänkta tidigare misstänkts för brott som kan kopplas till kriminella miljöer? Sammanställningen i tabell 7 nedan visar att andelen som misstänkts för vapenbrott, rån, grov misshandel, mord och mordförsök, utpressning, hot och våld mot tjänsteman och människorov är betydligt större bland de narkotikamisstänkta än bland darknetköparna. En inte helt obetydlig andel, nära sex procent, har misstänkts för mord eller försök till mord. Den tunga brottsbelastningen för de narkotikamisstänkta indikerar att många

⁸² Misstanke om brott före 2017-12-31.

ingripanden mot ringa narkotikabrott kan ha föranletts av eller skett i samband med ingripande mot annan grövre brottslighet.

Fördelningen av brottsmisstankar behöver därför inte reflektera den reella förekomsten av brottsligheten inom respektive population. Den lägre andel av Darknetköpare som misstänkts för olika brott skulle också kunna indikera att deras brottslighet mindre sällan upptäcks.

Tabell 7: Andel i respektive population med minst en misstanke för olika typer av brott under perioden 1973–2019.

Andel med misstankar om brottstyper	Narkotikamisstänkta 2018	Darknetköpare	Överlappande population
Vapenbrott	20 %	6 %	20 %
Rån	10 %	2 %	8 %
Grov misshandel	14 %	4 %	12 %
Mord och mordförsök <u>med</u> skjutvapen	1 %	0,1 %	0,1 %
Mord och mordförsök <u>utan</u> skjutvapen	0,9 %	0,2 %	0,7 %
Mord/dråp övrig	4 %	1 %	2 %
Människorov	4 %	0 %	3 %
Övergrepp i rättssak och utpressning	16 %	4 %	14 %
Våldsamt motstånd, hot mot tjänsteman	26 %	8 %	22 %
Koppleri och köp av sexuell tjänst	0,6 %	0,3 %	0,5 %
Penningtvätt	5 %	1 %	4 %

Två marknader – samma kundgrupp?

Jämförelsen mellan Darknetköparna och de narkotikamisstänkta ger en övergripande bild av distributionskedjans slutpunkt – köparna och brukarna. I tabellen nedan har vi sammanställt de viktigaste skillnaderna mellan grupperna. En övergripande slutsats är att Darknetköparna genomgående har bättre socioekonomiska förutsättningar än de narkotikamisstänkta.

Tabell 8: Övergripande skillnader mellan misstänkta för ringa narkotikabrott 2018 och identifierade köpare på darknet

Variabler	Narkotikamisstänkta	Darknetköpare
Ålder	Fler ungdomar	Större andel i 30-årsåldern
Kön	85 % män	84 % män.
Bostadsort	Bor i storstadsregioner. Var tionde bor i ett utsatt område.	Bor i studentområden och i norra Sverige.
Bakgrund	Underrepresentation av svensk bakgrund (59 %)	Överrepresentation av svensk bakgrund (87 %)
Utbildning	38 % har enbart grundskoleutbildning.	25 % har påbörjat en högskoleutbildning Var tionde har studiemedel.
Sysselsättning	Färre har ett förvärsarbete	Fler med ett förvärsarbete
Inkomst	Hälften tjänar mindre än 100 000 kronor	Var femte ligger över medianårsinkomsten i Sverige
Brottsmisstankar	En fjärdedel saknade tidigare brottsmisstanke.	En tredjedel var tidigare okända av polisen.
Kriminella miljöer	Fler misstänkta för brott kopplade till kriminella miljöer	Färre misstänkta för brott kopplat till kriminella miljöer

Resultaten kan tolkas på olika sätt. En tolkning kan vara att olika marknader har olika kundgrupper. De digitala plattformarna skapar nya förutsättningar för personer som befinner sig på ett längre avstånd från, eller inte har egna kontakter med, narkotikasäljarna i städerna. Inriktningen på läkemedel, narkotika med särskilda kvalitetsmarkörer, avsaknaden av hot och våld, de tekniska säkerhetslösningarna och de låga trösklarna för kontakt skulle kunna attrahera en annan grupp av köpare.

Ett annat sätt att tolka resultaten utgår från att de narkotikamisstänkta och Darknetköparna ingår i samma kundgrupp. Skillnaden mellan de två populationerna visar snarare vilka narkotikaköpare som oftare upptäcks av rättsväsendet – personer med lägre utbildningsnivå, inkomst, sysselsättningsgrad, med utländsk bakgrund och som ägnar sig åt annan kriminalitet.⁸³ Rättsväsendet prioriteringar av synlig narkotikabrottslighet kan medföra att populationen av misstänkta för ringa narkotikabrott ger en missvisande bild av vilka som köper och brukar narkotika. Samtidigt kan en förhållandevis resursstark grupp, köpa narkotika mer ostört från rättsväsendets insyn. En möjlig slutsats är därför att de identifierade Darknetköparna skulle kunna ligga närmare ett mer representativt tvärsnitt av dem som köper narkotika i Sverige idag.

Oberoende av hur skillnaderna mellan grupperna begripliggörs kan det konstateras att även Darknetköparna har sämre förutsättningar än befolkningen i stort. I detta sammanhang bör vi dock påminna oss om vilka som ingår i gruppen identifierade Darknetköpare. Det är, enligt Noa, den tredjedel av samtliga köpare som använt sig av spårbara bitcoinbetalningar. De två tredjedelar av Darknetköparna som inte identifierats kan ha en högre grad av säkerhetsmedvetande och kapacitet att skydda den egna identiteten. Dessa omständigheter, liksom att det rör sig om personer som köper sina droger själva, pekar mot att det sannolikt finns en bredare grupp av köpare och brukare, med bättre förutsättningar än de som beskrivits i detta kapitel. I kapitlet *Områdesmarknader* angav några intervjupersoner att kunder som får narkotikan hemkörd inte sällan bor i mer välbeställda bostadsområden. Dessa köpare återfinns sannolikt i lägre utsträckning i de två jämförda populationerna.

I en studie från 2021 har CAN undersökt hur narkotikaanvändningen i den vuxna befolkningen varierar utifrån skillnader i utbildningsnivå. Studien visar att narkotikaanvändningen är relativt jämnt fördelad mellan grupper med olika utbildningsnivå (CAN 2021b). Efterfrågan på narkotika anses vara spridd i alla samhällsklasser, samtidigt som det finns skillnader i prevalens och frekvens. Personer med bättre socioekonomiska förutsättningar

⁸³ Bearbetningarna av data från överlappningspopulationen pekar i denna riktning. De personer som identifierats som både darknetköpare och misstänkta för ringa narkotikabrott 2018 uppvisar sammantaget stora likheter med gruppen narkotikamisstänkta. Att även överlappningspopulationen har låg utbildningsnivå, inkomst, sysselsättningsgrad och oftare utländsk bakgrund kan tyda på att personer med dessa förutsättningar har en ökad upptäcktsrisk.

använder ofta narkotika mer sporadiskt, och har därför bättre möjligheter att arbeta, studera, tjäna pengar och hålla sig undan rättsväsendets radar.

Slutsatser och bedömning

I detta kapitel summeras rapportens viktigaste resultat, och därefter diskuteras angelägna utvecklingsområden och åtgärder. Brå har i uppdrag att ”redovisa hur rättsväsendets och samhällets åtgärder skulle kunna stärkas för att minska tillgången på narkotika” (Justitiedepartementet 2019a). De förslag på åtgärder som övervägs utgår från studiens övergripande slutsatser om marknadernas strukturella villkor.

Narkotikahandelns strukturella villkor har förändrats

Rapporten har visat att handeln med narkotika har förändrats sedan Brå sist studerade den illegala marknaden (Brå 2005:12, Brå 2007:4, Brå 2007:7). Kontakterna mellan svenska kriminella och aktörer i utlandet har underlättats genom utlokaliserade organisatörer i hubbar och producentländer, samt av de krypterade kommunikationslösningarna. Det har därmed blivit mindre viktigt att ha egna internationella kontakter, eller kontakter med personer i närheten av gränsövergångarna (Brå 2005:11). Större partier än tidigare förs sannolikt in, främst med hjälp av legala företag i godstrafiken.

En annan viktig förändring är de kriminella nätverkens kontroll över vissa geografiska platser. Den långgående strävan efter att styra dessa platser medför att det finns områden där stora mängder narkotika kan hanteras relativt ostört. Kontrollen över gatuförsäljningen på vissa platser, liksom över handeln med kontaktuppgifterna i säljarnas telefoner, resulterar också i att det finns relativt säkrade avsättningsytor för importen av stora narkotikapartier. Tidigare ansågs sådana revir tillhöra ovanligheterna och vara kraftigt begränsade (Brå 2007:7). Idag tillskrivs de både en praktisk och symbolisk betydelse. Även om det skulle kunna finnas kunder så att det räcker till alla, manifesterar ägande av platsen ett skrämsekäpital och möjliggör därmed en förenklad hantering och förvaring av narkotika. Utrymmet för att lösa tvister genom medling anses samtidigt ha minskat. Konkurrensen om platser leder till högre konfliktnivåer (jfr Brå 2019:3) samt till att nätverk i storstäderna expanderar och utlokaliserar verksamheter till andra platser i Sverige.

Tillgängligheten för köparna kan också ha ökat. En ny växande marknad för narkotika har etablerats på internet, samtidigt som sociala medier och

krypterade appar har förenklat kundrekryteringen och marknadsföringen för gatusäljarna. De nya försäljningsformerna möjliggör för fler, utan egna kontakter, att köpa narkotika utan att upptäckas av rättsväsendet. Internetförsäljningen överlappar delvis med den digitaliserade gatumarknaden och mobilförsäljningen – men de skiljer sig också åt på flera avgörande sätt. I tabell 9 nedan lyfter vi fram de viktigaste kännetecknen för respektive marknad.

Tabell 9: Karaktäristika för försäljning på internet respektive på gatan.

Karaktäristika	Internetförsäljning	Gatuförsäljning
Aktörer	Enskilda entreprenörer, "vanliga gatusäljare"	Kriminella nätverk, med mer eller mindre löst kopplade säljare
Koppling till kriminella miljöer	Sällan	Oftast
Förvärv av narkotika	Egen import via internationella Darknetmarknader eller hubbar samt inköp från svenska "kranar"	Storskalig och småskalig smuggling från hubbar och producentländer
Styrning	Fri konkurrens	Kriminellt kontrollerade platser och monopol
Kundgrupp	Svensk bakgrund, mer sällan kända av polisen, studenter	Oftare utländsk bakgrund, misstänkta för fler brott
Substanser	Läkemedel, specifika sorter med högre kvalitet, hela gram	Cannabis, kokain, amfetamin, tramadol, ecstasy, heroin
Pris och kvalitet	Lägre priser, högre kvalitet	Skiftande priser i landet, vissa substanser har lägre renhetsgrad
Överlåtelsemetod	Inrikespost	Avtalade mötesplatser
Säkerhet	Krypterade betalnings- och kommunikationslösningar, anonymitet	Överlåtelser som inte kan spåras, vakter, våld, kontanter
Våld	Nej	Ja
Kommunikationsmetoder	Krypterade appar och mejlprogram	Krypterade appar, telefon
Leveranstid	2–5 dagar	Direktköp vid öppen gatuförsäljning och samma dag vid mobilförsäljning
Koppling till annan kriminalitet	Försäljning av dopingmedel	Vapenbrott, mord, övergrepp i rättsak, våldsamt motstånd/hot mot tjänsteman
Behov av arbetskraft	Packare, postare, postmålvakter	Springpojkar, förvarare, kurirer

Jämförelsen visar framförallt att de illegala marknaderna är reglerade av kriminella nätverk i olika stor utsträckning. Internetmarknaden kan delvis beskrivas som en fri marknad. Varken säljare eller kunder styrs av en extern part avseende hur, när och var narkotikan får säljas. Istället sker överlåtelserna enligt frivilliga överenskommelser där säljare konkurrerar om kunderna utifrån kvalitet, service och pris. Krypterade betalnings- och kommunikationslösningar gör att säljarna kan vara anonyma. Många av dem har inga direkta kopplingar till kriminella nätverk, och driver försäljningen på internet som ett vanligt företag.

Gatumarknader i socialt utsatta områden har ofta en högre grad av kriminell reglering. Marknaden styrs med hjälp av hot, våld och utpressning. De som anser sig ha monopol på platsen bestämmer vilka som får sälja där, vilka inköp som får göras, vilken prissättning som gäller och hur marknadsägaren ska ersättas för olika typer av kriminell verksamhet. Det innebär att konkurrensen delvis sätts ur spel, även om de egna säljarna kan tävla med varandra om kunderna både inom och utanför området. Till skillnad från vid internetförsäljningen involveras även barn och ungdomar i narkotikalogistiken och i våldsbrottsligheten.

Men det finns också likheter och överlappningar mellan marknaderna. Både gatusäljare och internetsäljare arbetar aktivt med att styra över affärerna till konton i krypterade appar. Jämförelsen mellan köpare på Darknet och misstänkta för ringa narkotikabrott visar att båda grupperna genomgående har sämre socioekonomiska förhållanden än befolkningen i stort. Darknetköparna har dock oftare svensk bakgrund, bättre inkomster och högre utbildning. De bor inte sällan i studentområden och är mer sällan kända av polisen än de som misstänks för ringa narkotikabrott.

De övergripande förändringarna av narkotikahandeln, liksom likheterna och skillnaderna mellan internet- och gatumarknaden, bör beaktas när åtgärder mot tillgången på narkotika övervägs. I såväl policydokument som internationell forskning är ambitionen ofta att identifiera vilka delar av narkotikalogistiken som är sårbar och strategiskt viktig. Analysen av marknaderna och distributionskedjorna ska bidra till att identifiera vilka personer och kriminella nätverksstrukturer som myndigheterna ska inrikta sina resurser på. Ett fokusområde i EU:s nya narkotikastrategi är exempelvis att ”störa och lösa upp stora högriskgrupper som ägnar sig åt narkotikarelaterad organiserad brottslighet” (Regeringskansliet 2020a). I Brås tidigare studier på området framgick till exempel att så kallade

mellannivådistributörer intog en central roll i narkotikalogistiken, eftersom de till följd av sitt kontaktnät var svårare att ersätta än en försäljare till slutkund (Brå 2007:7).

En övergripande slutsats av denna studie är att det är svårare att identifiera motsvarande centrala funktioner idag. Antalet mellanhänder i Sverige är mindre, och möjligheterna att knyta kontakter och köpa större partier direkt från hubbarna utomlands är öppna för en bredare grupp av svenska kriminella. Även personer som saknar kopplingar till kriminella miljöer kan bedriva storskalig narkotikahandel med hjälp av Darknet. De senaste årens accentuerande digitalisering och globalisering har medfört att kontaktnäten växer och att det är möjligt för kriminella nätverk att utlokalisera kompanjoner i andra delar av världen. På både internet- och gatumarknaden har konkurrensen ökat. Betydligt fler funktioner och personer tycks kunna ersättas enklare än tidigare. Tidigare sågs framförallt personer på lägre nivå som utbytbara och därför spelade det mindre roll om en säljare eller en kurir blev lagförda. Idag tycks även de personer som sköter kontakterna med personer i utlandet kunna ersättas av en annan person som nätverket utser. På motsvarande sätt kan kontaktlistorna i en säljares telefon övertas av en kollega om säljaren gripits av polis. Både säljare och köpare är dessutom digitalt rörliga och kundkretsen till ett nedstängt konto kan slussas vidare till ett nytt konto. Erfarenheterna från Darknet visar också att även administratörer kan ersättas, även om det kan dröja några månader innan marknadsplatsen kan startas upp igen.

Men även om det inte är möjligt att identifiera särskilt centrala funktioner i organisationsstrukturerna kan vissa strategiska villkor ha en avgörande betydelse för narkotikahandeln i stort. I vår genomgång och analys av materialet har några övergripande villkor framstått som mer centrala än andra för att narkotikahandel i olika delar av kedjan ska kunna fortgå. Det är dessa villkor som står i fokus för vår diskussion om angelägna utvecklingsområden och åtgärder nedan. De fyra utvecklingsområdena är:

- Digital kommunikation.
- Smuggling.
- Kriminell kontroll över bostadsområden.
- Långsiktig kunskapsförsörjning.

Insatser mot digital kommunikation

I denna rapport har vi visat att den digitala kommunikationen är central för nästan alla former av narkotikahandling. Den krypterade tekniken används av såväl mobil- som internetsäljare – men också för att göra upp affärer om smuggling och distribution, och för att kommunicera med de som transporterar och förvarar narkotika. Den teknik som används för att skydda narkotikakommunikationen medför avgörande svårigheter när det gäller att utreda brott – och inte minst de brott som begås av de individer som planerar och genomför smuggling och storskaliga överlåtelser.

Dessa omständigheter kan anses vara ett av narkotikamarknadernas strukturella villkor och bör således vara en utgångspunkt för åtgärder. Det är viktigt att de brottsbekämpande myndigheterna har rätt kompetens och de nödvändiga rättsliga och tekniska förutsättningarna att styrka brott med stöd av digital bevisning. Det bevismaterial som tillhandahållits av den franska polismyndigheten och härrör från det krypterade nätverket Encrochat under 2020 har tydligt visat på värdet av att kunna kartlägga samtalen mellan kriminella. Mot bakgrund av detta kan det vara aktuellt att överväga följande åtgärder: *möjligheten att använda digital avläsning, mer digital spaning på gatan, fler licenser och ökade möjligheter till kontroller av postförsändelser.*

Möjligheten att använda digital avläsning

Den krypterade kommunikationen mellan kriminella är en utmaning för rättsväsendet. I den mån den kan kartläggas ger den dock myndigheterna möjligheten att följa dialoger om brott. Den 1 april 2020 trädde lagen om hemlig dataavläsning (HDA) i kraft (prop. 2019/20:64, SFS 2020:62). I och med lagändringen kan Tullverket och Polismyndigheten nu ta del av krypterade data och trafik till datorer eller mobiler inom ramen för förundersökningar eller underrättelseverksamhet som avser brott där straffskalan är lägst två års fängelse. Det innebär att myndigheterna kan dokumentera och följa kommunikation i de krypterade appar som används frekvent i smugglingsledet samt på internet- och gatumarknaden.

Användningen av HDA är dock resurskrävande. För att de nya befogenheterna ska kunna användas mot narkotikabrottslighet, på det sättet som är avsett, krävs att nya rutiner och tillräcklig bemanning av yrkeskategorier som utredare, IT-forensiker, analytiker och tolkar är tillgängliga för myndigheterna. Det förutsätter också att de tekniska lösningarna finns. I varje enskilt fall ska det dessutom ske en bedömning av

huruvida integritetsintrånget är proportionerligt utifrån om andra åtgärder för att komma åt uppgifterna är tillräckliga, skulle vara väsentligt svårare att genomföra eller kan förväntas leda till större integritetsintrång (bet. 2019/20:JuU19, prop. 2019/20:64). Lagen är tidsbegränsad och ska utvärderas senast 2025.

Utöver de omständigheter som anförts i förarbetena till lagstiftningen finns ytterligare utmaningar avseende avläsning och datalagring vid brottsbekämpning. Användningen av krypterade appar, Darknet och annan digital kommunikation bygger på anonymitetsåtgärder och användningen av alias. Lagen om hemlig dataavläsning kan dock enbart användas mot personer vars identiteter är fastställda. Lagen är inte tillämplig i underrättelsekartläggningar och ärenden där myndigheterna har skäl att misstänka grova brott, men där det enda namn som finns att tillgå är ett aliasnamn. Nuvarande regelverk möjliggör inte heller avläsning med syfte att göra underrättelsekartläggningar i krypterade nätverk, såsom Encrochat, Anom eller Sky ECC.

Regeringen har beslutat om ett kommittédirektiv för en utredning där bland annat förutsättningarna för lagring av och uthämtning av data från techföretagen som tillhanda håller krypterade chattverktyg (till exempel Whatsapp och Messenger)⁸⁴ ska analyseras (Justitiedepartementet 2021a). Brå anser att den kommande utredningen och utvärderingen av lagen om hemlig dataavläsning är viktiga, samt att de ovan nämnda utmaningarna bör beaktas inom ramen för detta arbete.

Mer digital spaning på gatan

Det polisiära arbetet mot digital narkotikaförsäljning är uppdelat utifrån en struktur där arbetet mot Darknet och försäljning på internet hanteras av Noa, försäljning på sociala medier utreds av polisregionerna och gatuförsäljningen ska hanteras av lokalpolisområdena. Vår studie visar dock att marknaderna överlappar varandra – mycket tack vare den krypterade och snabba elektroniska kommunikationen. Att många säljare ägnar sig åt försäljning på flera arenor samtidigt ställer nya krav på rutinerna för att eftersöka bevis vid narkotikaingripanden. Enligt de intervjuade poliserna och gärningspersonerna, missar rättsväsendet återkommande indikationer om

⁸⁴ | direktivet används beteckningen "nummeroberoende interpersonella kommunikationstjänster".

internetförsäljning vid husrannsakan som initialt avsett gatuförsäljning. Det framgår också av vår genomgång av förundersökningsprotokoll.

Konsekvenserna blir att digital kommunikation inte utreds systematiskt vid tillslag mot misstänkt narkotikaförsäljning. Det innebär sannolikt att narkotikabrottslighet på digitala plattformar kan fortgå relativt ostört och dessutom att värdefull kunskapsinhämtning om överlappningar mellan de olika narkotikamarknaderna går om intet.

En satsning på utbildning och mandat för poliser på lokal nivå att motverka narkotikabrott som sker på digitala plattformar bör således kunna stärka insatserna mot den bredare narkotikahandlingen. Det handlar till exempel om att utbilda poliser och utredare i lokalpolisområdena om kryptovaluta, Darknet och appar för att öka grundförståelsen och därigenom öka möjligheterna att säkerställa bevisning.

Fler licenser

Telefoner och datorer som beslagtas av tullen och polisen är ofta lösenordsskyddade. För att kunna ta del av informationen på dessa enheter krävs en upplåsning och de är kostsamma. Därför får varje lokalpolisområde ett bestämt antal licenser tilldelade sig. Licenserna ger lokalpolisområdena rätt att beställa ett visst antal upplåsningar av lösenordsskyddade enheter varje år.

I flera av de granskade förundersökningarna har telefoner och datorer inte undersökts, sannolikt till följd av brist på resurser. Misstankarna kan därför stanna vid innehav, eftersom en kontakt med köpare kan vara en förutsättning för att styrka att syftet är att överlåta narkotikan. Fler licenser till lokalpolisområdena för att kunna låsa upp lösenordsskyddade lagringsenheter, bör därför kunna vara ett viktigt bidrag i utredningsarbetet.

Idag konkurrerar utredningar av narkotikabrott med andra grova brott som mord och skjutningar om fördelningen av licenser. Det gör att narkotikabrotten och narkotikasmugglingsbrott riskerar att hamna långt ner i prioriteringsordningen. Det gäller särskilt narkotikabrott som sker på internet, eftersom dessa aktörer mer sällan är involverade i andra grova brott (som våldsbrott).

Ökade möjligheter till kontroller av postförsändelser

Idag är det inte tillåtet för polisen eller tullen att begära ut postförsändelser från inrikesposten, utan en skälig misstanke om brott med mer än två års fängelse i straffskalan. Enligt Polismyndighetens uppskattning skickas upp till en miljon narkotikaförsändelser med inrikespost varje år (SOU 2021:29). Merparten av dessa torde härstamma från internetköp. I utredningen om postlagens tystnadsplikt föreslås att postanställda ska ges möjlighet att själva bryta tystnadsplikten och kontakta myndigheterna vid misstanke om narkotikabrott (SOU 2021:29). Myndigheternas möjligheter att begära ut uppgifter som omfattas av tystnadsplikten i postlagen föreslås utökas till att omfatta brott för vilket det är föreskrivet fängelse i minst ett år. Det gäller således narkotikabrott av normalgraden eller grova brott. Utredningen anför att ett brev som innehåller narkotika och upptäcks i postflödet som utgångspunkt bör betraktas som ett narkotikabrott av normalgraden. En sådan förändring av postlagen kan därför bidra till att öka upptäcktsrisken vid internetförsäljning och annan narkotikadistribution som använder sig av postflödet.

Det kan dock finnas anledning att överväga ytterligare befogenheter för polis- och tulltjänstemän, när det gäller att eftersöka narkotikaförsändelser. Denna studie har visat att internetsäljarna ofta erbjuder väl packade brev, som sannolikt sällan väcker uppmärksamhet i postflödet. För att sådana försändelser ska uppmärksammas krävs sannolikt andra insatser. Tullverket har befogenheter att kontrollera utrikesposten med hjälp av narkotikahundar. Motsvarande möjligheter finns inte avseende kontroller av inrikesposten. I postlagsutredningen framgår att sådana åtgärder skulle kunna möjliggöras med stöd av en undantagsbestämmelse om under vilka villkor myndigheterna får göra husrannsakan (28 kap. 1 § tredje stycket RB) i en företagslokal. Om denna åtgärd anses angelägen kan det, enligt utredningen, finnas anledning att reglera frågan särskilt. Brå anser att möjligheten till ökade kontroller av postförsändelser bör ses över.

Insatser mot smuggling

Narkotikabrottslighet är ett gränsöverskridande och globalt problem. I takt med att marknaden digitaliseras och blir allt mer mobil kan det bli svårare för rättsväsendets myndigheter att bedriva ett ingripande arbete mot säljare och köpare i de lägre leden. Det bör därför vara effektivare att minska tillgången på narkotika genom att på olika sätt försvåra införseln. Även om det finns viss framställning i Sverige är merparten av narkotikahandeln

beroende av insmugglad narkotika. Det är därför centralt att tull och polis får bättre förutsättningar att arbeta mot den globaliserade brottsligheten genom ett förstärkt gränsskydd och samverkan mellan myndigheterna. Mot bakgrund av detta kan det vara aktuellt att överväga följande åtgärder: *bättre förutsättningar vid kontroller, ökad samverkan mellan polisen och tullen, ökad närvaro i hubbarna och producentländerna samt prioritering av insatser mot finansiella brott.*

Bättre förutsättningar vid kontroller

Ett av de viktigaste verktygen för att upptäcka och beslagta narkotika är kontroller vid Sveriges gränser. Möjligheterna att vidta sådana kontroller styrs av flera olika omständigheter – lagar och förordningar, bemanning, relevanta tekniska verktyg och kunskap om brottsligheten.

En översyn av Tullverkets verktyg och befogenheter pågår för närvarande i regeringskansliet (bet. 2020/21:JuU2). Brå menar att översynen är viktig och bör bedrivas med sikte på att öppna upp för mer effektiva kontrollåtgärder vid alla gränsövergångar till Sverige (flyg, utrikespost, persontrafik, lastbilstrafik och hamnar). De tjänstemän som intervjuats för denna studie gör bedömningen att den tekniska utrustningen behöver uppdateras och att bemanningen måste förstärkas. Framförallt uttrycks ett behov av satsningar på den skannerverksamhet som har en nyckelroll i arbetet med att välja ut lastbils-, container- och järnvägsgods för kontroller. Utrustningen, som röntgar objekt, medför att myndigheten kan upptäcka dold narkotika i det tunga godsflödet utan att containrar och lastfordon öppnas och töms. Investeringar i skannrar på fler platser skulle därför kunna effektivisera kontrollerna och öka de storskaliga beslagen av narkotika.

Ökad samverkan mellan polisen och tullen

Tullverkets kontroller är främst riskbaserade, vilket innebär att myndigheten genomför kontroller där det finns störst risk för fel och avvikelser. I de kontroller vid gräns mot tredjeland som Tullverket utför med stöd av lag behöver inte någon brottsmisstanke föreligga. Däremot får kontrollerna mellan EU-länder enligt lagen inte vara slumpmässiga. Det innebär att endast omständigheten att en vara förs över gränsen inte får utgöra grund för en kontroll (Finansdepartementet 2020b, Finansdepartementet 2021a).

Myndigheternas underrättelseanalyser och spaningsarbete är därför centrala för möjligheten att få genomföra kontroller. En utökad samverkan mellan

Polismyndigheten och Tullverket skulle kunna stärka träffsäkerheten i detta arbete.

Svensk tull och polis samarbetar sedan lång tid tillbaka mot den organiserade brottsligheten (Polismyndigheten och Tullverket 2016). Samverkan sker bland annat inom ramen för nationella, regionala och lokala underrättelsecentrum⁸⁵. Samverkan inom dessa forum är dock avhängig att det finns pågående myndighetsgemensamma ärenden på narkotikaområdet. I denna rapport har vi visat att sannolikt fler nätverk och aktörer än tidigare kontrollerar flera led av distributionskedjan. Det är inte ovanligt att samma personer som arrangerar smugglingen också kontrollerar gatumarknaden på en viss plats. Utredningarna och underrättelsearbetet är dock uppdelade på två olika myndigheter, vars arbete inriktas mot olika delar av distributionskedjan. Medan tullens befogenheter främst gäller narkotikasmugglingsbrott arbetar polisen i första hand mot narkotikabrott (överlåtelse, innehav, eget bruk och framställning). Denna uppdelning kan ha blivit mer problematisk när sammanhållna distributionskedjor har blivit vanligare. Narkotikasmugglings- och narkotikabrotten i dessa kedjor hakar många gånger i varandra.

Brå bedömer att det finns stor utvecklingspotential för samverkan mellan myndigheterna, särskilt när det gäller underrättelse- och spaningsarbete. I flera av de förundersökningar som vi granskat har det framgått att polis och tull, från varsitt håll, spanar på samma aktörer utan att informationen delats eller insatser koordinerats. Ett kontinuerligt utbyte och ökad informationsdelning, framförallt mellan tullen och Noa, bör öka möjligheterna att ingripa med gemensamma krafter mot tongivande aktörer. Nya strukturer för kontinuerlig samverkan och informationsutbyte av underrättelser på narkotikaområdet bör övervägas. Det kan även finnas anledning att utforska möjligheten att utforma ett gemensamt underrättelsesystem för brottsbekämpande verksamheter inom tullen och polisen.

Ökad närvaro i hubbarna och producentländerna

Internationell samverkan är en förutsättning för att motverka gränsöverskridande organiserad brottslighet (Polismyndigheten 2020). Polismyndigheten samarbetar internationellt, med länder både inom och

⁸⁵ Även andra myndigheter som Kronofogden, Skatteverket och Försäkringskassan ingår i dessa forum.

utanför EU inom ramen för Europol, Empact och Interpol. Dessutom finns ett samarbete mellan de nordiska polis- och tullsambandsmännen (Polismyndigheten 2020). Europeiska unionens byrå för straffrättsligt samarbete (Eurojust) anses också vara central när det gäller att hjälpa EU-länderna att bekämpa organiserad brottslighet i flera länder.⁸⁶ Det kan dock finnas anledning att ytterligare förstärka de internationella samverkansstrukturerna.

En förutsättning för att svensk tull och polis ska ha insyn i de delar av distributionskedjan som föregår smugglingen till Sverige, är att de får tillgång till information om svenska och utländska aktörers agerande i andra länder. Kunskapsinhämtningen kan organiseras på olika sätt, beroende på vilka avvägningar rättsväsendet gör. Ett sätt är att bygga ut underrättelsesamarbetet med brottsbekämpande myndigheter i länder där smugglingen börjar. Samverkan kan syfta till att få en djupare kunskap om organisationsstrukturer, distributionsled och svårutredda tillvägagångssätt i hubbar och producentländer.

Ett annat sätt är att inrätta fler sambandsmän i centrala transitländer och länder där nya marknader uppstår. Sambandsmän är svenska tjänstemän som får möjlighet att ta del av utredningsmaterial och underrättelsematerial i ett annat land och som själva kan delge underrättelsebaserad information om svenskar som befinner sig på platsen. En ökad flexibilitet i det internationella kunskapsutbytet skulle kunna försvåra införseln av narkotika till Sverige. Det kan också vara relevant att prioritera sambandsmän i länder där ”smalare” droger framställs. Till exempel kristalliserat metamfetamin, metamfetamin och heroin. Under senare år har antalet sambandsmän minskat i länderna i Baltikum, vilket innebär både mindre information om aktörer samt färre ärenden och beslag.

Det kan också finnas anledning se över hur formerna för internationell rättshjälp kan förbättras. Narkotikaärendena kompliceras ofta av internationella finansiella transaktioner som det krävs internationell rättshjälp för att kunna följa. Dessa inslag kan försvåra och förlänga utredningstiden, bland annat för att ansökningar om internationell rättshjälp

⁸⁶ Eurojust består av åklagare från samtliga EU-länder. De anordnar samordningsmöten, bidrar med expertkunskap och beslutar om europeiska arresteringsorder och fattar förverkande- och frysningsbeslut (www.europa.eu).

är komplicerade och tar tid (jfr Brå 2017:4). För att stärka och effektivisera den svenska tullens och polisens utredningsverksamhet, är det därför centralt att undersöka hur formerna för internationellt rättsligt samarbete mellan olika länder kan förbättras.

Prioritering av insatser mot finansiella brott

Inflödet av narkotika förutsätter ofta ett utflöde av kontanter eller andra betalningsmedel från Sverige (Savona m.fl. 2018).⁸⁷ Insatser mot penningflödet är därför centralt för att minska insmugglingen av narkotika. Den 1 augusti 2021 fick tulltjänstemän rätt att ingripa vid misstanke om brott (i samband med en tullkontroll) som Tullverket inte har självständig befogenhet att ingripa mot, såsom penningtvättsbrott (Finansdepartementet 2021b). Det innebär att tullen fått befogenheter att kvarhålla stora summor kontanter som är på väg att föras ut ur landet. Brå bedömer att de utökade befogenheterna kan bidra till att försvåra betalningen av narkotikapartier. Brå anser dock att de nya befogenheterna bör utvärderas framgent. Syftet kan vara att utreda om ytterligare åtgärder för att försvåra för nätverkens penninghantering bör vidtas.

Tidigare Brårapporter (till exempel Brå 2019:17) har visat att penningtvättsbrott är svårutredda på grund av bristande kunskapsläge på området. Även andra insatser som tar sikte på de kriminellas pengar och att återta brottsvinsterna är en kompetensfråga. Ett samarbete mellan Tullverket, polisen och myndigheter som Ekobrottsmyndigheten, Skatteverkets skattebrottsenheter, Kronofogden och Åklagarmyndigheten, är inte sällan en förutsättning för att nå framgångar i sådana förundersökningar.

Denna rapport visar att växlingskontor intar en central roll i narkotikahandeln och affärer mellan kriminella. Det kan därför vara motiverat att underlätta för Finansinspektionen att genomföra oanmälda kontroller på kontoren. Idag krävs en starkare grad av misstanke för att Finansinspektionen ska kunna genomföra föranmälda inspektioner, och det saknas möjligheter att göra oanmälda kontroller. Dessa omständigheter anses försvåra utredningar av verksamheter som kan ha betydelse för

⁸⁷ Sedan 2007 har mängden kontanter i omlopp halverats. Det är, enligt Riksbanken, en utveckling som är unik för Sverige. I andra länder i EU ökar mängden kontanter. Därför kan det finnas incitament för aktörer på narkotikamarknaden att föra ut, använda och tvätta pengar i mer kontantintensiva länder (Riksbanken 2019).

narkotikasmuggling till Sverige. Brå anser därför att ytterligare befogenheter för Finansinspektionen bör övervägas.

Studien har också visat att hawalasystemen utnyttjas för att betala narkotikaskulder. Systemet möjliggör ekonomiska transaktioner till länder och områden där det saknas konventionella banksystem. De förmedlingar som beskrivits i denna rapport sker dock mellan länder där banksystem finns (till exempel mellan Sverige och Spanien). Det är viktigt att ekonomiska transaktioner kan följas i stor utsträckning som möjligt. Det bör därför övervägas om åtgärder för ökad tillsyn och möjligheten att stänga ner hawalakontor som saknar tillstånd från Finansinspektionen kan vara motiverade.

Insatser mot kriminellt kontrollerade marknader

Mycket talar för att en central del av narkotikahandeln i Sverige utgår från bostadsområden som präglas av ekonomisk segregation, sociala problem och otrygghet. Själva försäljningen är betydligt mer omfattande, men en väsentlig del av narkotikadistributionen koncentreras i områden som anses kontrolleras av tungt kriminellt belastade individer. En utbredd rädsla, bland de boende, för att vittna och anmäla brott kan i många fall vara en förutsättning för den storskaliga hanteringen av narkotika på dessa platser (jfr Brå 2018:6, Brå 2019:10).

Dessa omständigheter innebär att det kan krävas bredare insatser för att komma åt narkotikahandlingen i socialt utsatta bostadsområden. Mot bakgrund av detta kan det vara aktuellt att överväga följande åtgärder: *polisiär närvaro och lokala analyser och möjligheter att lämna narkotikamarknaderna.*

Polisiär närvaro och lokala analyser

Idag pågår flera initiativ för att förändra situationen i socialt utsatta områden (Brå 2019:10). Polismyndigheten har bland annat fått i uppdrag att öka polisens närvaro i dessa områden (Regleringsbrev för Polismyndigheten 2021). I ett flertal tidigare Bråstudier görs bedömningen att en ökad polisiär närvaro är en förutsättning för att skapa trygghet för boende och företagare i områden där kriminella har en stor inverkan på lokalsamhället (Brå 2016:24, Brå 2018:6, Brå 2018:14, Brå 2019:10). Närvarande och uppsökande poliser kan försvåra kriminellas strävan efter att styra över lokala

narkotikamarknader (Brå 2019:10). Det är emellertid viktigt att det finns tydliga strategier och analyser som vägleder polisarbetet.

I denna rapport har vi presenterat en övergripande bild av kriminellas strävan efter att kontrollera och styra över narkotikamarknaden i bostadsområden i Sverige. På lokal nivå varierar dock problemens omfattning och uttryck. Denna rapport har till exempel visat att skillnaderna mellan södra och norra Sverige är stora. För att kunna utforma träffsäkra åtgärder på detta område är det därför centralt att ta fram lokala analyser och kartläggningar (Brå 2018), vilket inte sällan kräver specialistkompetens.

I analysarbetet kan det vara värdefullt att inhämta iakttagelser från andra professioner än poliser - till exempel från personer som är verksamma i området (till exempel fastighetsskötare, lärare och hemtjänstpersonal) och därför kan ha en god bild av hur förvaring, distribution och försäljning går till i praktiken. Samtidigt är det viktigt att inte enbart den synliga narkotikahandlingen prioriteras. Denna rapport har visat att försäljningen som initieras i digitala kanaler (internet, appar, sociala medier och sms) är central för narkotikahandeln – både i socialt utsatta områden och andra bostadsområden. Analyser av dessa kontaktformer bör därför inkluderas i underlaget. Information från andra delar av Polismyndigheten kan också vara ett viktigt bidrag. Informationsdelning från underrättelseenheter och andra polisregioner och lokalpolisområden kan vara av särskilt stor betydelse när ett område domineras av grupperingar med rötter i en annan del av landet.

Möjligheter att lämna narkotikamarknaderna

I denna rapport har det framkommit att några intervjuade gärningspersoner uppger att de vill lämna narkotikabrottsligheten. Samtidigt skapas starka inlåsningseffekter av bristen på alternativ och det ständiga kretsloppet av skulder och betalningar. Därför är satsningarna på nationella och samordnade avhoppverksamheter viktiga (Brå 2019:10). Även de avhoppverksamheter som är utvärderade och delvis finansieras av offentliga medel, med drivs fristående från myndigheter, kan öka möjligheterna att lämna den kriminella miljön. Behovet av förebilder anses vara stort, enligt en intervjuad gärningsperson:

Man har ju hört talas om människor som har lyckats och sådär, och då har jag tänkt: "klarar han det så ska jag också klara det". Man behöver mer förebilder som gått samma väg.

Även ett förebyggande arbete behövs. I utredningen *Kommuner mot brott*, som överlämnades till regeringen i juni 2021, presenteras flera förslag om hur kommunernas arbete och ansvar för brottsförebyggande insatser kan stärkas (SOU 2021: 49). I rapporten framhålls både generella åtgärder för att förbättra barn och ungas levnadsvillkor i stort och vikten av individuella insatser för barn som är i riskzonen. Brå vill särskilt understryka vikten av att kommunernas sociala insatsgrupper tillförs resurser och relevant kompetens för att möjliggöra avhopp bland unga.

De kriminella nätverkens behov av billig arbetskraft som tar stora risker innebär att det finns ett incitament till att utnyttja barn och unga (samt andra sårbara grupper). I socialt utsatta områden är kriminella närvarande i barnens uppväxtmiljö, vilket möjliggör ett glidande inträde i kriminella miljöer (Brå 2019:3, Brå 2018:6). Dessa processer bör studeras ytterligare för att kunna överväga vilka åtgärder som är mest träffsäkra när det gäller att hejda rekrytering av barn och unga till kriminella miljöer.

Långsiktig kunskapsförsörjning

En sista förutsättning för att minska tillgången på narkotika är att utvecklingen på området kan följas och utvärderas med stöd av kontinuerliga kartläggningar och analyser. Med anledning av det föreslås åtgärder under följande rubriker: *kartläggningar av öppen gatuförsäljning och handeln på internet, ökad kunskap om köpare och brukare och behöver lagstiftningen anpassas med hänsyn till förändringarna på narkotikamarknaden?*

Kartläggningar av öppen gatuförsäljning och handeln på internet

Det är viktigt att utvecklingen på narkotikamarknaderna kan följas över tid. Brå anser därför att det är viktigt att Polismyndigheten avsätter tillräckliga resurser för att genomföra kartläggningar av internetförsäljning och öppen gatuförsäljning som synliggör utvecklingen och kan visa på skillnader i landet.

En förutsättning för att rättsväsendet ska kunna anpassa insatserna mot olika försäljningsformer är att det finns en långsiktig underrättelseinhämtning på myndigheterna. På Noa pågår sedan flera år tillbaka ett arbete med att systematiskt sammanställa data från internet som delar av denna studie bygger på. Återkommande breda kartläggningar av öppen gatuförsäljning på regional och nationell nivå genomförs också. Även Tullverket genomför

återkommande bredare underrättelsekartläggningar. Att kunskapsinhämtningen ges rätt förutsättningar och resurser är centralt. Myndigheterna har behov av rätt kompetens för att arbetet ska vara av hög kvalitet. Det kan därför behövas långsiktiga satsningar på it-analytiker och utredare inom Polismyndigheten och Tullverket.

Ökad kunskap om köpare och brukare

Kunskapen om narkotikaanvändning är central för att förstå narkotikamarknadens sätt att fungera. Idag genomför både CAN och Folkhälsomyndigheten återkommande självskattningsundersökningar om narkotikabruk. Dessa undersökningar är viktiga både ur ett folkhälsoperspektiv och för rättsväsendet. Folkhälsomyndigheten ska, på uppdrag av regeringen, se över möjligheten att förbättra tillgången på data för att möjliggöra en ändamålsenlig uppföljning och analys av utvecklingen på narkotikaområdet. I uppdraget ingår också att se över befintliga och nya datakällor och indikatorer som kan användas för att följa utvecklingen långsiktigt (Socialdepartementet 2021). Brå anser att uppdraget är viktigt och har identifierat några områden där ytterligare kunskapsinhämtning skulle kunna vara ett värdefullt bidrag. Det skulle kunna vara värt att undersöka möjligheten att även ställa frågor om hur narkotikan förvärvats i de befintliga självskattningsundersökningarna eller i specialstudier. Kunskap om hur stor andel som köper narkotika från en säljare, respektive förvärvar droger på annat sätt, liksom om kontakten inletts på sociala medier, Darknet eller gatan kan vara ett viktigt bidrag till myndigheternas analyser och prioriteringar.

Ett annat område är de så kallade avloppsmätningarna. Det är ett mer oberoende sätt att undersöka hur mycket narkotika som används i Sverige, genom mätningar av narkotikaspår i avloppsvattnet. Inom ramen för ett europeiskt samarbete utvecklas metoder för hur mätningarna kan genomföras på lokal nivå (EMCDDA 2021). Det är dock svårt att jämföra resultaten från de mätningar som utförts i svenska kommuner, eftersom provtagningarna genomförts på olika sätt (RISE 2020). Det kan därför vara relevant att undersöka om det är möjligt att utforma jämförbara sätt att mäta narkotikaspår i avloppsvattnet inom ramen för Folkhälsomyndighetens uppdrag om att se över befintliga och nya datakällor. Mätningarna av narkotikaspår i avloppsvattnet, över tid och i olika delar av landet, skulle kunna vara ett viktigt komplement till självskattningsundersökningarna om narkotikabruk.

Behöver lagstiftningen anpassas med hänsyn till förändringarna på narkotikamarknaden?

Denna studie har sammantaget visat att narkotikamarknadernas organisering har förändrats under det senaste decenniet. Det är viktigt att lagstiftningen ger myndigheterna goda förutsättningar att arbeta mot nya sätt att sälja, köpa och distribuera narkotika. Det gäller till exempel marknadsföring på sociala medier, försäljning på Darknet och de professionaliserade distributionskedjorna.

Flera olika utredningar har för närvarande i uppdrag att beakta dessa frågor. Den så kallade Gångbrottsutredning har fått i uppdrag av regeringen, att genomföra en översyn av kvalifikationsgrunderna för grovt och synnerligen grovt narkotikabrott och narkotikasmugglingsbrott. Utredningen ska också se över straffskalorna för narkotikabrott och narkotikasmugglingsbrott samt överväga i vilken utsträckning det straffbara området omfattar narkotikaförsäljning som sker på internet (Justitiedepartementet 2021b).

Polismyndigheten har fått i uppdrag att utveckla arbetsmetoder och föreslå åtgärder som kan vidtas för att ytterligare bekämpa handeln med narkotika (Justitiedepartementet 2019b). Regeringen har även aviserat att en utredning ska tillsättas under hösten, med fokus på påföljder för personer som lagförs för ringa narkotikabrott (Svenska Dagbladet 2021).

Det är viktigt att arbetet är kunskapsbaserat och att samhällets resurser används på ett effektivt och ändamålsenligt sätt mot alla delar av distributionskedjan – från smuggling till distribution, försäljning och narkotikaköp. Resultaten från ovan nämnda utredningar bör – tillsammans med denna rapportens beskrivningar av hur marknaderna har förändrats - kunna utgöra ett underlag för en övergripande bedömning av om lagstiftningen är ändamålsenligt utformad samt om ytterligare insatser och analyser av tillämpningen behövs för att öka rättsväsendets förmåga att minska tillgången på narkotika i Sverige.

Referenser

Aldridge, J. och Décary-Héту, D. (2016). "Hidden wholesale: The drug diffusing capacity of online drug cryptomarkets". *International Journal of Drug Policy*. Nummer 35.

Aspers, P. (2013). *Marknader*. Stockholm: Liber.

Betänkande (2019). Bet. 2019/20:SoU7. *Alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksfrågor*.

Betänkande (2020) Bet. 2020/21:JuU2. *Utvidgad förundersökningsrätt för Tullverket*.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Rapport 2005:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Rapport 2007:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av grossisterna*. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Försäkringsbedrägerier: en selektionsstudie*. Rapport 2015:19. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Kriminella nätverk och grupperingar*. Rapport 2016:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016). *Insats Fenix: en utvärdering av polisens särskilda satsning i Järvaområdet*. Rapport 2016:24. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2017). *Stora förundersökningar och brottmål. Utveckling, omfång och karaktär*. Rapport 2017:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2017). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2015*. Rapport 2017:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande Rådet, Brå. (2018). *Narkotikaanvändning och misstankar om eget bruk bland ungdomar i Stockholm*. Kortanalys 2018/2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018). *Orsaksanalys i lokalt brottsförebyggande arbete*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018). *Relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden*. Rapport 2018:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2019). *Skjutningar i kriminella miljöer. En intervjustudie*. Rapport 2019:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2019). *Tystnadskulturer. En studie om tystnad mot rättsväsendet*. Rapport 2019:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2019). *Penningtvättsbrott. En uppföljning av lagens tillämpning*. Rapport 2019:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2020). *Dödligt våld i den kriminella miljön: 2005–2017*. Rapport 2020:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande Rådet, Brå (2021). *Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder. En jämförande studie av nivåer, trender och våldsmetoder*. Rapport 2021:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brunsson, N. (2015). *Att organisera marknader: slutrapport från ett forskningsprogram*. Malmö: Exakta printing.
- Caulkins, J. P. och MacCoun, R. (2003), "Limited Rationality and the Limits of Supply Reduction". *Journal of Drug Issues*. Nr 33.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2018). *Negativa konsekvenser av alkohol, narkotika och tobak – en studie med fokus på beroende och problem från andras konsumtion i Sverige 2017*. CAN rapport 174. Stockholm: EO Grafiska.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2019). *Skolelevers drogvänor 2019*. CAN rapport 187. Stockholm: EO Grafiska.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2021a). *Narkotikaprisutvecklingen i Sverige 1988–2020*. CAN rapport 200. Stockholm: EO Grafiska.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2021b). *Socioekonomiska skillnader i narkotikaanvändning bland vuxna i Sverige*. CAN rapport 198. Stockholm: EO Grafiska.

Dagens Nyheter (2021). "Svenska gäng i Spanien styr droghandeln". 2021-02-02.

Demant, J. och Bakken, S. (2019). "Technology-facilitated drug dealing via social media in the Nordic countries". Department of Sociology. University of Copenhagen.

Decker, S. och Pyrooz, D. (2014). *Gangs: Another Form of Organized Crime?*. Oxford: Oxford University Press.

Dunell, J. (2018). *Är du grön så är du skön, är du röd så är du död - en netnografi om förtroende på narkotikamarknaden på sociala media*. Uppsats. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.

Eck, J. (1995). "A general model of the geography of illicit retail marketplaces". I: Eck, J. och Weisburd, D. *Crime and place. Crime prevention studies*. Volym 4. New York: Criminal Justice Press.

Eldar, S. (2012). "Holding Organized Crime Leaders Accountable for the Crimes of their Subordinates". *Crim Law and Philos* (2012) 6:207–225. Springer.

EMCDDA (2015). *Drug policy and the city of Europe*. EMCDDA paper.

EMCDDA (2019). *Europeisk narkotikarapport – trender och utveckling*. Europeiska centrumet för kontroll av narkotika och narkotikamissbruk 2019.

EMCDDA. 2021. *Wastewater analysis and drugs — a European multi-city study*. June 2021.

Friis Sjøgaard, T. Kolind, T. Birk Haller M. och Hunt, G. (2019). "Ring and bring drug services: Delivery dealing and the social life of a drug phone". *International Journal of Drug Policy*. Nr 69.

Gerell, M, Sturup, J, Magnusson, M-M, Nilvall, K, Koshnood, A och Rostami, A. (2021). "Open Drug Markets, Vulnerable Neighbourhoods and Gun Violence in Two Swedish Cities". *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*. Onlinepublicering 19 mars 2021.

Finansdepartementet (2020b). *Ändringar i smugglingslagen – Tullverket ges en utökad möjlighet att ingripa mot brott*. Promemoria. Fi2020/04169.

Finansdepartementet (2021a). *Tullverket ges en utökad möjlighet att ingripa mot brott*. Lagrådsremiss

Finansdepartementet (2021b). *Nya EU-bestämmelser om tullkontroller av kontanta medel*. Lagrådsremiss.

Folkhälsomyndigheten (2019). *Den svenska narkotikasituationen*. Rapport 28 november 2019.

HUI Research (2020). *Franchising i Sverige 2019/2020*. Svenska Franchiseföreningen. Tryck: Arkitektkopia.

Internetstiftelsen (2020). *Svenskarna och internet 2019*.

Justitiedepartementet. (2019a). *Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att studera narkotikamarknader i Sverige*. Diarienummer: Ju2019/04064/KRIM

Justitiedepartementet. (2019b). *Uppdrag till Polismyndigheten att förstärka bekämpningen av illegal handel med narkotika*. Diarienummer: Ju2019/02681/PO.

Justitiedepartementet (2021a). *Datalagring vid brottsbekämpning – ytterligare åtgärder för en modern och ändamålsenlig reglering*. Kommittédirektiv. Dir. 2021:58.

Justitiedepartementet (2021b). *Straffrättsliga åtgärder mot brott i kriminella nätverk*. Dir. 2020:62.

Kvillemo, P. Feltmann, K. Elgán, T. och Gripenberg, J. (2020). *Öppna drogscener: lägesbild, insatser, utmaningar och möjligheter vid Sergels torg och Hässelby torg*. Rapport 66. Centrum för psykiatriforskning.

Lander, I. (2003). *Den flygande maran – en studie av åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Avhandling. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.

Länsstyrelsen Stockholm. (2018). "De kan alltid hitta mig" - Studie om människohandel och utsatta barngruppers livsvillkor. Rapport 2018:3.

Magnusson, M. M. (2020). Mapping Open Drug Scenes (ODS). I: Ceccato, V. och. Nalla, M. K. (Red). *Crime and fear in public places: Towards safe, inclusive and sustainable cities*. Taylor & Francis.

Moeller, K. och. Hesse, M. (2013). "Drug market disruption and systemic violence: Cannabis markets in Copenhagen". *European journal of criminology*. 21 January 2013.

Moeller, K. och Sandberg, S. (2015). "Credit and trust: Management of network ties in illicit drug distribution." *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Nr 5/2015.

Moeller, K. (2017). "Cannabis sales and immigrant youth gangs in Denmark – An exploratory study of market structure and youth gang evolution". *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. Nr 1/2017.

Moeller, K. och Sandberg, S. (2017). "Debts and Threats: Managing Inability to Repay Credits in Illicit Drug Distribution". *Justice Quarterly*. Nr. 2 (2017).

Moeller, K. (2018). "Video-recorded retail cannabis trades in a low-risk marketplace: trade value and temporal patterns." *Journal of Research in Crime and Delinquency*. Nr. 1/2018.

Moeller, K. Svensson, B. och Munksgaard, R. (2021) "Fentanyl analogs on the Swedish webforum flashback: Interest and impact of scheduling." *International journal of drug policy*. Volym 87.

- Moyle, L. Childs, A. Coomber, R och Barratt, M. (2019). “#Drugsforsale: An exploration of the use of social media and encrypted messaging apps to supply and access drugs”. *International Journal of Drug Policy*. Nummer 63.
- Natarajan, M. Zanella, M. och. Yu, C. (2015). “Classifying the Variety of Drug Trafficking Organizations”. *Journal of Drug Issues*. Vol. 45(4).
- Nilsson, B. (2016). *Samspel i grupp. Introduktion till gruppdynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationella operativa avdelningen, Noa (2021). *Lärdomar av Encrochat – Analysprojekt Robinson*. Underrättelseenheten.
- Pettersson, T. (2005). *Polisingripanden vid eget bruk av narkotika: Särbehandlas personer med utländsk bakgrund?* Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.
- Plachta, M. och Nilsson, E. (2017). ”Europol and Austria Recommend Measures to Curb Criminal Hawala”. *International Enforcement Law Reporter*. Vol. 33/ 9.
- Polismyndigheten och Tullverket (2016). *Drogsituationen – Lägesbild i Sverige 2013–2016*.
- Polismyndigheten (2017). *Utsatta områden. Social ordning, kriminell struktur och utmaningar för polisen*. Nationella operativa avdelningen.
- Polismyndigheten, Tullverket, Kriminalvården, Länsstyrelsen i Stockholm, Stockholms läns landsting. (2018). *Öppna drogscener – metoder för lokalt samarbete kring arbetet med öppna drogscener*. Broschyr.
- Polismyndigheten (2019a). *Myndighetsgemensam lägesbild om organiserad brottslighet 2019*. Dnr: A457.772/2019.
- Polismyndigheten (2019b). *Kriminell påverkan i lokalsamhället*. Lägesbild. Dnr. A309.000/2018.
- Polismyndigheten (2020). *Polismyndighetens narkotikabekämpning. Delredovisning av regeringsuppdrag att förstärka bekämpningen av illegal handel med narkotika* (Ju2019/02681/P0).
- Proposition 2019/20:64. *Hemlig dataavläsning*.

Proposition 2020/21:132. *En förnyad strategi för politiken avseende alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar 2021–2025.*

Regeringskansliet (2016). *Svensk narkotikapolitik – en narkotikapolitik baserad på mänskliga rättigheter och jämlik hälsa.* Socialdepartementet. Publicerad 11 april 2016.

Regeringskansliet (2020a). *EU:s agenda och handlingsplan för narkotika 2021–2025.* Faktapromemoria 2019/20:FPM70. Socialdepartementet 2020-09-07.

RISE. (2020). *Narkotikapolitiskt center reder ut avloppsmätningar.* Promemoria.

Sanchez, J och. Griffin, G. (2019). “Who’s afraid of the dark? Hype versus reality on the dark web”. *Recorded future.* Artikel.

Sandberg, S. och Pedersen, W. (2011) *Street capital – Black cannabis dealers in a white welfare state.* Oxford: Policy Press.

Sandberg, S (2012). “The Importance of Culture for Cannabis Markets. Towards an Economic Sociology of Illegal Drug Markets. *British journal of criminology.* Nr 52.

Savona, E. och Riccardi, M. (2018). *Mapping the risk of Serious and Organised Crime infiltration in European Businesses – Final report of the MORE Project.* Milano: Transcrime – Università Cattolica del Sacro Cuore. 2018.

Skarbek, D. (2014). *The social order of the underworld: how prison gangs govern the American penal system.* New York: Oxford University Press.

Skrivelse 2015/16:86. *En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopnings-, och tobakspolitiken 2016–2020.*

Socialdepartementet. (2021). *Regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende Folkhälsomyndigheten.* Diarienummer: S2021/05130.

Socialstyrelsen. (2021). *Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård och tandvård - lägesrapport 2021.* Rapport.

Socta (2017). *European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment. Crime in the age of technology*. European Police Office 2017.

SOU 2014:43. *Synnerligen grova narkotikabrott. Betänkande av Narkotikastraffutredningen* Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2021:29. *Ökade möjligheter att förhindra illegal handel via post. Betänkande av Utredningen om postlagens tystnadsplikt*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

SOU 2021:49. (2021). *Kommuner mot brott. Betänkande av Utredningen om kommunernas brottsförebyggande ansvar*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.

Steffensmeier, D., Painter-Davis, N. och Ulmer, J. (2017). "Intersectionality of race, ethnicity, gender, and age on criminal punishment". *Sociological Perspectives*. Nr 60(4).

Svenska Dagbladet. (2021). "Hallengren tillsätter narkotikautredning". 2021-06-14.

SVT Nyheter. (2014). Bakgrund: Det här är Taxi Tony. 2014-12-19.

Tullverket (2019). *Årsredovisning 2018*.

Tullverket. (2020). *Lägesbild organiserad brottslighet 2020*. Dnr: ANA 2020-75.

Tullverket (2021). *Årsredovisning 2020*.

Vesterhav, D. (2015) "Intervjuer med aktörer i organiserad brottslighet". I: Korsell, L. Larsson, P och Christophersen, J. *Extraordinära tider: festskrift till Per Ole Johansen 70 år*. Oslo: Novus förlag.

Wainwright, T (2016). *Narconomics: how to run a drug cartel*. London: Ebury Press.

Åklagarmyndigheten. (2021). *Redovisning av användning av vissa hemliga tvångsmedel under 2020*. Rapport från Åklagarmyndigheten, Polisen, Tullverket, Ekobrottsmyndigheten och Säkerhetspolisen. Maj 2021.

Internetkällor

Global Drug Survey 2019. Key findings report.

https://issuu.com/globaldrugsurvey/docs/gds2019_key_findings_report_may_16 [2021-07-06]

Kronofogdemyndigheten (2020). *Hur mycket får du behålla?*

<https://kronofogden.se/Hurmycketfardubehalla.html> [2021-03-24]

Regleringsbrev för Polismyndigheten för budgetåret 2021 avseende Åtgärder för ökad polisnärvaro och stärkt polisarbete i utsatta områden.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/12/atgarder-for-okad-polisnarvaro-och-starkt-polisarbete-i-utsatta-omraden/> [2021-03-29]

Riksbanken om kontanter i Sverige (2019).

<https://www.riksbank.se/sv/betalningar--kontanter/sa-betalar-svenskarna/sa-betalar-svenskarna-2019/betalningsmarknaden-digitaliseras/kontanter-anvands-alltmer-sallan/>

Statistikmyndigheten, SCB. *Inkomster för personer i Sverige.*

<https://www.statistikdatabasen.scb.se/>
[2021-03-24]

Tullverket

<https://www.tullverket.se/sv/omoss/press/faktaomtullverketsverksamhet/tullverketsskannerutrustning>

Bilageförteckning

Bilaga 1. Jämförelse av levnadsförhållanden för män under 25 år, med svensk respektive utländsk bakgrund.....	174
---	-----

Bilaga 1. Jämförelse av levnadsförhållanden för män under 25 år,
med svensk respektive utländsk bakgrund

Socioekonomiska förhållanden och misstanke- och lagföringshistorik för män under 25 år med svensk respektive utländsk bakgrund bland Darknetköparna och misstänkta för ringa narkotikabrott 2018.

	Darknet Män under 25 år		Misstänkta 2018 Män under 25 år	
	Svensk bakgrund Antal: 2 039	Utländsk bakgrund Antal: 294	Svensk bakgrund Antal: 7 715	Utländsk bakgrund Antal: 7 340
Högst grundskoleutbildning	33 %	29 %	53 %	54 %
Högst Gymnasium	54 %	47 %	40 %	29 %
Påbörjad högskoleutbildning	11 %	17 %	3 %	2 %
Inkomst över 200 000	28 %	20 %	17 %	9 %
Andel som ej förvärsarbetat	17 %	20 %	30 %	36 %
Inga tidigare misstankar	44 %	45%	50 % ⁸⁸	49 % ⁸⁹
Fler än 5 misstankar	21 %	20 %	54 %	65 %
Fler än 5 tidigare lagföringar	8 %	5 %	29 %	31 %
Minst två misstankar om våldsbrott	7 %	7 %	22 %	32%
Minst två misstankar om vapenbrott	3 %	3 %	13%	13 %
Minst två misstankar om mord/mordförsök	0 %	0 %	1 %	2 %
Minst två misstankar om stöld/rån	8 %	7 %	25 %	34 %

⁸⁸ 50 % saknade tidigare misstanke om brott när det upprättades misstanke om narkotikabrott 2018. De andra kategorierna tar ingen hänsyn till när misstanken uppkom, den kan därför ha uppkommit efter 2018. I kategorin "fler än 5 misstankar" är sannolikt narkotikabrottet 2018 inkluderat. Det samma gäller för kategorin "Fler än 5 lagföringar"

⁸⁹ Se ovan fotnot.

Hur smugglas och distribueras narkotika idag? Vilken roll spelar kriminella nätverk i narkotikahandeln? Hur skiljer sig internetförsäljning från gatuförsäljningen? Vad karaktäriserar de som köper narkotika på Darknet? Det är några av de frågor som besvaras i denna rapport.

Brå har, på uppdrag av regeringen, undersökt hur narkotikamarknader i Sverige är organiserade. Rapporten visar att smuglingen har professionaliserats och att distributionsleden blivit färre under senare år. De krypterade kommunikationslösningarna beskrivs som en förutsättning för utvecklingen och som central för alla delar av narkotikahandeln. Ett annat resultat är att fler kriminella nätverk än tidigare strävar efter att kontrollera lokala narkotikamarknader i vissa bostadsområden. Konkurrensen om platser leder till högre konfliktnivåer, men rapporten visar också att narkotikahandeln bygger på gränsöverskridande samarbeten mellan aktörer i kriminella miljöer. Studien visar också att tillgängligheten för köparna har ökat till följd av att fler digitala och fysiska marknadsplatser etablerats och att serviceinriktade leveransmetoder blivit vanligare. I rapporten presenteras också Brås rekommendationer och förslag till åtgärder.

Rapporten riktar sig till främst till regering och riksdag, myndigheter inom rättsväsendet samt till andra organisationer, myndigheter och institutioner som arbetar för att minska tillgången på narkotika i Sverige.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

Box 1386/Tegnérsgatan 23, SE-111 93 STOCKHOLM

Tel +46 (0) 8 527 58 400, info@bra.se, www.bra.se urn:nbn:se:bra-1001